

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS
JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Vēstures maģistra studiju programmas
2. kursa students
Arnis **Strazdiņš**
Stud. apl. nr. as10283

**SKOLA, SKOLOTĀJS, SKOLĒNS LATGALĒ, 1920 – 1924:
LATVIEŠU IZGLĪTĪBAS IESTĀŽU IZVEIDE UN DARBĪBA**
Maģistra darbs

Darba zinātniskais vadītājs:
Profesors, Dr. habil., hist. Aivars Stranga

RĪGA 2015

SATURS

Anotācija.....	4
Annotation	5
Apzīmējumu saraksts.....	6
Ievads.....	7
Avotu un literatūras apskats	12
1. Vispārējā sociāli ekonomiskā un izglītības situācija latgalē, 1920 – 1924	31
1.1 Latgales apgabala pārvalde	31
1.2 Sociālā un ekonomiskā situācija Latgalē, 1920 - 1924.....	34
1.3 Latvijas izglītības sistēmas tiesiskie normatīvi un izglītības iestādes Latgalē, 1920 – 1924	46
2. Skola Latgalē	59
2.1 Risinājumi skolu telpu izvietojšanai	59
2.2 Mācību telpu labiekārtošana	63
2.3 Skolu telpu raksturojums	66
2.4 Skolu nodrošinājums.....	75
3. Skolotājs Latgalē	79
3.1 Skolotājs skolā	79
3.2 Skolotāja sabiedriskā darbība	86
3.3 Skolotāju tiesiskais un materiālais nodrošinājums	89
4. Skolēns Latgalē	96
4.1 Izglītības iestāžu neapmeklēšanas cēloņi.....	96
4.2 Mācību gada ilguma ietekme uz izglītības kvalitāti	99
4.3 Bērnu vecāku loma izglītības procesā.....	102
Secinājumi	107
Izmantotie avoti un literatūra.....	112
Pielikums	124

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs „Skola, skolotājs, skolēns Latgalē, 1920 – 1924 : latviešu izglītības iestāžu izveide un darbība” veltīts izglītības vēsturei Latgalē 20. gadsimta 20. gadu sākumā, apskatot to no sociālās vēstures puses. Pētījuma mērķis ir raksturot skolu mācību apstākļus, izpētīt skolotāju materiālo nodrošinājumu un pedagogu sabiedrisko darbību, kā arī skaidrot cēloņus augstajam ārpus skolas esošo skolēnu skaitam.

Pētījumā raksturota izglītības iestāžu darbība, tuvāk aplūkojot skolu mācību apstākļus, apskatīts skolotāju materiālā nodrošinājuma un labklājības līmenis, kā arī pedagogu sabiedriskās darbības izpausmes un to nozīme, bet darba noslēgumā uzmanība pievērsta ārpus skolas esošo bērnu skaita problēmai un tās iemesliem, kā arī bērnu vecāku lomai audzināšanas procesā un to atstātās ietekmes sekām uz bērnu izglītību un attīstību.

Atslēgas vārdi: Latgale, izglītība Latgalē, izglītības iestādes Latgalē, sociālā vēsture.

ANNOTATION

The research “School, teacher, pupil in Latgale, 1920-1924: the founding and development of Latvian educational institutions” is dedicated to the history of education in Latgale in early 20’s of the 20th century, looking at it from the social history side. The goal of the research is to describe school learning conditions, explore teacher’s material provision and social activities as well as explain reasons of the high number of students outside the school.

The paper describes functioning conditions of the schools, views material provision and the level of welfare of teachers as well as teacher’s social behaviour forms and their role, but the conclusion of the paper focuses on the problem of out of school children and its causes as well as the role of parents in upbringing and educational process.

Key words: history of Latgale, education in Latgale, operation of educational institutions in Latgale, social history.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

apr. – apraksts

atb. red. – atbildīgais redaktors

Ev. luterāņi – Evangēliskie luterāņi

f. – fonds

g. - gads

gs. – gadsimts

ha - hektārs

km² – kvadrātkilometrs/i

KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika

l. – lieta

rbl. – Latvijas rublis/rubļi

LNA, LVVA – Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LNB – Latvijas Nacionālā bibliotēka

lp. – lapa

lpp. – lappuse

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika/Padomju Latvija

m.g. – mācību gads

m – metri

m² – kvadrātmeters/i

m³ – kubikmetrs/i

nr. – numurs/numur

plkst. - pulkstens

sk.- skaits

skat. – skatīt

sēj. – sējums

t.s. – tā sauktais

u.c. – un cits/i

IEVADS

Pēc Latvijas Republikas neatkarības proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī aktualizējās jautājums par nacionālās izglītības sistēmas izveidi. Sevišķu uzmanību visu līmeņu skolu tīkla izveidei, pedagoģiskā personāla organizēšanai un iedzīvotāju izglītošanai pievērsa Latgalē, kurā latviešu kultūras un izglītības attīstība bija ilgstoši ritējusi stingras Krievijas impērijas pārkrievošanas politikas ietekmē, tādējādi radot ne tikai atšķirīgu, bet arī zemāku iedzīvotāju izglītības līmeni nekā pārējos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados.¹

Izglītības iestāžu uzdevums neaprobežojās tikai ar skolas vecuma bērnu audzināšanu un izglītošanu, bet bija ievērojami plašāks, pildot arī lokālu kultūras centru funkcijas, savukārt ievērojamais vietējo latviešu kultūras darbinieku trūkums, uzlika skolotājiem papildus pienākumus - kļūt par daudzfunkcionāliem sabiedriskajiem darbiniekiem, kas ar savu sazaroto darbību nodrošināja Latgales iedzīvotāju vispārējā kultūras un izglītības līmeņa paaugstināšanu. Pētījumā aplūkota latviešu izglītības iestāžu darbība Latgalē, īpašu vērību pievēršot tādiem, ar sociālo vēsturi saistītiem, aspektiem kā skolu darbība un mācību apstākļi, skolotāju materiālais nodrošinājums un to loma sabiedrībā, kā arī skaidroti iemesli, kādēļ Latgalē bija tika liels ārpus skolas esošo bērnu skaitam.

Sākot ar 20. gadsimta 80. gadiem arvien lielāka vērība pagātnes pētniecībā tiek pievērsta sociālajai vēsturei. Tās uzmanības centrā atrodas sabiedrība un cilvēks – tematī, kas pētniecībā agrāk tikuši ignorēti kā mazsvarīgi un necili.² Sabiedrības nodalīšanās sīkākās struktūrās nosaka arī sociālās vēstures sadalījumu atsevišķās disciplīnās. Izglītības vēsture kā sociālās vēstures disciplīna pievērš uzmanību tādiem aspektiem kā skolu mācību apstākļi, skolēnu skaits un to sastāvs vēsturisko apstākļu kontekstā, skolotāju darba un dzīves vide, kā arī pedagogu kā profesijas pārstāvju nozīme sabiedrībā. Latvijas vēstures zinātnē sociālās vēstures pētījumu skaits ir niecīgs, tomēr tādu esamība palielina iespēju vispusīgi izprast Latvijas kultūru un sabiedrību starpkaru perioda laikā. Trūkst arī specifisku pētījumu, kas veltīti attiecīgā laika posma Latgales sociālās un kultūras vēstures izpētei, tādēļ ikviens, vēstures avotos balstīts, oriģināldarbs ne tikai sniedz daudzpusīgāku skatījumu uz Latgales sabiedrību un tās attīstību veicinošiem faktoriem, bet reizē arī bagātina Latvijas historiogrāfiju.

¹ Krūze, A., Zigmunde, A., *Izglītības un pedagoģiskās domas attīstība Latvijā*. Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. IV sējums, (galvenais redaktors J. Stradiņš), Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 107. – 109. lpp.; Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A., *Latvijas vēsture : 20. gadsimts*. Rīga : Jumava, 2005, 82. – 83. lpp.

² Репина, Л.П., *"Новая историческая наука" и социальная история*. Москва : УРСС, 2009, с. 28. - 29.; Lipša, I., *Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918. – 1940*. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2009, 3. lpp.

Vienīgais šķērslis, kas valsts varas struktūrām liedza realizēt nacionālās izglītības sistēmas izveidi Latgales trīs apriņķos, bija novada teritorijā ieilgusi karadarbība, tādēļ maģistra darba „*Skola, skolotājs, skolēns Latgalē, 1920 - 1924: latviešu izglītības iestāžu izveide un darbība*” **hronoloģiskās robežas** ievērotas saistībā ar Latgales atbrīvošanu no Padomju Krievijas militārajām vienībām un slepus parakstītā pamiera stāšanās spēkā 1920. gada 1. februārī.³ Pētījuma hronoloģiskā ietvara noslēgums noteikts saistībā ar Latvijas Satversmes sapulces 1921. gada 10. maija kopsēdē pieņemtā likuma par „55 miljonu rubļu piešķiršanu Latgales skolu atjaunošanai”.⁴ Likumā norādīts, ka „neatmaksājamais pabalsts” paredzēts skolu ēku atjaunošanai un jaunu celšanai, skolotāju semināra izveidei un atbalstīšanai, kā arī mācībām nepieciešamā inventāra iegādei un bibliotēku izveidei, savukārt līdzekļi izsniedzami trīs - 1921./22., 1922./23., un 1923./24. – gadu budžetu laikā.⁵ Līdz ar 1924. gada beigām noslēdzas atsevišķs valsts īstenotās politikas posms izglītības jomas veicināšanā Latgalē. Šāds hronoloģiskais ietvars ļauj aplūkot izglītības nozares stāvokli Latgalē pirmo valsts pastāvēšanas gadu laikā, iezīmējot virkni sarežģījumu, ar kuriem sadūrās Latvijas varas struktūru pārstāvji un kuru risinājumi tika meklēti arī turpmākajos valsts pastāvēšanas gados.

Maģistra darbā, pievēršot uzmanību skolai kā sociālai struktūrai, tiks pētīta latviešu izglītības iestāžu darbība Latgalē no sociālās vēstures aspekta, tādēļ darba **mērķis** ir raksturot skolu mācību apstākļus, izpētīt skolotāju materiālo nodrošinājumu un pedagogu sabiedrisko darbību, kā arī skaidrot cēloņus augstajam ārpus skolas esošo skolēnu skaitam.

Nolūkā sasniegt mērķi tika izvirzīti vairāki **uzdevumi** - kā pirmais no tiem – aplūkot sociālo un ekonomisko situāciju Latgalē no 1920. gada līdz 1924. gadam, kā arī īsi raksturot galvenos Latvijas izglītības sistēmas tiesiskos normatīvus un veikt izglītības iestāžu uzskaiti Latgalē, lai tādējādi gūtu vispārīgu priekšstatu un iezīmētu izglītības iestāžu darbības fonu vēsturiskā laikmeta un telpas kontekstā.

Raksturojot skolu ēku un mācību telpu stāvokli, kā arī skolu materiāli tehnisko nodrošinājuma līmeni, iespējams labāk iepazīt vidi un apstākļus, kādā norisinājās mācību process. Tādēļ kā nākamais uzdevums izvirzīts aplūkot skolu kā pedagoģiskā darba un mācību vietu. Pēdējie divi uzdevumi saistīti ar skolotāju un skolēnu kā atsevišķu sociālu grupu izpēti, pastiprināti pievēršot uzmanību šādiem aspektiem: skolotāju kā pedagoģiskā aroda pārstāvju

³ Peniķis, M. (virsredaktors), *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 2. sējums*. Rīga : Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2005, 333. – 334. lpp. (473 lpp); Lai gan 1920. gada 1. februārī, kad Latgales lielākā daļa bija atbrīvota no Padomju Krievijas armijas vienībām, spēkā stājās Latvijas un Padomju Krievijas noslēgtais pamiera līgums, tomēr bruņotas sadursmes un militāras cīņas Latgalē norisinājās arī pēc pamiera noslēgšanas līdz pat 1920. gada jūlijam. Skat.: Pētersone, I. (atb. red.) *Latvijas Brīvības cīņas 1918 – 1920*. Rīga : Preses nams, 1999, 99. – 101., 161. – 166. lpp.

⁴ Likums par 55. 000.000 rbl.kredīta atvēršanu Latgales skolām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gads 13. maijs, 1. lpp.

⁵ LNA, LVVA, 1307. f., 1. apr., 85. l., 8. – 10. lp.

sabiedriskā darbība, to tiesiskā un materiālā nodrošinājuma pakāpe, savukārt pētot skolēnus skaidroti galvenie iemesli, kādēļ tie neapmeklēja skolu, akcentējot arī bērnu vecāku ietekmi un saistību ar augsto ārpus skolas esošo bērnu skaitu.

Saskaņā ar Latvijas Tautas Padomes 1919. gada 8. decembra sēdē pieņemto „Likumu par Latvijas izglītības iestādēm” un tā 1920. gadā pieņemto papildinājumu, maģistra darbā uzmanība tiks pievērsta obligātās un neobligātās izglītības sistēmā ietilpstošajām mācību iestādēm, kurās mācību valoda bija latviešu. Obligātās izglītības sistēmā ietilpa divpakāpju (I pakāpes jeb četru klašu; II pakāpes jeb sešu klašu) pamatskolas, kā arī pie tām klāt esošās pirmskolas un papildu skolas, savukārt neobligātās izglītības iestāžu vidū bija vispārizglītojošās un speciālās (lauksaimniecības, komercskolas, pedagoģiskie institūti) vidusskolas, ģimnāzijas un arodskolas (zemākā un vidējā līmeņa).⁶ 1923. gadā Daugavpilī darbību uzsāka Latgales Tautas konservatorija, kas kļuva par pirmo muzikālās izglītības iestādi novadā, tomēr šīs izglītības iestāde specifiskās programmas un darbības dēļ, tā netiks apskatīta maģistra darba ietvaros, tāpat ārpus apskatāmo skolu loka paliks bērnu dārzi un bērnu patversmes, kā arī izglītības iestādes kurilmēmiem, akliem vai bērniem ar garīgās darbības traucējumiem.

Plašas diskusijas 20. gadsimta 20. gadu sākumā saistītas ar vietvārdu rakstību, īpaši attiecībā uz Latgali, tomēr, noslēdzoties debatēm, atbalstu guva terminoloģijas komisijas viedoklis, ka apriņķu un pagastu nosaukumi Latgalē jāraksta literārajā valodā un jāpieturas pie valodnieka, profesora Jāņa Endzelīna (1873 – 1961) pareizrakstības.⁷ Konsekvences labad maģistra darba ietvaros tiks lietoti avotos sastopamie, līdz ar to arī tā laika lietvedībā izmantotie Latgales vietvārdi, kas tiks atveidoti latviešu literārajā valodā, izmantojot J. Endzelīna (izdevuma redaktors) un citu valodnieku 1925. gadā izdoto vietvārdu vārdnīcu „Latvijas vietu vārdi”.⁸ Lai gan pēdējo divu desmitgažu laikā ir iznākušas jaunas, plašas un zinātniski argumentētas Latvijas vietvārdu vārdnīcas, tomēr iepriekš norādītais darbs tapis laikā, kas ir maģistra darba uzmanības centrā, turklāt tas veidots vēl pirms 1925. gada apriņķu reformas, kuras ietvaros tika pilnībā mainīti atsevišķi Latgales vietvārdi, līdz ar to iepriekš minētais darbs sniedz 20. gadsimta 20. gadu sākumā akceptēto un zinātniski pamatoto Latgales vietvārdu atveidojumu latviešu literārajā valodā.

⁶ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.

⁷ Mieriņa, A., Latvijas administratīvais iedalījums (1918 – 1940)// Caune, A. (sastādītājs), *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 217. lpp. (285)

⁸ Abele, A., Endzelīns, J. (redaktors), Grauds, A., Hauzenberga, A., Jākobsons, F., Paule, L., Plāķis, J., Spūlis, B., Turkupulis, J., *Latvijas vietu vārdi. II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga : J. Pētersona spiestuve, 1925, 190 lpp.

Aktuāls, diskusijām apvīts un nereti politizēts ir jautājums par to, kāds statuss un apzīmējums piemērojams Latgales latviešu saziņas līdzeklim – izloksne, dialekts vai reģionālā valoda. Atsaucoties uz valodnieku pētījumiem, jāatzīmē, ka pēc definīcijas par izloksni uzskata viena pagasta teritorijā runāto valodas paveidu, savukārt radniecīgo izlokšņu kopumu sauc par dialektu. Latviešu valodā ir tikai trīs dialekti -vidus, lībiskais un augšzemnieku -, kuros apvienotas latviešu valodas izloksnes, kuras tieši tāpat kā dialekti, apzīmē nenormētās valodas paveidu, kurš eksistē tikai runas formā, savukārt literārā valoda, kurai parasti ir runas un rakstu forma un kas ir saziņas līdzeklis visai tautai, parasti veidojas uz kāda teritoriāla dialekta pamata noteiktos vēsturisko apstākļos. Literatūrā un presē nereti tiek lietoti „latgaliešu⁹ (latgaļu) dialekta” vai „latgaliešu izloksnes” apzīmējumi, tomēr tie ir neprecīzi un pat pretrunīgi, jo, gan izloksne, gan dialekts apzīmē nenormētu valodas formu, taču latgaliešu literatūras un preses valoda ir apzināti normēta, turklāt augšzemnieku (ne *latgaliešu*) dialekts ietver sevī ne tikai Latgalē runātās izloksnes, bet arī Vidzemes sēliskās, Zemgales sēliskās, un Vidzemes latgaliskās.¹⁰ Visprecīzākais termins būtu latgaliešu rakstu valoda, jo tā nav vienas izloksnes atveidojums, bet dažādu izlokšņu *koinē* jeb valoda, kas kalpo saziņai starp dažādu dialektu runātājiem, turklāt latgaliešu rakstu valoda ir apzināti normēta un pakļauta noteiktām konvencijām, tādēļ maģistra darba ietvaros tiks izmantots akadēmiskajā vidē akceptētais apzīmējums „latgaliešu rakstu valoda” vai „latgaliešu rakstu valodas verbālā forma”. Lai gan „valoda” ir daudznozīmīgs vārds un to var attiecināt gan uz izloksni, gan izlokšņu kopumu vai novada saziņas līdzekli, tomēr nav pamata runāt par latgaliešu valodu kā trešo baltu valodu līdzās latviešu un lietuviešu valodai.¹¹ Latgales latviešu personvārdi un uzvārdi tiks atveidoti latviešu literārajā valodā, izmantojot personu biogrāfiskās vārdnīcas¹² un Latgales latviešiem veltītos prosopogrāfiskos izdevumus¹³, savukārt atveidojot personvārdus, kas nav iekļauti norādītajos izdevumos, tiks izmantoti valodnieces, filoloģijas zinātņu doktores Annas Stafeckas (1953) norādījumi atbilstošu skaņu un burtu izvēlē.¹⁴ Grāmatu, periodisko izdevumu un rakstu nosaukumi, kas oriģināli ir latgaliešu rakstu valodā, tādā veidā norādīti arī darbā.

⁹ Maģistra darbā ar jēdzienu „latgalieši” tiks apzīmēti Latgales latvieši un tie izmantoti kā sinonīmi.

¹⁰ Kursīte, J., Stafecka, A., *Latgale : valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003, 42. – 43. lpp.

¹¹ Veisbergs, A. (redaktors), *Latviešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 267. – 268. lpp.

¹² Unāms, Ž. (redaktors), *Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga : Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 562 lpp.

¹³ Latkovskis, D., *Nacionālā atmoda Latgalē. Modinātāji, darba veicēji I; II*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 272; 184 lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā*. – Rīga: Jumava, 2006, 304 lpp.

¹⁴ Stafecka, A., *Par latgaliešu uzvārdu un personvārdu pareizrakstību*. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1993. gads, nr. 2, 36. – 37. lpp.

Skolotāju arodorganizāciju, slimokasu un biedrību (gan reģionāla, gan valstiska mēroga) darbība un nozīme maģistra darbā skarta minimāli, raksturojot skolotāju tiesisko un materiālo nodrošinājumu. Jāņem vērā, ka šāda veida organizāciju darbība bija plaša un sazarota, tādēļ maģistra darba ietvaros šo organizāciju darbība padziļināti nav pētīta, bet apskatīta tik lielā mērā, cik nepieciešams pētījumā izvirzīto jautājumu kontekstā.

Darbā aplūkotajā laika posmā Latgalē un citviet Latvijā norisinājās dažāda ilguma, intensitātes un tematikas pedagoģiskie kursi. Lai gan šāda veida mācību kursi tika rīkoti katru gadu, taču maģistra darbā aplūkoti tikai 1920. gada vasarā notikušie kursi, jo šāda veida pedagogu izglītības forma (īslaicīgi kursi) kā temats ir ļoti plaša un ietver sevī vairākus komplicētus jautājumus, kuri izpētei nepieciešams atsevišķs pētījums.

Atsevišķās skolās funkcionēja arī skautu un gaidu organizāciju grupas, taču tās netiks pētītas, jo nav saistītas ar skolēnu pašdarbības pulciņiem, kuriem, savukārt uzmanība pievērsta pētot sabiedriskās un kultūras darbības izpausmes. Tāpat netiks aplūkots arī skolu mācību programmas saturs, jo šis jautājums ir daļēji saistīts ar pedagoģiskās domas un pedagoģijas metodoloģijas attīstības vēsturi, kāds nav šī darba uzstādījums un nolūks.

Maģistra darbu veido četras nodaļas no kurām pirmā nodaļa „Vispārējā sociāli ekonomiskā un izglītības situācija Latgalē, 1920 – 1924” sadalīta trīs apakšnodaļās kurās secīgi aplūkota Latgales apgabala pārvaldes darbība, sociālais un ekonomiskais stāvoklis Latgalē pēckara gados, kā arī galvenie izglītības likumdošanas akti un izglītības iestāžu skaits un tā izmaiņas Latgalē aplūkotajā laika posmā. Otrajā darba nodaļā „Skola Latgalē” raksturoti apstākļi, kādos norisinājās mācību process skolās, kā arī skolu apgādes un uzturēšanas jautājumi. Maģistra darba trešā nodaļa „Skolotājs Latgalē” veltīta tam, lai apskatītu kāds bija pedagoģiskais personāls izglītības iestādēs Latgalē, kāda bija skolotāja vieta sabiedrībā un kā izpaudās izpaudās pedagogu sabiedriskā darbība. Ceturtajā nodaļā „Skolēns Latgalē” uzmanība pievērsta ārpus skolas esošo bērnu problēmai, mēģinot skaidrot galvenos cēloņus, kas bija pamatā šai problēmai. Ņemot vērā, ka vecāku iespaidam bija liela ietekme uz to bērniem, nodaļā vērība pievērsta arī bērnu vecāku ietekmes sekām.

Maģistra darba izstrādē pielietotas vairākas pētniecības metodes, no tām visplašāk izmantota vēsturiski ģenētiska. Salīdzinot, piemēram, Latgales un citu novadu rādītājus izmantota vēsturiski salīdzinošā metode. Statistikas datu apkopošanā un apstrādē izmantota statistikas datu apstrādes metode, savukārt darba struktūras un iekšējās uzbūves izveidē izmantota sistēmu struktūru jeb funkcionālās analīzes metode.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Maģistra darba „*Skola, skolotājs, skolēns Latgalē, 1920 – 1924: latviešu izglītības iestāžu izveide un darbība*” temats kā atsevišķs izglītības vēstures pētniecības objekts līdz šim minimāli saistījis pētnieku uzmanību, tādēļ par to nav pieejama plaša un vienkopus koncentrēta informācija. Tas arī ir noteicošais apsvērumš, kādēļ maģistra darba izstrādē izmantots liels npublicēto un publicēto avotu klāsts. Tomēr jāņem vērā, ka npublicēto avotu, sevišķi arhīva dokumentu, apjoms un to sniegtā informācija ir ļoti plaša, un ziņas atrodamas par teju ikvienu izglītības iestādi Latgalē, ko izpētot būtu iespējams detalizēti un niansēti atspoguļot katras skolas darbību, līdz ar to temata izpēti ierobežoja pētījuma apjoms, taču, neraugoties uz to, maģistra darba ietvaros mēģināts aptvert iespējami plašu un daudzpusīgu avotu bāzi, kas pārklātu visu hronoloģisko ietvaru, kā arī lai, iespējami tuvotos vēsturiskajai realitātei, atspoguļoti ne tikai konkrētie izglītības nozares aspekti, bet arī laikam un telpai raksturīgie apstākļi kā notikumu un procesu norises fons.

1. AVOTI

1.1 Arhīva dokumenti

Maģistra darbā plaši izmantoti npublicētie Latvijas Nacionālā arhīva, Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA, LVVA) fondu dokumenti, kuru lielākā daļa līdz šim zinātniskajā apritē nav nonākusi. Kopskaitā darbā izmantotas 76 lietas, kas atrodas 14 fondu sastāvā. Avotu izvēli un atlasī noteica gan maģistra darba mērķis, raksturot skolu mācību apstākļus un izpētīt skolotāju darbību izglītības iestādēs un ārpus tām, kā arī skaidrot iemeslus lielajam ārpus skolas esošo bērnu skaitam, gan apsvērumš, ka izglītības iestāžu darbība nav atraujama no vēsturiskā konteksta, tādēļ, lai iezīmētu skolu darbības fonu, būtiski raksturot arī politisko, sociālo un saimniecisko situāciju Latgalē, līdz ar to avotu apskatā aplūkoti plašāk izmantotie fondi un to lietas, kas saistītas gan ar vēsturiskā konteksta iezīmēšanu, gan ar darba uzmanības centrā izvirzītajiem izglītības nozares jautājumiem.

Latvijas iekšējā stāvokļa pārraudzība (kārtības nodrošināšana, pašvaldības iestāžu organizēšana, u.c. pienākumi) atradās Iekšlietu ministrijas kontrolē, līdz ar to šīs ministrijas fondos, konkrēti Iekšlietu ministrijas sekretariāta (**1368.**) fondā¹⁵ esošie Latgales apgabala pārvaldes (1920. I – XI) priekšnieka sniegtie ziņojumi, kuru pamatā bija ne tikai apgabala pārvaldes vadītāja Andreja Bērziņa (1875 – 1941) novērojumi Latgalē, dodoties apgabala revīzijas braucienos, bet arī apriņķu administratīvo iestāžu darbinieku atskaites par situāciju

¹⁵ LNA, LVVA 1368. f. (Iekšlietu ministrijas sekretariāts (Rīga), 1919 - 1940), 1., 3., apr.,

novadā pēc tā atbrīvošanas (tādējādi šo avotu tapšanā iesaistot gan valsts ierēdniecības, gan vietējo iestāžu darbiniekus), nodrošina augstu ticamības pakāpi tematiski plašajiem ziņojumiem, kuros raksturotas tādas sfēras kā novada sanitārie apstākļi, satiksmes un saziņas iespējas pēc kara, kriminogēnā situācija, saimnieciskais stāvoklis novadā, kā arī sabiedrības noskaņojums. Saistoša un sociāli ekonomiskās situācijas raksturojuma kontekstā noderīga informācija glabājas arī Valsts kancelejas (**1307.**) fondā¹⁶ atrodamajos dokumentos, kuru saturs sniedz vērtīgu papildinājumu Iekšlietu ministrijas fondā esošo avotu sniegtajai informācijai. Īpaši jāatzīmē 819. lieta¹⁷, kurā fiksētas ziņas par Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa (1877-1942) vairākas dienas ilgo vizīti Latgalē 1920. gadā, neilgi pēc novada atbrīvošanas. Būtiski atzīmēt, ka 819. lietā atrodami dokumenti sniedz informāciju ne tikai par K. Ulmaņa maršrutu Latgalē, teiktajām runām un satiktajiem cilvēkiem, bet tie atklāj interesantas nianšes par sabiedrības noskaņojumu, sagaidot augsto amatpersonu, savukārt ziņojumi no apmeklētajām vietām ļauj konstatēt vairākas, Latgalei raksturīgas parādības, piemēram, lielo krievu un poļu tautības pārstāvju skaitu Daugavpilī, kas apliecina Latgales etniski nevienmērīgo sabiedrību un izteikti lielo citu tautību iedzīvotāju skaitu pilsētās, kas savukārt atsaucās arī uz administratīvo iestāžu darbību, kurā bija izjūtams latviešu darbinieku trūkums.

Starpkaru Latvijā izglītības jautājumu, kā arī kultūras nozares pārraudzība atradās Izglītības ministrijas pārziņā, tādēļ būtiskākie dokumenti par maģistra darbā izvirzītajiem pētniecības aspektiem rodami vairākos Izglītības ministrijas fondos.¹⁸ Tematiski un saturiski plašāko informāciju par izglītības iestāžu (obligāto un neobligāto) darbību sniedz Izglītības ministrijas Skolu departamenta (**6637.**) fondā¹⁹ esošie dokumenti. To vidū atrodams plašs un daudzpusīgs statistikas datu kopums, ko departaments vāca, lai sekotu līdzi izglītības iestāžu skaitam un kontrolētu to izvietojumu un biežumu. Maģistra darbā bija būtiski apkopot visu līmeņu izglītības iestāžu skaitu 1920. gadā un 1924. gada nogalē (1924./25. m.g. I semestrī), lai tādējādi konstatētu vai un kādas izmaiņas notikušas pētījumā apskatītajā laika posmā, līdz ar to darbā norādītie dati par latviešu izglītības iestāžu skaitu Latgalē sniedz kvantitatīvo pienesumu temata izpētes kontekstā, jo līdz šim nav ticis precīzi apsekots un uzskaitīts tieši latviešu izglītības iestāžu skaits.

Daļu no 6637. fondā esošajiem statistikas datiem Skolu departaments uzkrāja, veicot skolu anketēšanu, kā arī vienkārši aicinot skolas atbildēt uz ministrijas uzdotajiem jautājumiem

¹⁶ LNA, LVVA, 1307. f. (Valsts kanceleja (Rīga), 1919 - 1940), 1. apr.,

¹⁷ LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l. Prezidenta ceļojums pa Latgali, 1920.

¹⁸ Izglītības ministrija// *Latviešu konversācijas vārdnīca*. – Rīga : A. Gulbja apgāds, 1931. – 1932., 7. sējums, 13336 – 13337. sleja.

¹⁹ LNA, LVVA, 6637. f., (Izglītības ministrijas Skolu departaments (Rīga), 1919 – 1940), 1., 2., 5. apr.

(bērnu skaits skolā, skolu telpu skaits un izmēri, skolas darbības laika sākums, u.c.) un tādējādi iegūstot vēlamo informāciju. Tomēr neatkarīgi no informācijas ievākšanas veida, skolas mēdza neiesniegt nepieciešamos datus, kas izskaidrojams gan ar apsvērumu, ka skolotāji bija ļoti noslogoti, gan ar to, ka noklusēja informāciju gadījumos, kad skola mācības uzsāka vēlāk nekā bija paredzēts, līdz ar to arī dati ir ļoti fragmentāri un nepilnīgi, tādēļ tie liedz pilnvērtīgi atspoguļot atsevišķus aspektus, piemēram, latviešu tautības bērnu skaitu izglītības iestādēs.

Jāatzīmē, ka fondā atrodamās skolu aptaujas anketas, kas ievāktas 1920. gadā, nesniedz detalizētas ziņas, piemēram, par latviešu bērnu skaitu, jo tajās nav izdalīta šāda pozīcija, bet ir apkopoti rādītāji par visu tautību Latgales bērniem (vecumā no 7 līdz 14 gadiem). Šāda, pēc bērnu tautībām nodalīta, statistiskā informācija pieejama tikai sākot ar 1924./25. m.g., tādēļ maģistra darbā apskatītajā laika posmā, kas aptver dažus gadus un tādēļ ir īss, nav iespējams veikt ārpus skolas esošo bērnu skaita izmaiņu detalizētu analīzi, ko būtu iespējams izdarīt, ja tiktu aplūkots plašāks hronoloģiskais ietvars.

Viens no maģistra darbā izvirzītajiem pētniecības aspektiem saistīts ar izglītības iestāžu mācību apstākļu raksturojumu, tādēļ ļoti būtiski ir Izglītības ministrijas Tautskolu direkcijas (6642.) fondā²⁰ esošie materiāli. Latgales apriņķu pamatskolu inspektoru ziņojumi un pārskati par skolu revīzijas braucieniem gan saturiski, gan tematiski ir ļoti plaši, un tie satur interesantu un daudzpusīgu informāciju par izglītības iestāžu telpu stāvokli, telpu sanitārajiem apstākļiem, mācību procesu, skolotāju darbu un citiem aspektiem. Tā kā izglītības iestāžu skaits bija liels un pamatskolu inspektoru darba iespējas ierobežotas, tiem, viena revīzijas brauciena ietvaros, nebija iespējams apsekot visas pārraudzībā esošās pamatskolas, līdz ar to arī viena ziņojuma ietvaros raksturots noteikts skaits kāda Latgales apriņķa izglītības iestāžu, tādēļ, lai izvairītos no nepamatotu vispārinājumu izdarīšanas uz individuālu piemēru pamata, maģistra darbā aplūkoti vairāki ziņojumi par vienu apriņķi, kas papildināti ar citiem avotiem (prese, pedagoģisko žurnālu analītiskie pārskati), turklāt, avotu izvēlēti tā, lai iespējami pārklātu izvirzīto hronoloģisko ietvaru. Tautskolu departamenta fondā glabājas arī lietas²¹, kas izmantotas, lai rekonstruētu skolu atjaunošanas darbu (remontu) organizatorisko procesu, remontdarbu apjomu un norisi.

Kā jau iepriekš tika norādīts, Latgalē, nacionālās izglītības sistēmas ietvaros, pakāpeniski izveidoja arī neobligātās izglītības iestādes, kuru daudzums, salīdzinot ar obligātās izglītības iestāžu skaitu, bija ievērojami mazāks, taču, veidojot detalizētu un daudzpusīgu novada izglītības nozares kopainu, šīs skolas nekādā gadījumā nedrīkst apiet un ignorēt, tādēļ

²⁰ LNA, LVVA 6642. f. (Izglītības ministrijas Tautskolu direkcija (Rīga), 1919 – 1940), 1. apr.

²¹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 264., 316., 1072., 1985., 1990. l.

pētījumā izmantoti Izglītības ministrijas Vidusskolu direkcijas (**6647.**) fondā²² esošie vēstures dokumenti, kas, pirmkārt, ļauj lokalizēt vidusskolas un konstatēt to skaitu, otrkārt, sniedz ieskatu apstākļos, kādos norisinājās skolu darbība, un tādējādi uz plašāku piemēru bāzes ļauj izdarīt vispārīgākus spriedumus, piemēram, raksturojot skolu apgādi vai to sanitāro un higiēnisko stāvokli, tāpat fondā atrodami skolotāju algu saraksti, kas izmantoti, lai pētītu atalgojuma veidošanās shēmu un algas apmēru. Līdzīgi aspekti analizēti, aplūkojot arodizglītības iestāžu darbību Latgalē, un tādēļ izmantoti Izglītības ministrijas Arodskolu direkcijas (**6648.**) fondā²³ esošie dokumenti.

Izglītības ministrijas (**1632.**) fonda²⁴ sastāvā, kopā ar dažādiem lietvedības dokumentiem par ministrijas struktūru un tās personālsastāvu, kā arī izglītības iestāžu pedagogu cenzēšanas procesu un veiktajām cenzēšanas lietām, atrodami arī materiāli par pedagoģiskā un apkalpojošā personāla atalgojumu (algu lielums, izmaksu kārtību, piemaksu apmērs, u.c.), kas izmantoti arī maģistra darbā, lai raksturotu skolotāju algu apmērus un salīdzinātu tās ar aktuālajām pārtikas produktu cenām.

Vēl bez Izglītības ministrijas apakšstruktūru fondu izmantošanas, darbā apkopota informācija par atsevišķu neobligāto izglītības iestāžu darbību, izmantojot tieši šo izglītības iestāžu fondu vēstures avotus, piemēram, Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas (**4933.**) fondā²⁵ esošās skolas pedagoģiskās padomes protokolu grāmatas.²⁶ Ņemot vērā, ka Latgalē 20. gadsimta 20. gadu sākumā nebija daudz izglītības iestāžu, kurās būtu internāts skolas audzēkņiem, par kura darbību būtu atrodama salīdzinoši plaša un detalizēta informācija, skolas pedagoģiskās padomes protokolu grāmatas izmantotas, lai tuvāk apskatītu vienu no labāk organizētākajiem internātu piemēriem Latgalē, turklāt protokolu grāmatu saturs ļauj daļēji rekonstruēt arī skolas audzēkņu dienas kārtību skolā.

Maģistra darbā izmantoti arī reģionālo (apriņķa) izglītības iestāžu pārvaldes struktūru fondu dokumenti, kā arī fondi, kuros glabājas dažādi dokumenti par apriņķa robežās funkcionējošo skolu darbību. Daugavpils apriņķa skolu valdes (**7420.**) fondā²⁷ glabājas pilsētas un apriņķa pamatskolu darbības pārskati, kuros atrodamas papildinošas detaļas, kas mazāk saistījušas pamatskolu inspektoru uzmanību skolu revīzijas braucienu laikā. Skolu sanitārhygiēniskā stāvokļa raksturošanai, kā arī skolu medicīniskās uzraudzības pētniecībai

²² LNA, LVVA 6647. f. (Izglītības ministrijas Vidusskolu direkcija (Rīga), 1919 – 1940), 1. apr.

²³ LNA, LVVA 6648. f. (Izglītības ministrijas Arodskolu direkcija (Rīga), 1919 – 1940), 1. apr.

²⁴ LNA, LVVA 1632. f., (Izglītības ministrija (Rīga), 1918 – 1944), 2., 4., 5. apr.

²⁵ LNA, LVVA 4933. f. (Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola (Ludzas apriņķis), 1921 – 1941), 1. apr.

²⁶ LNA, LVVA 4933.f. , 1. apr., 8. l., Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas pedagoģiskās padomes protokolu grāmata, 1921 – 1925.

²⁷ LNA, LVVA 7420. f. (Daugavpils apriņķa skolu valde (Daugavpils), 1921 – 1944), 1. apr.

izmantoti Rēzeknes pilsētas un pagasta skolu (7451.) fondā²⁸ atrodamie dokumenti, bet Ludzas apriņķa pilsētu un pagastu skolu (4932.) fondā²⁹ esošie vēstures avoti maģistra darbā izmantoti, lai pētītu skolotāju sastāvu skolās un pedagogu atalgojumu.

1.2 Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas krājums

Maģistra darbā izmantoti arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas krājuma materiāli. Pētījuma izstrādes laikā tika apsekoti vairāki LNB krājuma fondi, kas saistīti ar Latgales vēsturi. To vidū jāatzīmē novadpētnieka, publicista un vēstures pētniecības entuziasta Henrika Logina (1920 – 2001) rokrakstu personālfonds (**RX0, A 350**).³⁰ Fonds sastāv no ļoti plaša avotu materiāla, kurā pārstāvētas dažādas avotu grupas (atmiņas, laikraksti un to izgriezumi, vēstules, arhīva dokumenti, u. c.). Fondā atrodams arī H. Logina apjomīgā darba „Mūsu Malnava” manuskripts (ar atsevišķiem autora komentāriem), kas veltīts Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas vēsturei. Darbs apliecina H. Logina novadpētniecisko pieeju un izpratni par vēstures pētniecību, aptverot saturiski plašu avotu bāzi, taču nepakļaujot izmantoto materiālu kritiskai avotu analīzei, reizēm pat tiešā veidā iesaistot avota saturu tekstā, tādēļ, lai šo materiālu izmantotu pētniecībā, vispirms jāizvērtē informācijas pirmavots, ko H. Logins ir norādījis, tādēļ manuskripta „Mūsu Malnava” saturs uztverams kā dažādu avotu sakopojums, ko, pakļaujot analīzei, iespējams izmantot pētniecībā, jo materiālu saturs atklāj vērtīgu informāciju par Valsts Malnavas lauksaimniecības skolas darbību, īpaši par skolēnu ikdienu skolas internātā.

Par „Latgales Jāni Misiņu”³¹ dēvētā literatūrvēsturnieka, bibliofila un publicista Stepona Seiļa (1909 – 1979) personālfondā (**RX0, A 96**)³² uzglabātas vairāk nekā 330 glabājamās vienības, kurās atrodami saturiski ļoti daudzveidīgi avoti, kurus S. Seilis visa mūža garumā krājis. Maģistra darbā izmantoti latgaliešu sabiedriskās un kultūras biedrības „Kultura” materiāli³³, kuru saturs sniedz informāciju par sabiedrisko organizāciju iesaistīšanos skolu darbības atbalstīšanā.

²⁸ LNA, LVVA 7451. f. (Rēzeknes pilsētas un pagasta skolas (Rēzekne), 1902 – 1944),

²⁹ LNA, LVVA 4932. f. (Ludzas apriņķa pilsētu un pagastu skolas (Ludza), 1919 – 1944), 2. apr.

³⁰ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 350, H. Logina rokrakstu personālfonds (Izgriezumi, iespieddarbu kopijas, apcerējumi, izraksti, biogrāfiskie materiāli, dienasgrāmatas, atmiņas, vēstules, fotogrāfijas), 1920 – 2000.

³¹ Hausmanis, V. (atbildīgais redaktors), *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1992, 289. lpp.

³² LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 96, Stepona Seiļa rokrakstu personālfonds (Dokumenti, iespiestas grāmatas, novilkumi, programmas, afišas, izgriezumi, rokraksta grāmatas, rokraksta žurnāli, folkloras pieraksti, albumi, apcerējumi, runas, periodikas raksti, materiāli apcerējumiem, piezīmes, bibliogrāfija, autormanuskripti, literāri noraksti, stundu konspekti, biogrāfiski materiāli, anketas, dienasgrāmatas, vēstules, fotogrāfijas, zīmējumi, kartes, plāni), 19. gadsimta 2. puse – 1979.

³³ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 96, S. Seiļa rokrakstu personālfonds, N. 40, „Kultura” latgaliešu biedrība. Izejošo rakstu grāmata, 1920. – 1924.

Interesantas detaļas par izglītības iestāžu darbību Latgalē lielinieku režīma laikā atrodamas pedagoga, Rēzeknes pedagoģiskā institūta direktora Alfrēda Skrodera (1883 – 1969) personālfondā (**RX0, A 61**).³⁴ Pētījumā izmantotas A. Skrodera atmiņas par 1919. gadu Latgalē.

1.3 Likumu un dokumentu krājumi

Lai gan laikrakstā „Valdības Vēstnesis” tika publicēti visi maģistra darba ietvaros apskatītie izglītības likumdošanas akti, tomēr ļoti bieži būtisks bija ne tikai likums, bet arī tā interpretācija un paskaidrojošie komentāri, kas saistīti ar likuma īstenošanas procesu vai citām būtiskām niansēm, savukārt valdības oficiozā ne vienmēr šādi komentāri atrodami, tādēļ pētījuma nodaļā, kurā analizēti izglītības likumi, izmantots 1923. gadā izdots likumu krājums ar nosaukumu „**Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlija līdz 1923. gada decembrim**”³⁵, savukārt valsts normatīvi un to paskaidrojumi, kas attiecas uz neobligātās izglītības iestāžu darbību rodami likumu, rīkojumu un noteikumu apkopojumā „**Latvijas skola. Likumu krājums par obligatorisko un neobligatorisko mācību**”.³⁶

Lai gan historiogrāfijā ir atrodami daži pētījumi par izglītību Latvijā lielinieku režīma laikā 1918. un 1919. gadā, taču tie visbiežāk ir vispārīgi pārskati par izglītības nozares stāvokli, plašāk nepievēršoties skolu skaitam un darbībai, kā arī mācību programmas satura analīzei, turklāt lielākā šo pētījumu daļa tapusi 20. gadsimta otrajā pusē, tādēļ jāņem vērā darbu ideoloģiskais un politiskais uzslāņojums, līdz ar to, apskatot maģistra darbā izglītības nozares stāvokli un izglītības nozīmi lielinieku režīma laikā, izmantoti vēstures avoti, kas publicēti 1958. gadā iznākušajā jubilejas izdevumā „**Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli**”³⁷, kurā, pieminot lielinieku režīma laiku Latvijā (Latvijas Neatkarības kara gados), apkopotu vēstures avoti, kuru saturs ļauj raksturot izglītības jomu Latgalē, ieskicējot izglītības politikas reglamentējošo tiesisko bāzi un konstatējot tās realizācijas norisi, kā arī īsi raksturojot režīma atstātās nozares “mantojuma”

³⁴ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 61, Alfrēda Skrodera rokrakstu personālfonds (dokumenti, izgriezumi, izraksti, piezīmes, autormanuskripti, stundu konspekti, mācību plāni, metodika, biogrāfiski materiāli, atmiņas, vēstules, fotogrāfijas), 1900 – 1969.

³⁵ Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim*. Rīga : A. Gulbja apgādībā un iespaidumā, 1923, 152 lpp.

³⁶ Ozoliņš, K. (sastādīt.), *Latvijas skola. Likumu krājums par obligatorisko un neobligatorisko mācību*. Neoficiāls izdevums. Rīga: A. Gulbja izdevniecība, 1931 – 1934, 2 sējumi.

³⁷ *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga : Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958, 634 lpp.

sekas, kuru izpausmes bija konstatējamās pēc Latgales atbrīvošanas un kas galvenokārt izpaudās novada iedzīvotāju attieksmē pret izglītības iestādēm.

1.4 Statistikas krājumi

Statistikas datu izmantošana maģistra darba izstrādē ļāva kvantitatīvi salīdzināt dažādus kvalitatīvus rādītājus un aplūkot to mainību apskatītajā laika periodā. Statistikas izdevumu dati izmantoti, lai raksturotu Latgales demogrāfiskos rādītājus – iedzīvotāju skaitu, dzimumu proporcionālo sadalījumu, iedzīvotāju etnisko un konfesijālo sastāvu, dzimstības un mirstības rādītājus, u.c. aspektus, kā arī, lai pārskata formā iegūtu datus par izglītības un kultūras nozaru stāvokli valstī.

Katru gadu Valsts statistiskā pārvalde izdeva **Latvijas statistikas gadagrāmatu**³⁸, kurā precīzi, detalizēti un rūpīgi sastādītu tabulu veidā atspoguļots iedzīvotāju skaits, sastāvs, dabiskā kustība, kā arī ekonomiskie un tirgus rādītāji (preču cenas, tirdzniecības apjomi, u.t.t.). Kā papildinājums šai statistikas krājumu sērijai izmantoti arī Marģera Skujenieka (1886 – 1941), kas bija viens no pirmajiem latviešu profesionālajiem statistiķiem, visaptverošie darbi - „**Latvija : Zeme un iedzīvotāji**”³⁹, kurā autors sniedzis plašus komentārus un skaidrojuma publicētajiem datiem, un M. Skujenieka redakcijā iznākusī „**Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī**”⁴⁰. Lai gan abi izdevumi analītiskās un detalizētās pieejas ziņā vērtējami kā augstvērtīgs zinātniskais materiāls, kura izmantošana ļāva raksturot iedzīvotāju skaita un sastāva izmaiņas Latgalē, tomēr tie atsevišķos gadījumos sniedz fragmentāras ziņas.

1938. gadā izdots statistikas datu apkopojums „**Latvijas kultūras statistika**”⁴¹ ir viens no plašākajiem starpkaru perioda izdevumiem, kurā vienkopus atrodami statistikas rādītāji ne tikai par dažādām kultūras institūcijām (bibliotēkas, muzeji, teātri, u.t.t.), bet arī plašs un salīdzinoši detalizēts informācijas apjoms par izglītības iestādēm un izglītības jomu kopumā. Tomēr statistikas datu krājums ir vispārīga rakstura un tajā atrodamā informācija sniedz pārskatu par kultūras un izglītības procesu un institūciju attīstību ilgākā (20 gadu) periodā, turklāt izdevumā atrodami dati par izglītības iestāžu skaitu valsts novados nesniedz detalizēti izdalītu informāciju par konkrētās tautības skolu skaitu, bet atspoguļo kopēju skolu daudzumu noteiktā teritorijā, kas atzīmējams kā trūkums, jo izdevumā esošā informācija par izglītības iestāžu skaitu Latgalē maģistra darba kontekstā izmantojama vispārējā fona ieskicēšanai.

³⁸ *Latvijas statistiskā gada grāmata [1921 – 1925]*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.

³⁹ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību*. Rīga : [Valsts statistiskā pārvalde], 1920, 392 lpp.;

⁴⁰ Skujenieks, M. (redaktors), *Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1925 – 1928, 1. – 5. sējums.

⁴¹ Salmīte, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*. Rīga : Valters un Rapa, 1938, 194 lpp.

1.5 Periodiskie izdevumi

Maģistra darba kontekstā būtiska avotu grupa ir periodiskie izdevumi – laikraksti un žurnāli, kuros esošā informācija sniedz vērtīgu papildinājumu iepriekš norādīto grupu avotiem. Izmantotos periodiskos izdevumus, kā kritēriju, ievērojot to saturu un izdevēju, iespējams strukturēt trīs tematiskās grupās: 1) valsts pārvaldes institūciju izdevumi; 2) tematiskie un profesionālo organizāciju izdevumi; 3) politisko partiju un to idejas pārstāvošo sabiedrisko organizāciju izdevumi. Maģistra darbā netika apskatīti īslaicīgi izdotie periodiskie izdevumi, („Liauzu Bolss”, 1922), Latgalē iznākušie sociāldemokrātu laikraksti („Latgolas Dorbs”, 1924 – 1931), kā arī periodiskie izdevumi, kuri neilgu laiku Latgalē iznāca latviešu literārajā valodā, („Daugavas Vēstnesis”, 1924 – 1925), un mazākumtautību prese.⁴²

1) **Valsts pārvaldes institūciju** preses izdevumu grupā, pirmkārt, jāatzīmē Latvijas Republikas valdības oficiālais laikraksts „**Valdības Vēstnesis**”⁴³, kurā tika publicēti visi pieņemtie likumi, Ministru kabineta un atsevišķu ministriju noteikumi un rīkojumi, kā arī nozīmīgākās, tobrīd aktuālās Latvijas Tautas Padomes, Satversmes sapulces un Saeimas deputātu vai citu nozīmīgu amatpersonu runas. „Valdības Vēstnesis” ļauj gūt labu priekšstatu par oficiālo valsts likumdošanu attiecībā uz izglītības nozari, kas nepieciešams, lai mākslīgi neatrautu Latgalē notiekošo no valsts izglītību regulējošajiem likumiem, turklāt laikrakstā atrodamie izglītības normatīvi papildina neoficiālajos likumu krājumos neiekļauto informāciju, kā arī ļauj hronoloģiski izsekot līdz likumdošanas aktu pieņemšanai.

1920. gada janvārī iznāca Izglītības ministrijas izdevuma „**Izglītības Ministrijas Mēnešraksts**”⁴⁴ pirmais numurs. Lai gan izdevums ir ministrijas oficiālā viedokļa paudējs un populārzinātnisku rakstu formā atspoguļo tematiski plaša loka problēmas (izglītība, zinātne, kultūra, ministrijas institucionālā darbība, u.c.), tomēr izdevumā atrodama informācija, īpaši statistikas dati, ne vienmēr ir gana precīzi⁴⁵, tādēļ šos datus nepieciešams pārbaudīt, salīdzinot ar citos avotos atrodamo informāciju. „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā” publicēti arī raksti,

⁴² Zeile, P., *Latgales periodika, 1862 – 2013*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2013, 132. – 144., 152. lpp.

⁴³ Sākot ar 1920. gada 12. jūniju (nr. 131) Latvijas valdības oficiālais laikraksts, bet līdz tam Latvijas pagaidu valdības oficiālais laikraksts. Iznāca (kopā ar pagaidu valdības posmu) no 1919. gada 1. augusta līdz 1940. gada 6. augustam. Izdots un iespiests Rīgā, Valsts, ar 1923. gada 9. martu (nr. 53) Apsardzības ministrijas, ar 1923. gada 16. martu (nr. 56) Valsts spiestuvē. Redaktora pienākumus apskatītajā laika posmā veikuši - Oto Nonācs (1880 – 1941), ar 1920. gada 16. jūniju Matīss Ārons (1858 – 1939), bet redaktora atvaļinājuma laikā laikrakstu parakstīja Jēkabs Janovskis – Janševskis (1865-1931); Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., Latviešu periodika. 1920 – 1940, 3. sējums, 1. daļa, Rīga: Zinātne, 1988, 652. lpp.

⁴⁴ Iznāca no 1920. gada līdz 1939. gadam ar periodiskumu – reizi mēnesī, bet ar 1926. gadu vasaras mēnešos – reizi divu mēnešu laikā. Izdots un iespiests Rīgā, J. Pētersona spiestuvē, vēlāk preses spiestuves vieta mainīta. Redaktors (aplūkotajā laikā) Teodors Zeiferts (1865 – 1929).; Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., Latviešu periodika. 1920 – 1940..., 183. lpp.

⁴⁵ J. A., Latgales skolu sanitārais stāvoklis. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925. gads, nr. 5, 506. – 508. lpp.; Raksts veltīts skolu telpu tīrībai, sanitārhygiēniskajiem apstākļiem un bērnu veselības problemātikai, tomēr rakstā izmantotie statistikas (attiecībā uz vienam skolēnu atvēlētās telpas platību skolā) ir apšaubāmi.

kas kritiski apskata esošo stāvokli izglītības (kā arī kultūras un zinātnes) nozarē, atzīmējot būtiskākās skolu darbības problēmas Latgalē, tādējādi ļoti atklāti norādot uz ministrijas kompetencē esošo jomu trūkumiem.

2) **Tematisko un profesionālo organizāciju** grupā atrodas trīs no kopumā astoņiem maģistra darbā izmantotajiem izdevumiem, kuru vidū jāizceļ Latgales Skolotāju savienības pedagoģiskais žurnāls „**Latgolas Škola**”⁴⁶, kura pirmais numurs iznāca 1921. gadā, tā liekot pamatus vienam no stabilākajiem Latgales žurnāliem. Pirmajos pastāvēšanas gados žurnāla kapacitāte vēl neļāva par mērķauditoriju izvirzīt plašāku sabiedrības daļu, tādēļ galvenais žurnāla lasītāju loks bija skolu pedagoģiskais sastāvs, kam žurnāls piedāvāja rakstus par pedagoģiskās domas attīstību, jaunievedumiem metodoloģijā, kā arī plaši informēja lasītājus par regulārajām latgaliešu rakstu valodas ortogrāfijas apspriedēm un pārpublicēja arī valdības izdotos likumprojektus, tomēr vēl bez tā žurnālā atrodami arī populārzinātniski raksti, kas veltīti izglītības nozares stāvokļa (skolu darbība, mācību apstākļi, skolotāju profesionālās iemaņas un sabiedriskā darbība) raksturojumam Latgalē, līdz ar to „Latgolas Školas” slejās atrodamās publikācijas sniedz ieskatu Latgales skolu darbībā, taču jāņem vērā, ka žurnāla rakstos nereti sastopami negatīvo piemēru vispārinājumi, un vienpusīga pieeja dažādu problēmu atspoguļojumā⁴⁷, kas izskaidrojams ar to, ka žurnāla veidotāji bija Latgales latvieši, kuri apzinādamies izglītības nozares problemātisko stāvokli Latgalē, un reizēm arī nespēdami nodalīt emociju atstāto iespaidu no kritiskas analīzes, uzsvēruši kādu niansi nepamatoti, tādēļ izmantojot šo žurnālu pētniecībā, būtiski salīdzināt tā rakstu saturu (īpaši statistikas datus) ar citiem avotiem vai pētniecisko literatūru.

Arī Latvijas Skolotāju savienības sabiedriski pedagoģiskais žurnāls „**Mūsu Nākotne**”⁴⁸ pievērsies izglītības nozares apsekošanai Latgalē, tomēr darījis to daudz mazākā mērā nekā Latgales Skolotāju savienības žurnāls „Latgolas Škola”, taču izdevuma „Mūsu Nākotne” slejās atrodamā informācija sniedz nelielu ieskatu skolu darbībā Latgalē padomju režīma

⁴⁶ Sākotnēji „Latgolas Škola” bija pedagoģiskais žurnāls, ko izdeva Latgales Skolotāju savienība, kas vēlāk – 1923. gadā (sākot ar žurnāla ceturto numuru) pārveidoja nosaukumu, izmainot organizācijas nosaukuma pirmo vārdu un kļūstot par Latgaliešu Skolotāju savienības žurnālu, savukārt turpmākajos gados (1926. un 1928. gadā) organizācija vēl vairāk modificēja savu nosaukumu, kļūstot par Latgales Skolotāju Centrālo biedrību. Žurnālu izdeva Rēzeknē, ar 1923. gada decembri (nr. 4) – Daigavpilī, vēlāk Ludzā un atkārtoti Rēzeknē. Žurnālu vadīja redakcijas kolēģija, kuras rindās darbojās pedagoģe, izglītības ministra padomniece, kā arī Satversmes sapulces locekle Valērija Seile (1891 – 1970), medicīnas darbiniece Apolonija Laurinoviča (1886 – 1967), skolotāji Agnese Garijona (1897 – 1979) un Francis Zeps (1899 – 2000). Žurnāls ar pārtraukumiem 1924. un 1927. gadā iznāca no 1921. gada līdz 1938. gadam; iznāca neregulāri.; Zeile, P., *Latgales periodika, 1862 – 2013...*, 166. – 167. lpp.; Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbulē, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., *Latviešu periodika. 1920 – 1940...*, 302. – 303. lpp.

⁴⁷ Apeļš, M., Dūmas par šolas ģostim. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 13. lpp.

⁴⁸ Sākotnēji žurnāls „Mūsu Nākotne” bija paredzēts skolotājiem un vecākiem, bet ar 1931. gada 20. maiju (nr. 1) kļuva par pedagoģisko žurnālu (ar 1931. gadu Latvijas Skolotāju savienība izdeva nedēļas laikrakstu ar identisku nosaukumu). Izdots Rīgā, E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuvē. Redaktors Mārtiņš Liepa (1874 – 1953). Iznāca divas reizes mēnesī, ar 1931. gada 20. maija numuru (nr. 1) iznāca reizi divos mēnešos.; Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbulē, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., *Latviešu periodika. 1920 – 1940...*, 445. lpp.

laikā, kā arī kritiskajā A. Malēnieša rakstā par bērnu audzināšanu un vecāku ietekmi uz bērnu izglītību Latgalē, iespējams iegūt priekšstatu par vecāku lomu skolēna audzināšanas procesā.⁴⁹

1921. gadā iznāca literārā un kultūras žurnāla „**Zidūnis**”⁵⁰ pirmais numurs. Tajā sastopami raksti par kultūras vēsturi, filozofiju, reliģiju, un valodniecību, kā arī virkne literāro sacerējumu, kuru autoru vidū bija arī Latgales jaunatne. Maģistra darbā izmantots žurnālā atrodamais skolotāja Arnolda Gudrīša (1900 – 1939) dzejolis „Školotāja sōpes”.⁵¹ Dzejoļa mākslinieciskā vērtība ir ievērojami mazāka nekā tā informatīvā vērtība un dzejoļa tapšanas būtība, jo tā saturā uzsvērti skolotāju smagie dzīves un darba apstākļi, kā arī lielā slodze skolā, kas ļauj noprast par skolotāju profesijas pārstāvju darba un sadzīves problēmu kopumu, ar kurām tiem bija jāsasostas izglītības iestādēs.

3) Politisko partiju un to idejas pārstāvošo sabiedrisko organizāciju izdevumi

Viens no populārākajiem latgaliešu rakstu valodā iznākošajiem laikrakstiem „**Latgolas Wōrds**”⁵² ir arī maģistra darbā visplašāk izmantotais preses izdevums. Laikraksts sniedz būtisku informatīvo pienesumu, raksturojot gan aktuālās sociāli ekonomiskās norises Latgalē, gan ar izglītības jomu saistītos jautājumus novadā. Ņemot vērā, ka viens no pētniecības aspektiem, kam maģistra darba ietvaros pievērsta uzmanība, ir pedagogu sabiedriskā darbība, piemēram, dažāda veida un mēroga kultūras pasākumu (publiskās lekcijas, teātra izrādes, dzejas vakari, u.c.) sarīkošana, tieši preses materiālos iekļautie pārskati un sludinājumi par šīm norisēm ļauj konstatēt kultūras pasākumu apmērus, to biežumu, apmeklētību, kā arī norāda uz to saturu un nereti arī uz atsauksmēm un vērtējumiem. Maģistra darbā raksturoti iemesli, kas noteica un ietekmēja skolu apmeklētību un līdz ar to arī ārpus izglītības iestādēm esošo skolēnu skaitu. Presē atrodamo rakstu saturs ļauj noprast par problēmas komplicētību, jo atklāj vairākus skolu neapmeklēšanas iemeslus, turklāt ļauj skaidrot, kāda bija skolas vecuma bērnu vecāku nostāja pret izglītību un izglītības iestāžu apmeklēšanu. Šādas tematikas

⁴⁹ Malenietis, A., Bērnu mājas audzināšana Latgalē. *Mūsu Nākotne*, 1926. gada 1. februārī, 94. – 96. lpp.

⁵⁰ Literārais žurnāls, kura galvenā mērķauditorija sākotnēji izvirzīta jaunatne, tomēr ar laiku arī plašāka sabiedrība. Žurnāla veidošanā aktīvi iesaistījās skolotāji, garīdzniecības pārstāvji un sabiedriskie darbinieki. Redaktors Antoniņa Greiškāne (? -?), ar 1922. gadu (nr. 3/4) Pēteris Strods (1892 – 1960), ar 1923. gada 19. decembri Jānis Turkopuls (1899 – 1939), ar 1925. gadu Bronislavs Spūlis (1899 – 1974). Izdevējs – Skolotāju pulciņš, ar 1923. gada 19. decembri Katoļu kultūras centrālā biedrība.

⁵¹ Gudrītis, A., Školotāja sōpes. *Zidūnis*, 1921. gads, nr. 2, 46. – 49. lpp.

⁵² Ar 1920. gada 10. martu (nr. 20) Latgales Kristīgo zemnieku savienības laikraksts, ar 1926. gada 23. jūniju (nr. 25) Kristīgo zemnieku partijas avīze, ar 1933. gadu – Kristīgo zemnieku katoļu partijas avīze, ar 1934. gada 6. jūniju (nr. 23) – Katoļu un zemnieku laikraksts, ar 1935. gada 4. septembri katoļu laikraksts. Laikraksts iznāca no 1919. gada līdz 1940. gadam, laika posmā no 1920. gada 16. martu (nr. 22) iznāca divas reizes nedēļā. Redaktori maģistra darbā aplūkotajā laikā Ādams Turkopuls (1891 – 1969), ar 1921. gada 23. februāri (nr. 7) Antons Velkme (1887 – 1942).; Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., Latviešu periodika. 1920 – 1940..., 304. – 305. lpp.

rakstu autori bieži bija skolotāji⁵³, kuri, balstoties savos novērojumos un darba laikā pieredzētajā, norādīja, ka augstais ārpus skolas esošo skolēnu procents saistīts ar vecāku rīcību un attieksmi. Jāatzīmē, ka laikraksta „Latgolas Wōrds” publikāciju saturs izmantots salīdzinot un papildinot to gan ar arhīva materiāliem, gan citu periodisko izdevumu, piemēram, „Mūsu Nākotne” un „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” rakstiem, tādējādi mēģinot izvairīties no informācijas atspoguļojuma vienpusības, kas varētu rasties, izmantojot tikai preses izdevumus, kurus veidojuši latgalieši un kuru galvenā mērķauditorija ir Latgalē dzīvojošie latvieši.

Otrs izplatītākais latgaliešu periodiskais izdevums apskatītajā laika posmā ir avīze „**Latgalīts**”⁵⁴, kurā atrodamās publikācijas maģistra darbā izmantotas, lai raksturotu skolu mācību apstākļus, telpu iekārtojumu, skolu apgādi ar inventāru un mācību līdzekļiem, tomēr jāņem vērā kāda prese (un masu informācijas līdzekļiem kopumā) raksturīga pazīme, kas konstatējama arī laikraksta „Latgalīts” publikāciju gadījumā, proti, balstīt publicējamo informāciju uz kāda atsevišķa, visbiežāk spilgtākā, piemēra pamata, no tā izdarot vispārinošus spriedumus, un tādējādi samazinot atspoguļotās informācijas ticamību, līdz ar to, lai izvairīties no nepamatotu atzinumu izteikšanas, laikraksta publikāciju saturu nepieciešams pārbaudīt, konfrontējot to ar citiem vēstures avotiem.

1.6 Atmiņas

Pētījumā izmantotas arī apjomīgās Romas katoļu Baznīcas garīdznieka Jāņa Velkmes (1876 – 1962) atmiņas⁵⁵, kuru autors norādījis uz lielo sabiedrisko un kultūras darbinieku trūkumu novadā, izteikti uzsverot, taču reizē arī nedaudz pārvērtējot, lielo katoļu garīdzniecības lomu novada kultūras norišu veicināšanā.

2006. gadā klajā nāca rakstnieka Arnolda Auziņa (1931) darbs „Ģenerālis Jānis Balodis”⁵⁶, kas atbilstoši nosaukumam atspoguļo ģenerāļa Jāņa Baloža (1881– 1965) spilgtākos dzīves mirkļus. Darbā publicēti arī atsevišķi J. Baloža atmiņu fragmenti, kuru vidū atrodami zīmīgi citāti, kas, raksturojot pēckara apstākļus Latgalē, ļauj uzsvērt un tiešāk raksturot satiksmes ceļu infrastruktūras stāvokli. Maģistra darba ietvaros izmantotas arī Latvijas Nacionālās

⁵³ Barkans, A., Bārnu liktinis orpus skulas. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 26. martā, 1. lpp.; Joņs, L., Skulānu vacākīm. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 9. aprīlī, 1. lpp.

⁵⁴ Ar 1921. gada 13. maiju (nr. 20) apakšvirsraksts politiskais, sabiedriskais un literāriskais zemnieku nedēļas laikraksts. Vairākkārt mainījies izdošanas vietu, bet sākotnēji izdots Rīgā, bet turpmāko gadu laikā arī citviet (Rēzeknē, Daugavpilī). Redaktors Staņislavs Kambala (1893 – 1941), ar 1920. gada 28. oktobri (nr. 40) Juris Pabērzs (1891 – 1961), ar 1921. gada 13. maiju (nr. 20) Vladislavs Rubulis (1887 – 1937), ar 1921. gada 15. jūliju Jāzeps Kindzulis (1881 – 1941), ar 1921. gada 2. decembri (nr. 49) J. Pabērzs, ar 1923. gadu V. Rubulis. Iznāca divas reizes nedēļā, no 1920. gada līdz 1926. gadam. Izdeva latgaliešu biedrība „Kultūra”, ar 1922. gada 1. martu Latgales Zemnieku partija.; Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., Latviešu periodika. 1920 – 1940..., 298. lpp.;

⁵⁵ Zalāns, A. (sakārtojies un izdevis), *Prelāts Jānis Velkme (1876 – 1962)*. North Aurora: Zalāns, 1995, 395 lpp.

⁵⁶ Auziņš, A., *Ģenerālis Jānis Balodis*. Rīga : Jumava, 2006, 82. – 84. lpp.

bibliotēkas krājuma fondos esošās atmiņas, kuras norādītās avotu apskata sadaļā, kurā raksturoti šī krājuma fondi, tādēļ atkārtoti šeit tās norādītas nav.

2. LITERATŪRA

Maģistra darba ietvaros izglītības vēsturei (kā Latgales, tā visas Latvijas kontekstā) uzmanība pievērsta no sociālās vēstures puses, kas Latvijas vēstures zinātnē ir mēģinājums attīstīt atšķirīgu un līdz šim mazāk izplatītu skatījumu, kas uzmanības centrā izvirza skolu kā sociālu institūciju un divas, ar šo institūciju saistītās galvenās sociālās grupas – skolotājus un skolēnus. Ņemot vērā, ka pētījuma temats skar divas apjomīgas Latvijas historiogrāfijas sadaļas – izglītības vēsturi un Latgales vēsturi, maģistra darbā apsekota literatūra, kas cieši saistīta gan ar Latgales kā kultūrvēsturiska reģiona vēsturi, gan ar izglītības vēsturi, aptverot tādas izglītības vēstures dimensijas kā izglītības likumdošana, skolu politika, skolotāju aroorganizāciju darbība, u.c. Maģistra darbs nav ar starpdisciplināru ievirzi, tomēr pētījuma problēma ir saistīta ar institucionālo, kultūras, ekonomikas un pedagoģiskās domas un ideju vēsturi, tādēļ literatūras atlasē ievērota problēmas daudzpusība un tās saistība ar citām dzīves sfērām, kas noteica, ka darbā pielietoti attiecīgo zinātņu nozaru darbi. Literatūras apskatā raksturoti svarīgākie pētījumā izmantotie darbi, kuru analīzē pievērsta uzmanība arī darba tapšanas kontekstam, tobrīd aktuālajām zinātnes atziņām un zinātniskajai organizācijai.

Pārskatāmības dēļ, nozīmīgākās maģistra darbā izmantotās literatūras vienības strukturētas iedalot tās sešās grupās : 1) teorētiskā literatūra; 2) 20. gadsimta 20. – 30. gados (starpkaru periodā) izdotie darbi; 3) 20. gadsimta 50. – 80. gados (padomju okupācijas laikā Latvijā) izdotie darbi; 4) 20. gadsimta 50. – 80. gados trimdā esošo latviešu darbi; 5) mūsdienās (pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā) publicētie darbi; 6) uzzīņu un palīgliteratūra.

1) Teorētiskās literatūras grupā jāatzīmē krievu vēsturnieces, vēstures zinātnes metodoloģijas un ideju vēstures pētnieces Lorīnas Repinas (*Л. П. Репина, 1947*) 2009. gadā izdotais teorētiskais darbs ar nosaukumu ““Новая историческая наука” и социальная история”⁵⁷, kurā pētniece skaidrojusi vēstures zinātnes attīstību 20. gadsimtā, norādot laiku un apstākļus, kuru ietekmē vēstures zinātnē pētnieku uzmanību aizvien vairāk sāka ieinteresēt sabiedrības izpētes vēsture, tādējādi attīstot sociālo vēsturi kā nozīmīgu vēstures zinātnes sastāvdaļu. L. Repina arī nedaudz ieskicē sociālās vēstures apakšnozares (seksualitātes,

⁵⁷ Репина, Л.,П., "Новая историческая наука" и социальная история. Москва : УРСС, 2009, 315 с.

strādniecības, izglītības, urbānā, ģimenes u.c. jomas), tādējādi norādot uz daudzpusīgajām un plašajām pētniecības iespējām.

2) 20. gadsimta 20. – 30. gados (starpkaru periodā) izdoto darbu grupā jāizceļ pedagoga, pedagogijas zinātnes teorētiķa un Ludzas apriņķa pamatskolu inspektora Otto Svennes (1886 – 1938) 1923. gadā izdots darbs “Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības”⁵⁸, kurā darba autors, balstoties uz vēstures avotiem, atpsoguļojis dažādas tēmas, piemēram, zemnieku mājas dzīve, tautas medicīna, poļu un krievu iedzīvotāju vieta Latgales sociālajā un kultūras ainā, šo tautību pārstāvju ietekme uz latviešu kultūru, kā arī izglītības vēsture Latgalē, atbilstoši darba nosaukumam, apskatot izglītību 19. gadsimtā (*vecajā Latgalē*) un 20. gadsimtā (*jaunajā Latgalē*) pēc Latvijas valstiskuma pasludināšanas. O. Svenne mēģinājis ieskicēt izglītības nozares stāvokli Latgalē 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta sākumā, tādējādi norādot uz saistību abu atšķirīgo *laikmetu* vidū un iezīmējot arī virkni nozarē sastopamo problēmu (skolu ēku stāvoklis, skolotāju skaits un sagatavotība, attieksme pret izglītības iestāžu apmeklēšanu, u.c.), kas, nodibinoties Latvijas valstij, tika pārmantotas un prasīja risinājumu meklēšanu visa starpkaru perioda laikā. O. Svennes darba nodaļa par izglītību vērsta uz problēmu apsekošanu Latgalē, norādot izglītības nozares vājās vietas, taču jāatzīmē, ka reālus risinājumus O. Svenne nenorāda, tādēļ darbs vērtējams kā labs pārskats, kas palīdz konstatēt nozares problēmas Latgalē.⁵⁹

3) 20. gadsimta 50. – 80. gados (padomju okupācijas laikā Latvijā) izdotie darbi. 20. gadsimta 50. – 80. gados ikviena Latvijas vēstures tēmas pētīšana norisinājās marksistiskās vēstures koncepcijas ietvaros, tādēļ ievērojot šīs koncepcijas visaptverošo raksturu un īpatnības – sekot marksistiskās koncepcijas ideoloģiskajām prasībām un teorētiskajām atziņām - jāatzīmē, ka, izmantojot pētniecībā padomju okupācijas gadu laikā Latvijā tapušās publikācijas, jāpārlicinās, vai publikācijās minētā informācija nav falsificēta vai citādi sagrozīta tādēļ, ka padomju okupācijas laikā vēstures zinātne kalpoja ideoloģijas un politiskā režīma ideju pamatošanai un iedzīvināšanai.⁶⁰ Latgales vēsturei 1918. un 1919. gadā veltīts neliels skaits publikāciju, turklāt liela daļa no tām tapušas tieši padomju okupācijas gadu laikā, piemēram, pieminot nozīmīgas gadadienas (padomju režīma nostiprināšanās Latvijas teritorijā 1919. gadā, Latvijas okupācija 1940. gadā, u.c.), kad tika izdoti ne tikai avotu apkopojumi, bet šāda veida notikumiem par godu tika veidoti arī speciāli tematiskie pētījumi un organizēti dažādi zinātniskie lasījumi un konferences.

⁵⁸ Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga : A. Ozoliņa izdevniecība, 1923, 111 lpp.

⁵⁹ Staris, A., Izglītības attīstībai Latgalē ziedots mūžs (par Otto Sveni). *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 222. – 235. lpp.

⁶⁰ Ivanovs, A., Šteimans, J., *Latgales vēstures historiogrāfija*, (1946 – 1999). Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 46. lpp.

Viens no šādiem „jubilejas” reizes izdevumiem ir arī 1959. gadā iznākušais vēsturnieka Riharda Treija (1931 – 2013) darbs “Pirmie asni : sociālistiskās kultūras celtniecība Padomju Latvijā 1919. gadā”⁶¹, kurā atrodama nodaļa par izglītību lielinieku režīma laikā Latvijā, tostarp Latgalē. Darba nodaļā par izglītību, R. Treijs raksturojis izglītības reformu un galvenos, to reglamentējošos, tiesiskos normatīvus Padomju Latvijā, kas, abstrahējoties no autora nepamatoti izteiktajiem slavinājumiem attiecībā uz kultūras un izglītības nozaru augsto attīstību lielinieku režīma laikā, jāatzīmē, kā darba galvenais informatīvais piensums maģistra darba tapšanā, savukārt vēsturnieka Jāņa Babra (1911 – 2002) rakstā “Latgale 1918. un 1919. gadā”⁶² norādīts uz izglītības kā padomju ideoloģijas nostiprināšanas līdzekļa lielo nozīmi Padomju Latvijā.

Viena no nedaudzajām publikācijām, kuras saturā rodama ziņas par skolu funkcionēšanu (vēlami darbtības principi un to īstenošana) Latgalē 1919. gadā ir skolotāja, pedagoģijas zinātņu doktora Vladimira Ūsiņa (1918 – 2001) 1976. gadā publicētais raksts “Jaunā mācību un audzināšanas satura izveides sākums Padomju Latvijas skolās 1919. gadā”⁶³.

4) 20. gadsimta 50. – 80. gados trimdā esošo latviešu darbi. 20. gadsimta otrajā pusē Latvijas vēsture tika pētīta arī ārpus Latvijas teritorijas robežām. No trimdas perioda Latvijas vēsturei veltītajiem darbiem jāatzīmē, t.s., “Daugavas” sērijā ietilpstošie fundamentālie pētījumi⁶⁴ par Latvijas vēsturi, kuros Latgales vēstures jautājumi nav atsevišķi izdalīti un īpaši analizēti, bet skatīti kontekstā ar visā valstī notiekošajiem procesiem.

Pedagoga un ilggadēja Izglītības ministrijas darbinieka Jāņa Kronlina (1886 – 1978) Amerikas Savienotajās Valstīs izdots darbs „Latvijas skolas II. Baltās un nebaltās dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem”⁶⁵, vērtējams kā vispārīgs pārskats, kas veltīts izglītības attīstībai Latvijas teritorijā 20. gadsimta pirmajā pusē, vairāk iezīmējot dažādās desmitgadēs aktuālās nozares problēmas, nevis plaši un detalizēti iztirzājot atsevišķus jautājumus, tādēļ J. Kronlina darbs jāatzīmē kā informatīvs papildinājums, kas noderīgs, lai konstatētu atsevišķas problēmas un to izplatības mērogu.

⁶¹ Treijs, R., *Pirmie asni : sociālistiskās kultūras celtniecība Padomju Latvijā 1919. gadā*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1959, 76 lpp.

⁶² Babris, J., *Latgale 1918. un 1919. gadā*.// Bīrons, A. (redaktors), *1919. gads Latvijā*. Rīga : Zinātne, 1969, 130. – 142. lpp.

⁶³ Ūsiņš, V., *Jaunā mācību un audzināšanas satura izveides sākums Padomju Latvijas skolās 1919. gadā*.// Ruberts, J., Rudzītis, J. (redaktori), *Latvijas skolu un pedagoģijas vēsture (rakstu krājums)*. Rīga : Zinātne, 1976, 107. – 109. lpp.

⁶⁴ Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945*. Stokholma : Daugava, 1968, 983 lpp.

⁶⁵ Kronlins, J., *Latvijas skolas II. Baltās un nebaltās dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem*. [Aijovas Veiverlija] : Latvju Grāmata, 1973, 241 lpp.

20. gadsimta otrajā pusē ārpus Latvijas dzīvoja un publicējās arī vairāki pētnieki (B. Briška (1902 – 1994); T. Puisāns (1922 – 2006), u.c.), kas savu darbību veltīja Latgales vēstures jautājumu pētniecībai. Šo trimdas pētnieku vidū, kas aktīvi nodarbojās ar Latgales vēstures pētniecību, bija ne tikai vēsturnieki, bet arī citu zinātņu jomu pārstāvji, kuru vidū īpaši izceļams valodnieks Miķelis Bukšs (1912 – 1977), kas ir autors apjomīgajai monogrāfijai "Latgaļu atmūda. Idejas un cieņas"⁶⁶, kas veltīta Latgales latviešu nacionālās pašapziņas veidošanās un nostiprināšanās procesa (t. s. *nacionālā atmoda*) raksturošanai pirms Latvijas valstiskuma izveides, kā arī Latgales kultūras un izglītības jautājumiem starpkaru periodā. Šis, kā arī citi M. Bukša darbi balstīti publicētajos vēstures avotos, un lai arī kopumā trimdā iznākušie darbi no faktoloģiskā materiāla izklāsta viedokļa ir korektāki nekā padomju okupācijas periodā tapušie, taču pilnvērtīgas avotu bāzes trūkuma dēļ, arī šajos darbos var atrast neprecizitātes, kā tas, piemēram, konstatējams M. Bukša darbā "Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim"⁶⁷, kurā autors pieminējis Latgalei piešķirto 55 miljonu rbl. lielo aizdevumu, bet norādījis neprecīzu tā sadalījuma plānu, ko apgāž arhīva materiālos un presē atrodamā informācija. M. Bukšs ir starp tiem Latgales vēstures pētniekiem (līdzās T. Puisānam, K. Briškam, u.c.), kura darbos uzskatāmi sastopams novada lokālpatriotisms, kuru nereti pavada kritiska un neuzticības pilna attieksme pret valsts administratīvo pārvaldes struktūru, piemēram, Latgales lietu departamenta darbību, jo pēc M. Bukša domām departamenta sastāvā tika pieņemti ne – latgalieši⁶⁸, kuriem nebija saistoša ātrākā novada saimniecisko, izglītības, ekonomikas u.c. problēmu atrisināšana un Latgales latviešu interešu ievērošana.

Būtiska loma Latgales vēstures pētīšanā bija 1960. gadā trimdā dibinātajam Latgales pētniecības institūtam, kura sastāvā esošo darbinieku vairākums darbojās Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanādā, bet par zināmu centru kļuva izdevniecība Minhenē (Vācijas Federatīvā Republika), kurā no 1965. līdz 1981. gadam tika publicēti pirmie septiņi institūta zinātnisko rakstu, kā arī avotu publikāciju, krājumi "Acta Latgalica", kurā rodamas publikācijas par dažādiem ar Latgales vēsturi, kultūru, mazākumtautībām, reliģiju, u.c. saistītiem jautājumiem.⁶⁹

⁶⁶ Bukšs, M., *Latgaļu atmūda. Idejas un cieņas*. Minhene: Latgaļu izdevniecība, 1976, 760 lpp.

⁶⁷ Bukšs, M., *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*. Minhene : Vladislava Lōča izdevniecība, 1954, 286 lpp.

⁶⁸ M. Bukša tēzi apgāž Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos atrodamie avoti, kas pierāda, ka 1920. gadā otrajā pusē ievērojami lielākā daļa Latgales lietu departamentā strādājošo ierēdņu bija Latgales latvieši, vismaz departamenta vadošos amatus – vadītājs – Francis Trasuns (1864 – 1926), viņa vietnieks un pienākumu izpildītājs F. Trasuna prombūtnes laikā – Ādams Turkopuls (1891 – 1969), nodaļu vadītāju pienākumus veica Sebastjans Pabērzs (1889 – 1942), vadot pašvaldības nodaļu, bet kultūras nodaļa bija Augusta Reinholda (1891 - ?) pārraudzībā, savukārt kanceleju vadīja Jāzepts Roskošs (1891 – 1960), līdz ar to vairākums no ierēdņiem (tobrīd departamentā ir astoņi darbinieki) bija Latgales latvieši.; LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1470. l., 58. lp.

⁶⁹ Ivanovs, A., Šteimans, J., *Latgales vēstures historiogrāfija, (1946 – 1999)...*, 26., 30. lpp.

5) Mūsdienās (pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā) publicētie darbi. 20. gadsimta 90. gados, sākoties kvalitatīvi jaunam Latgales vēstures pētniecības posmam, par galveno Latgales vēstures pētniecības centru izveidojās un nostiprinājās Daugavpils Universitāte, kuras paspārnē savu darbību turpināja trimdā dibinātais Latgales Pētniecības institūts (vadītājs vēsturnieks, Daugavpils Universitātes asociētais profesors Henrihs Soms (1958)). Institūts, kļūdamas par vadošo Latgales vēstures izpētes iestādi Latvijā, turpināja arī rakstu krājuma "Acta Latgalica" izdošanu, tā apliecinot pētnieciskās darbības pārmantojamību un iedzīvināšanu Latvijā, taču reizē arī pasvītrotot Latgales savdabīgo un no citiem valsts novadiem atšķirīgo vēstures ritējumu, kas pieļauj šī novada kontekstā runāt par Latgales kā atsevišķa reģiona vēsturi, tā pētniecībā akceptējot reģionālisma pieeju, ko savās publikācijās attīsta arī institūta pētnieki.⁷⁰ Tomēr nozīmīgākais, institūta zinātniskās darbības rādītājs aizvien ir rakstu krājums "Acta Latgalica", kurā esošās publikācijas, kurā Latgales reģionam pievērsta uzmanība, raugoties ne tikai no vēstures zinātņu puses, bet arī no ekonomikas, demogrāfijas, vides zinātņu u.c. nozaru skatupunkta.

Jāatzīme, ka pēdējo 25 gadu laikā krājumā publicētas vairākas vēsturnieka, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes pasniedzēja Ērika Jēkabsona (1965) zinātniskās publikācijas, kurās vēsturnieks, balstoties uz oriģināliem Latvijas un citu valstu (Polijas) vēstures arhīvu avotiem pētījis Latgales vēsturi 20. gadsimta 20. gados, raksturojot novada stāvokli pēc militāro norišu noslēgšanās un administratīvo pārvaldes iestāžu darbību.⁷¹ Ē. Jēkabsona ražīgās darbības rezultāti atrodami arī viņa monogrāfijā (tās pamatā promocijas darbs) "Piesardzīgā draudzība : Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā"⁷², kurā vēsturnieks, analizējot starpvalstu attiecības, pievērsies arī atsevišķu Latgales vēstures jautājumu risināšanai. Latgales vēsturei veltīts arī Ē. Jēkabsona raksts par vācu okupācijas laiku Latgalē I Pasaules kara gados⁷³, bet netieši ar Latgales novada vēsturi saistīts

⁷⁰ Počs, K., Poča, I., *Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1993, 3. lpp.; Ivanovs, A., Soms, H., *Origins of regional identity of eastern Latvia (Latgale) and approaches to its investigation.*/ Jermolajeva, E., (redaktore), *Reģionālais Ziņojums: Pētījumu materiāli*. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2008, p. 39. – 53.

⁷¹ Jēkabsons, Ē., *Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. Acta Latgalica 9*. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 101. – 113. lpp.

⁷² Jēkabsons, Ē., *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga LU Akadēmiskais apgāds, 244 lpp.

⁷³ Jēkabsons, Ē., *Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1996. gads, nr. 1, 42. – 58. lpp.

vēsturnieka raksts par baltkrievu mazākumtautību Latvijā⁷⁴ un Daugavpils apriņķa poļu skolu jautājumu un tā starptautisko rezonansi.⁷⁵

Latgales saimniecības vēsturei pievērsies vēsturnieks, Rēzeknes Augstskolas pasniedzējs Vladislavs Malahovskis (1965), kura darbu⁷⁶ uzmanības centrā agrārās reformas realizācija Latgalē 20. gadsimta 20. gados, taču saimnieciskā situācija ir cieši saistīta ar iedzīvotāju dzīves līmeni, savukārt tas ir viens no faktoriem, kas ietekmēja arī skolu apmeklētību.

Pēdējo 25 gadu laikā, kopš Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas un Latvijas vēstures zinātnes atjaunošanas tapuši vairāki ļoti nozīmīgi izglītības vēsturei veltīti darbi, tostarp jāatzīmē vēsturnieces, Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures pētījumu centra vadītājas profesores Irēnas Salenieces (1961) monogrāfija (tās pamatā promocijas darbs) „Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)”⁷⁷, kurā darba autore, balstoties uz plašām nepublicēto un publicēto avotu studijām, raksturojusi politisko partiju pozīciju skolu politikas veidošanā, kā arī skaidrojusi būtiskākās izglītību reglamentējošās tiesiskās normas. Šis darbs izmantots, lai interpretētu izglītības tiesiskos normatīvus un iezīmētu galvenās likumdošanas aktu vadlīnijas, lai tādējādi norādītu, ka izglītības nozari Latgalē (tieši tāpat kā citos novados) reglamentēja centralizēti izstrādāti un pieņemti likumi, kas iekļauj Latgalē notiekošos procesus noteiktos likuma ietvaros.

Latgales kultūras vēstures speciālists, filozofs Pēteris Zeile (1928) savā apjomīgā monogrāfijā „Latgales kultūras vēsture. No akmens laikmeta līdz mūsdienām”⁷⁸ nav pievērsis lielu uzmanību izglītības jautājumu apskatīšanai novadā, taču raksturojot Latgales kultūru 20. gadsimta 20. – 30. gados un tās attīstības tendences, autors uzsvēris lielo biedrību nozīmi šī darba veikšanā, un tādēļ pievērsies arī Latgaliešu Skolotāju savienības darbībai. Neraugoties uz to, ka P. Zeile nav mēģinājis atklāt jaunus avotus, bet pārsvarā balstījies darbu literatūrā, turklāt, atzīmējot, ka darbā atsevišķi jautājumi skatīti ļoti subjektīvi, no kā monogrāfiskos darbos ir grūti izvairīties, autora darbs vērtējams kā Latgales kultūras vēstures fundaments, jo ir vienīgais šāda veida pētījums, kura ietvaros, aptverot tik plašu hronoloģisko un tematisko jautājumu loku, analizēti daudzveidīgi kultūras procesi un parādības Latgalē.

⁷⁴ Jēkabsons, Ē., Baltkrievi Latvijā 1918. – 1940. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2001. gads, nr. 4, 104. – 125. lpp.

⁷⁵ Jēkabsons, Ē., Latvijas un Polijas konflikts Daugavpils apriņķa poļu skolu jautājumā 1921. gadā : norise un starptautiskās sekas. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2013. gads, nr. 3, 45. – 71. lpp.

⁷⁶ Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados*. Promocijas darbs. Rīga : LU, 2008, 256 lp.; Malahovskis, V., *Agrārais jautājums Latgalē 20. gs. 20. gados. Vēsture: avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIV zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII*. Daugavpils : Saule, 2004, 82. – 87. lpp.

⁷⁷ Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)*. Daugavpils : Saule, 2002, 191 lpp.

⁷⁸ Zeile, P., *Latgales kultūras vēsture. No akmens laikmeta līdz mūsdienām*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 2006, 800 lpp.

2000. gadā tika izdota pedagoģiskās domas un izglītības (skolu) vēstures pētnieka Alfrēda Stara (1926) un V. Ūsiņa kopdarbs „Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā”⁷⁹, kurā A. Staris pievērsies tādu aspektu pētniecībai kā skolu darbība, skolēnu skaita izmaiņas, skolu mācību programmas saturs, skolotāju materiālais nodrošinājums, pedagogu izglītības iespējas, u. c., savukārt V. Ūsiņš raksturojis pedagoģisko domu starpkaru perioda Latvijā, akcentējot gan pedagoģijas zinātnes vispārējās problēmas, gan skaidrojot 20. gadsimta 20. – 30. gados aktuālās pedagoģijas zinātnes atziņas un teorētiskās nostādnes. Maģistra darba kontekstā informatīvi daudz nozīmīgāka ir A. Stara sarakstītā darba daļa, jo tajā autors, balstoties uz avotu materiālu studijām, pievērsies jautājumiem (skolu darbības atspoguļojums, skolotāju tiesiskais un materiālais stāvoklis), kuri risināti arī maģistra darba ietvaros. Tomēr, jāatzīmē darba vispārīgais raksturs un salīdzinoši plašais hronoloģiskais ietvars, mēģinot aptvert visu divu desmitgažu ilgo starpkara periodu, kas liedzis autoram padziļināti un detalizēti apskatīt skolu darbību, vai arī pievērst lielāku uzmanību reģionālām atšķirībām, kā arī aplūkot ne tikai pamatskolu skolotāju atalgojuma jautājumu, bet arī neobligāto izglītības iestāžu pedagogu materiālo nodrošinājumu, piedevām A. Staris nav aplūkojis skolotāju sabiedriskās un kultūras aktivitātes ārpus izglītības iestādēm, kas, ņemot vērā skolotāju profesijas pārstāvju lielo nozīmi sabiedrībā, ir būtisks pētniecības aspekts, kura neesamība pētījumā rada maldinošu priekšstatu, ka skolotāja darbība bija tikai vienpusīga – vērsta uz bērnu audzināšanu.

2004. gadā akadēmiskajā izdevumā „Journal of Baltic Studies” tika publicēts Amerikas Savienotajās Valstīs dzīvojošā un strādājošā latviešu izcelsmes vēsturnieka Alda Pura (1972) raksts ar nosaukumu „Unsatisfactory national identity’: school inspectors, education and national identity in interwar Latvia”.⁸⁰ Raksta autors piegājis izglītības vēstures pētniecībai no sociālās vēstures viedokļa, apskatot skolu mācību apstākļus, kā arī skolēnu piekoptos paradumus skolu apmeklēšanā, tādēļ jāatzīmē A. Pura koncepcija un oriģinālā pieeja izglītības vēstures jautājumu pētniecībai, jo šāda veida skatījums ļauj atklāt jaunas atziņas par sabiedrības dzīves aspektiem starpkaru periodā

6) Uzziņu un palīgliteratūras sadaļā jānorāda vairākas biogrāfiskās vārdnīcas, kurās atrodami svarīgākie biogrāfiskie dati par vēsturiskajām personām⁸¹, savukārt avotu apskatā, raksturojot

⁷⁹ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga : Zinātne, 2000, 306 lpp.

⁸⁰ Purs, A., Unsatisfactory national identity’: school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 97. – 125.

⁸¹ Hausmanis, V. (atbildīgais redaktors), *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1992, 289 lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā*. – Rīga: Jumava, 2006, 304 lpp.; Latkovskis, D., *Nacionālā atmoda Latgalē. Modinātāji, darba veicēji I; II*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 272; 184 lpp.; Unāms, Ž. (redaktors), *Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga : Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 562 lpp.

periodiskos izdevumus, izmantoti vairāki periodisko izdevumu rādītāji⁸², kas ir noderīgi, veicot avota ārējo kritiku. Konsekvences labad maģistra darba ievadā norādītas turpmāk izmantojamo vietvārdu⁸³ un personvārdu⁸⁴ rakstības formas un to izvēles kritēriji, kā arī, balstoties uz valodnieku pētījumiem⁸⁵, zinātniski pamatoti un precizēti ar valodniecību saistītie jautājumi.

⁸² Brempele, Ā., Fligere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., *Latviešu periodika. 1920 – 1940*, 3. sējums, 1. daļa, Rīga : Zinātne, 1988, 652 lpp.; 30. Zeile, P., *Latgales periodika, 1862 – 2013*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2013, 287 lpp.

⁸³ Ābele, A., Endzelīns, J. (redaktors), Grauds, A., Hauzenberga, A., Jākobsons, F., Paule, L., Plāķis, J., Spūlis, B., Turkupulis, J., *Latvijas vietu vārdi. II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga : J. Pētersona spiestuve, 1925, 190 lpp.

⁸⁴ Stafecka, A., *Par latgaliešu uzvārdu un personvārdu pareizrakstību*. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1993. gads, nr. 2, 36. – 37. lpp.

⁸⁵ Kursīte, J., Stafecka, A., *Latgale : valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003, 381 lpp.; Veisbergs, A. (redaktors), *Latviešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 475 lpp.

1. VISPĀRĒJĀ SOCIĀLI EKONOMISKĀ UN IZGLĪTĪBAS SITUĀCIJA LATGALĒ, 1920 – 1924

1.1 LATGALES APGABALA PĀRVALDE

1920. gadā, noslēdzoties Latvijas armijas un poļu karaspēka realizētajai Latgales atbrīvošanai no lielinieku spēkiem, Latvijas varas iestāžu apgādībā nonāca karadarbības un nezhēlīgā lielinieku režīma izpostīts, teritoriāli plašs apgabals, kurā no pašiem pamatiem bija jāizveido valsts struktūru pārvalde, jāuzsāk postījumu novēršana un saimnieciskā stāvokļa stabilizācija.⁸⁶

Latgales administratīvi teritoriālais iedalījums 1920 – 1924. Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums paredzēja sadalīt valsti piecos apgabalos – Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales - savukārt katrs apgabals tika iedalīts apriņķos, bet apriņķi - pagastos un pilsētās.⁸⁷ Latgalē, līdz ar citos Latvijas apgabalos pastāvošajiem miestiem un ciemiem, bija sastopamas specifiskas teritoriālas vienības - novadi, kuri platības ziņā līdzinājās pagastiem (aptuveni 60 km²).⁸⁸ 1920. gada februāra sākumā Latgalē bija trīs apriņķi⁸⁹ – Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes, kuru sastāvā attiecīgi bija 16, 18 un 20 pagastu, kā arī trīs pilsētas (Daugavpils, Ludza un Rēzekne), taču 1920. gada jūnijā Ministru kabinets izdeva noteikumus par pilsētas tiesību piešķiršanu Krustpils miestam, bet 1922. gada septembrī uz Ministru kabineta noteikumu pamata, ko 1923. gadā aizstāja Saeimas likums, pilsētas tiesības ieguva arī Krāslava.⁹⁰ 1920. gadā Latgalē miesta tiesības bija 19 apdzīvotām vietām, tāpat teritorijā atradās arī divi no kopskaitā vienpadsmit (Vidzemē – 8, Zemgalē – 1) miestiem ar savu pašvaldību, savukārt ciema vai sādžas nosaukumam atbilda 4281 apdzīvota vieta.⁹¹

Latgales apgabala pārvalde, 1920. gada janvāris – novembris. Viens no aktuālākajiem jautājumiem, ko nedrīkstēja atlikt uz vēlāku laiku, bija Latvijas pārvaldes orgānu izveidošana atbrīvotajā Latgales teritorijā, tādēļ šādā nolūkā 1920. gada janvārī Daugavpilī darbu uzsāka Latgales apgabala pārvalde. Nodomu, iecelt Latgales apgabala priekšnieka amatā bijušo

⁸⁶ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 2. lp.

⁸⁷ Mieriņa, A., Latvijas administratīvais iedalījums (1918 – 1940) /Caune, A. (sastādītājs), *Latvijas zemju robežas 1000 gados...*, 217. lpp.

⁸⁸ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību*. Rīga : [Valsts Statistikas pārvalde], 1920, 50. – 51. lpp. (388 lpp.)

⁸⁹ 1924. gada jūnijā valdība pieņēma „Likumu par Latvijas teritoriju iedalīšanu apriņķos”, kas paredzēja atdalīt no Ludzas apriņķa 12 pagastus un iekļaut tos Jaunlatgales apriņķī, sadalot Latgales teritoriju četros apriņķos. Likums bija jāsteno līdz 1925. gada 1. aprīlim. ; Likums par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos. *Valdības Vēstnesis*, 1924. gada 26. jūnijs, 1. lpp.

⁹⁰ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1397. l., 2. lp.; Caune, A. (sastādītājs), *Latvijas zemju robežas 1000 gados...*, 228. lpp.

⁹¹ Trušele, A., Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados. *Latvijas Arhīvi*, 2002. gads, nr. 4., 48. – 50. lpp.

apsardzības ministru Jāni Zālīti (1874 – 1919), izjauca viņa pāragrā nāve, tāpēc izvēle krita uz advokātu, Kara tiesas locekli Oskaru Muižnieku (1883-1940), kurš darbību uzsāka 8. janvārī (oficiāli apgabala pārvaldes priekšnieka amatā stājās tikai 10. janvārī), kad nāca klajā ar ziņojumu novada iedzīvotājiem, uzsverot, ka par savas darbības mērķi uzskata normālu apstākļu atjaunošanu Latgalē un no saviem padotajiem pieprasīšot pašizliedzīgu darbu neatkarīgas un vienotas Latvijas izveidē.⁹² Viens no apgabala priekšnieka uzdevumiem bija vietējo pārvaldes iestāžu organizēšana un to darbības veicināšana, tomēr to īstenot nebija vienkārši, jo manāmi trūka latviešu ierēdņu, kādēļ bija jāmeklē kompromiss ar vairākām minoritātēm, trūka arī iespiedmašīnu ar latīņu burtiem, tādēļ visi apgabala priekšnieka rīkojumi tika iespiesti krievu valodā, savukārt Daugavpils pilsētas valde nevarēja uzsākt pilnvērtīgi strādāt, jo tai trūka finansiālo līdzekļu. Pilsētā nebija arī pārtikas produktu, ēku logi bija bez stikliem, bet medikamentu trūkums un ierobežotās slimnīcu aprūpes iespējas liedza pilnvērtīgi cīnīties ar vairākiem simtiem reģistrēto tīfa slimnieku.⁹³

O. Muižnieka neprasmīgā administratora darbība un nespēja sekmīgi atrisināt vairākas problēmas, piemēram, vietējo iedzīvotāju un poļu militārās administrācijas⁹⁴ apgāde ar kurināmo (kādēļ poļi saņēma atļauju nojaukt pilsētas ēkas malkai), bija viens no galvenajiem iemesliem, lai O. Muižnieks tiktu atstādināts no Latgales apgabala priekšnieka amata, savu vietu atdodot Lejaskurzemes apgabala priekšniekam, bijušajam Liepājas domes priekšsēdētāja biedram- A. Bērziņam, kurš oficiāli amatā stājās 1920. gada 5. februārī, bet apgabala pārvaldi pārņēma 7. februārī.⁹⁵

Tieši vietējo pašvaldības (apriņķa, pilsētu, miestu, pagastu) iestāžu pārziņā bija skolu organizēšana un to saimnieciskā apgāde, tādēļ viens no svarīgākajiem apgabala priekšnieka uzdevumiem bija iespējami īsā laikā izveidot Latvijas valstij uzticamu un rīcībspējīgu administratīvo iestāžu sistēmu, kas varētu uzsākt ātrāku kara seku novēršanu un visu dzīves sfēru, tajā skaitā arī izglītības, atjaunošanu Latgalē. Ieceres īstenošanu lielā mērā aizkavēja ziņošu un uzņēmīgu vietējo darbinieku trūkums.⁹⁶

⁹² Traģiskā nāvē miris Daugavpils pilsētas valdes darbinieks, *Daugavas Vēstnesis*, 1940. gada 8. janvāris, 6. lpp.; Jēkabsons, Ē., Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 103. lpp.

⁹³ Turpat, 105., 107. lpp.

⁹⁴ Noslēdzoties Daugavpils ieņemšanai, pilsēta kļuva par poļu karaspēka grupas bāzi, izvietojot pilsētā grupas štābu, saimnieciskās iestādes un vairākas militārās vienības. Līdz Latvijas varas iestāžu akceptētas apgabala pārvaldes izveidei Daugavpilī pastāvēja poļu veidotā „rada” jeb valde, kuras sastāvā bija pieci pilsētas iedzīvotāji.; Jēkabsons, Ē., Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. *Acta Latgalica* ..., 106. lpp.; Jēkabsons, Ē., *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 97. – 99. lpp.

⁹⁵ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 81., 312. lp.; Jēkabsons, Ē., Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. *Acta Latgalica* 9..., 107. lpp.

⁹⁶ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 15. l., 53. lp.; Skolu stāvoklis Latgalē, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920. gada janvāris, nr. 1., 59. lpp.

Savas darbības laikā Latgales apgabala priekšnieka amatā A. Bērziņš pats vairākkārt apbraukāja visu apgabala teritoriju, sekojot līdzi vietējo administratīvo iestāžu darbībai. Īpašu uzmanību A. Bērziņš pievērsa apriņķu, pilsētu un miestu valžu raibajam nacionālajam sastāvam, savu pilnvaru un kandidātu izvēles iespēju robežās, virzot un amatos ieceļot latviešu tautības pārstāvjus, kā arī rūpējoties par to, lai šo iestāžu amatpersonas prastu un darbā izmantotu latviešu valodu (latgaliešu rakstu valodu).⁹⁷

Lai veicinātu latviešu valodas apguvi un sekmētu tās lietošanu administratīvajā darbā, 1920. gada vasarā (16. VI – 30.VIII) Daugavpilī tika sarīkoti latviešu valodas kursi skolotāja P. Kupča vadībā, kas bija paredzēti apgabala pārvaldes un vietējo administratīvo iestāžu darbiniekiem. Divu ar pusi mēnešu ilgo kursu laikā dalībniekiem (ne-latviešiem) tika pasniegti latviešu valodas gramatikas un ortogrāfijas pamatlikumi, kurus apgūstot, ierēdņi teoriju varēja vēlāk izmantot arī praksē savu pienākumu veikšanā. Apmācību laikā tika skarti arī vēstures jautājumi, īsi „izņemot Latvijas vēsturi līdz valsts proklamēšanai”.⁹⁸

Arī pēc Latgales teritorijas atbrīvošanas no lielinieku spēkiem, novadā vēl aizvien slepus uzturējās un pagrīdē darbojās komunistiskie aģitatori, kuri izplatīja komunistisko literatūru un puda Latvijas valstiskumu diskreditējošas idejas, tādējādi mēģinot ietekmēt jau tā zemo vietējo iedzīvotāju lojalitātes līmeni Latvijas Republikai. Novadā uzdarbojās arī zagļi un laupītāju bandas, kas liedza stabilizēt situāciju Latgalē, tādēļ A. Bērziņš veica policijas organizēšanu, savukārt, lai izvairītos no policijas dienestā iesaistīto vietējo iedzīvotāju iemaņu trūkuma un neorganizētības, tika rīkotas arī kvalifikāciju paaugstinošas apmācības. Līdz tiesu institūciju izveidei Latgalē, policijai bija uzticēti arī tiesu spriedumu izpildīšanas pienākumi, un atbildība iekasēt nodokļus, kas, ņemot vērā policijas zemo sagatavotības un profesionalitātes līmeni, nereti apgrūtināja tās tiešo pienākumu veikšanu, tomēr policijas darbība ļāva pakāpeniski apkarot gan komunistiskos aģitatorus, gan garnadžus un ilgākā laika posmā mazināja kopējo kriminogēno situāciju novadā.⁹⁹

Straujā politisko varu maiņa 1918./19. gadu mijā un tam sekojošais lielinieku režīma laiks Latgalē¹⁰⁰, liedza teritorijas iedzīvotājiem izprast politiskās norises 1918. gada nogalē,

⁹⁷ 1920. gada septembra sākumā darbu Rēzeknes apriņķa policijas valdē zaudēja kāda Vera Voitāne, kas tika atbrīvota no amata, jo neprata latviešu valodu. V. Voitānes atstādināšanu A. Bērziņš pamatoja apgalvojot “ka apriņķa policijas valde nav patversme, kurā jāuztur darbam nenoderīgs ierēdnis, tā vienīgi tādēļ, ka viņš ir latgalielis un vienam vai otram Latgales sabiedriskajam darbiniekam pazīstams”. V. Voitānes gadījums nav vienīgais šāda veida precedents. LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 301., 303., 311.– 313. lp.

⁹⁸ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 284. – 287. lp.

⁹⁹ Tobrīd amatā esošais iekšlietu ministrs Arveds Bergs (1875-1941) apriņķu un pilsētu policijas priekšniekiem piešķīra īpašas tiesības (balstoties uz kara stāvokļa noteikumu pamata) veikt kratīšanu ikvienā vietā uz aizdomu pamata par noziedzīgu vai valstij kaitniecisku rīcību. LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 226. l., 7., 39., 94. lp.; 1368. f., 1. apr., 1627. l., 312. lp.

¹⁰⁰ Pie apstākļiem, kas noteica Latgales iedzīvotāju neziņu par Latvijas neakarības proklamēšanu, pieskaitāmi arī vēsturiskās attīstības gaitā izveidojusies noskirtība novadu vidū, kā arī satiksmes (dzelceļa), pasta, telegrāfa un telefonu līniju nefunkcionēšana, kas varēja ierobežot sekmīgu informācijas apmaiņu starp Rīgu un Latgali.

tajā skaitā arī Latvijas valstiskuma izveidi. 1920. gada 17. un 18. aprīlī norisinājās Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, kurās trīs Latgales apriņķos kopumā tika nodota 171 521 derīga balss, tomēr vēlēšanu īpašo „pirmreizības spilgtumu”¹⁰¹ aizēnoja daudzu vietējo iedzīvotāju neziņas radīts priekšstats, ka notiek gatavošanās „plebiscītam par valstisko piederību”, kurā būs jāizlemj, vai Latgale iekļausies Krievijas, Polijas vai Latvijas sastāvā.¹⁰²

Latgales apgabala pārvaldi slēdza 1920. gada 31. oktobrī. Institūcijas galvenais izveides un pastāvēšanas mērķis bija vērsts uz sarežģītās pēckara situācijas normalizēšanu, sistemātiski mēģinot izveidot uzticamas administratīvās un kārtībsargājošās iestādes, kuras varētu pārņemt savā kontrolē valsts likumu realizāciju uz vietas Latgalē. Lai gan pārvaldes darbinieku dzīves un darba apstākļi bija ļoti smagi¹⁰³, turklāt paveicamo darbu apjoms bija milzīgs un sarežģīts, tomēr salīdzinoši neilgā laika posmā novadā tika ielikti stabili pamati valsts pārvaldes iestāžu sistēmai.

1. 2 SOCIĀLĀ UN EKONOMISKĀ SITUĀCIJA LATGALĒ, 1920 - 1924

Latgales iedzīvotāju skaits, to etniskais un reliģiskais sastāvs. Līdz 1914. gadam iedzīvotāju skaits Latvijas teritorijā bija pieaudzis līdz 2 552 000, no tiem aptuveni 646 000 (25, 3%) dzīvoja Vitebskas guberņā ietilpstošajos trīs Latgales apriņķos – Daugavpils (312 600), Rēzeknes (173 600) un Ludzas (159 900).¹⁰⁴ Kā Latgales, tā visas Latvijas iedzīvotāju skaits un etniskais sastāvs I Pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara gados piedzīvoja ievērojamas izmaiņas. Dažādu apstākļu ietekmē (kara posts, slimības, bēgļu gaitas, lielinieku represiju upuri, u.t.t.) iedzīvotāju skaits Latvijā bija samazinājies un 1920. gada jūnijā sastādīja 1 596 573 (decembrī - 1 678 650), savukārt Latgalē 1920. gadā bija 444 991 iedzīvotājs (28,8%), kuru sadalījums apriņķos bija sekojošs – Daugavpils (172 874), Rēzeknes (135 851) un Ludzas (136 266).¹⁰⁵

Par iedzīvotāju skaita izmaiņām Latvijā maģistra darbā apskatītajā laika posmā liecina nākamās – 1925. gadā notikušās - Latvijas tautas skaitīšanas dati, kas ļauj konstatēt, ka kopējais valsts iedzīvotāju skaits bija pieaudzis (galvenokārt uz valstī atgriezušos bēgļu skaita

Jēkabsons, Ē., Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1996. gads, nr.1, 50. lpp.

¹⁰¹ Zelče, V., Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanu kampaņa, 1920. gada marts – aprīlis. *Latvijas Arhīvi*, 2008. gads, nr. 1, 112. lpp. (86 – 139);

¹⁰² LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 314. lp.; Jēkabsons, Ē., Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. *Acta Latgalica* 9..., 110. lpp.

¹⁰³ A. Bērziņš vairākkārt ziņoja Iekšlietu ministrijai par sliktajiem dzīves apstākļiem (mītnes vietu neesamība vai to atrašanās nepiemērotā stāvoklī, ēdiena trūkumu, algu neizmaksāšanu, u.c.) kādos bija spiesti strādāt viņa pārraudzībā esošie ierēdņi, turklāt A. Bērziņš pats neilgu laiku mitinājās pie kāda no saviem paziņām, jo viņam nebija pieejams dzīvoklis. LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 131. – 132. lp.

¹⁰⁴ LNA, LVVA 1368.f., 1. f., 1397. l., 7. lp.

¹⁰⁵ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 153., 155. lpp.

pamata) līdz 1 844 805. Pieaudzis bija arī Latgalē dzīvojošo cilvēku skaits, tomēr 1925. gadā jau bija īstenots 1924. gada jūnijā pieņemtais “Likums par Latvijas teritorijas iedalījumu apriņķos”, tādēļ 1925. gadā Latgales trīs apriņķiem klāt piepulcējās ceturtais – Jaunlatgales - apriņķis, kurā tika iekļauti arī 12 Ludzas apriņķa pagasti, līdz ar to 1925. gadā Latgales iedzīvotāju skaits bija 539 682 un to sadalījums pa apriņķiem bija šāds – Daugavpils (203 780), Rēzeknes (144 931), Ludzas (90 130) un Jaunlatgales (100 841).¹⁰⁶

Dati par iedzīvotāju blīvumu laika posmā no 1920. līdz 1924. gadam apliecina, cik Latgales teritorija bija apdzīvota, ierindojošot to visblīvāk apdzīvoto novadu priekšgalā. 1920. gadā Latgalē uz 1 km² bija 33, 4 cilvēki, bet 1924. gadā – 38, 3 cilvēki, salīdzinot šos skaitļus ar, piemēram, Vidzemes rādītājiem, jāsecina, ka Vidzemē 1920. gadā uz 1 km² dzīvoja 28, 4 cilvēki, bet 1924. gadā 17, 5 iedzīvotāji, kas ir aptuveni uz pusi mazāk nekā Latgalē.¹⁰⁷

Lai gan 1920. gadā Latvijas iedzīvotāju vidū dominējošā tautība bija latvieši, tomēr iedzīvotāju etniskais sastāvs nebija viendabīgs, jo līdz ar latviešiem valsts teritoriju apdzīvoja arī citu etnisko grupu pārstāvji. 20. gadsimta 20. gadu sākumā Latgales iedzīvotāju (444,991) etniskais sadalījums bija šāds: latvieši – 263 756 (59,27%), krievi – 64 242 (14,43%), baltkrievi – 55 132 (12,38%), ebreji – 30 001 (6,74%), poļi – 27 220 (6,11%), citu tautību pārstāvji (lietuvieši, vācieši, igauņi, u.c.) – 4 066 (1,04%).¹⁰⁸

1.1. tabula

Gads/Tautība	latvieši	krievi	baltkrievi	poļi	Ebreji
1920. gads	263 756	64 242	55 132	27 220	30 001
1925. gads	307 291	171 150	28 624	25 564	31 760

Lielāko Latgales tautību skaitliskais sadalījums 1920. un 1925. gadā.

Avots: Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību*. Rīga : [Valsts Statistikas pārvalde], 1920, 168. – 170. lpp; Skujenieks, M. (redaktors), *Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1925 – 1928, 54. lpp.

Nākamo gadu laikā, līdz ar kopējā iedzīvotāju skaita izmaiņām, bija mainījies arī Latgales iedzīvotāju etnisko grupu skaitliskais sastāvs un proporcionālais sadalījums. 1925. gadā latviešu skaits bija pieaudzis līdz 307 291, krievu skaits palielinājies līdz 171 150 iedzīvotājiem, ebreju tautības pārstāvju vidū bija konstatējams neliels pieaugums, un tagad to

¹⁰⁶ Likums par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos. *Valdības Vēstnesis*, 1924. gada 26. jūnijs, 1. lpp.; Skujenieks, M. (redaktors), *Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1925 – 1928, 58. lpp.

¹⁰⁷¹⁰⁷ Valsts statistiskā pārvalde. *Latvijas statistiskā gada grāmata*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1921 – 1925

¹⁰⁸ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 168. – 170. lpp.

skaits bija sasniedzis 31 760, savukārt samazinājies bija poļu un baltkrievu skaits, attiecīgi sastādot 25 564 un 28 624.¹⁰⁹ Baltkrievu minoritātes izteiktais skaita kritums saistāms ar šīs nacionālās grupas zemo pašapziņu, savukārt krievu tautības skaita palielinājums, galvenokārt, izskaidrojams ar emigrāciju no Padomju Krievijas un šīs tautības pārtāvju dabisko pieaugumu.¹¹⁰ Etniski neviendabīgajā Latgales sabiedrībā, nereti ar ļoti mainīgām sekmēm, vienlaikus pastāvēja arī atšķirīgo tautību izglītības iestādes, kuru vidū kā viens no spilgtākajiem gadījumiem pirmo valsts pastāvēšanas gadu laikā jāatzīmē konflikts poļu skolu jautājumā jeb t. s. Kazimira Pruhņika lieta Daugavpils apriņķī, kas attīstījās līdz pat Latvijas un Polijas starpvalstu konfliktam, reizē ilustrējot arī sarežģītās abu kaimiņvalstu attiecības.¹¹¹

Iedzīvotāju reliģiskās piederības ziņā Latgale nebija viengabalaina, tomēr arī šajā novadā, līdzīgi kā pārējā Latvijā, skaitliskajā ziņā bija izteikts kādas vienas konfesijas pārsvars pār citām. Atšķirībā no Vidzemes, Kurzemes un Zemgales, kur dominēja Evangēliskie luterāņi, Latgalē izteikts pārsvars bija Romas katoļu (turpmāk – katoļi) baznīcas pārstāvjiem, bet tiem sekoja Pareizticīgo baznīcas, Vecticībnieku, un visbeidzot - Jūdaisma un Evangēliski Luteriskās (turpmāk – Ev. luterāņi) baznīcas pārstāvji. 1920. gadā Latgalē dzīvoja 292 591 katoļi jeb aptuveni 78% no visiem katoļticībai piederīgajiem valsts iedzīvotājiem. Šīs konfesijas vidū bija ne tikai latvieši, bet arī poļi, lietuvieši un baltkrievi, tomēr starp katoļiem visvairāk bija latviešu (82%).¹¹²

1.2. tabula

Reliģija	Katoļi	Pareizticīgie	Vecticībnieki	Jūdaisti	Ev. luterāņi
Skaitis	292 591	78 829	61 397	30 301	30 873

Latgales lielāko reliģiju pārstāvju skaits 1920. gadā

Avots : *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. gadam*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 5.lpp.

Latgale bija vienīgais Latvijas apgabals (apskatītajā laika periodā), kurā mirstības rādītāji nepārsniedza dzimstības, kamēr pārējos novados mirstība epizodiski bija lielāka.¹¹³ Neraugoties uz kara laika un pēckara gadu nestajiem ikdienas dzīves satricinājumiem, dzimstības rādītāji Latgalē vēl aizvien saglabājās augsti, piedevām Latgalei raksturīga ne tikai

¹⁰⁹ Skujenieks, M. (redaktors), *Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī...*, 54. lpp.

¹¹⁰ Jēkabsons, Ē., Baltkrievi Latvijā 1918. – 1940. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2001. gads, nr. 4, 104. lpp. (104. -125. lpp.); Dribins, L.(sastādītājs), *Mazākumtautību vēsture Latvijā*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 93. lpp.

¹¹¹ Jēkabsons, Ē., Latvijas un Polijas konflikts Daugavpils apriņķa poļu skolu jautājumā 1921. gadā : norise un starptautiskās sekas. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2013. gads, nr. 3, 50. – 52., 62. lpp.

¹¹² Valsts statistiskā pārvalde. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. gadam...*, 1921, 5. lpp.

¹¹³ Valsts statistiskā pārvalde. *Latvijas statistiskā gada grāmata*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1921 – 1925; Rutkis, J., *Latvijas ģeogrāfija : ar fiziskās, augu un dzīvnieku, politiskās, iedzīvotāju, saimniecības, satiksmes un reģionālās ģeogrāfijas nodaļām*. Stokholma : Zemgale, 1960, 457. lpp. (794)

augsta dzimstība, bet arī kāda cita novadam piemītoša īpatnība - daudz bērnu ģimenes, ko galvenokārt noteica reliģiskā pārliecība, kā arī savdabīgs dzīves veids sādžu kopienās. Nereti Latgales ģimenēs auga prāvs bērnu pulks (8-10), ar vecuma starpību - viens vai divi gadi, turklāt ģimenēs bieži dzīvoja arī vecvecāki un neprecējušies radnieki, veidojot līdz pat 13 cilvēkiem lielu tuvākas vai tālākas radniecības pakāpes ļaužu grupu.¹¹⁴ 1920. gadā Latgalē vecuma kategorijā no 0 līdz 9 gadiem bija 98 107 bērni, salīdzinot, piemēram, Vidzemē, kurā iedzīvotāju skaits bija lielāks, bērnu skaits bija mazāks, sasniedzot 79 019.¹¹⁵

Starp visu Latvijas novadu iedzīvotājiem Latgalē bija viszemākais lasītprātēju skaits (iedzīvotājiem vecumā virs 10 gadiem). 1920. gadā Latgalē bija 50, 13% lasītprātēju, kuri vecāki par 10 gadiem. Salīdzinot Latgales rādītājus Latvijas vidējiem, kuri šajā laikā sastādīja 78,8% lasītprātēju, iespējams konstatēt, ka Latgalē tobrīd (kā arī agrāk) lasītprātēju skaits bija ievērojami zemāks par vidējo valstī, savukārt rakstītprātēju skaits Latgalē sasniedza tikai 33, 13% līmeni, kamēr Latvijas vidējie rādītāji šajā pozīcijā bija 67,98%.¹¹⁶ Jāatzīmē, ka kopējos izglītības rādītājus ietekmēja novadā dzīvojošo iedzīvotāju etniskais sastāvs, piemēram, pārējā Latvijas teritorijā daudzskaitlīgākā mazākumtautība bija baltvācieši, kuri izcēlās ar ļoti augstu lasītprātēju skaitu, savukārt, viena no lielākajām minoritātēm Latgalē bija baltkrievi, kuru vidū konstatējams augstākais analfabētu procents starp lielākajām valsts minoritātēm.¹¹⁷

Kara gados bija ievērojami krities vīriešu skaits, kas Latvijā radīja vislielāko dzimumu disproporciju starp Eiropas valstīm. 1920. gadā vidēji Latvijā uz 1000 vīriešiem bija 1211¹¹⁸ sievietes, savukārt trīs Latgales apriņķos relatīvais sieviešu skaits bija salīdzinoši zemāks nekā vidējais rādītājs valstī, piemēram, Ludzas apriņķī uz 1000 vīriešiem bija 1124, Daugavpils apriņķī 1163, bet Rēzeknes apriņķī 1175 sievietes.¹¹⁹ 1920. gadā latviešu iedzīvotāju vidū sieviešu bija par 113 484 vairāk nekā vīriešu.¹²⁰ Dzimumu disproporcija konstatējama arī pamatskolu pedagoģiskā personāla skaitliskajos rādītājos, proti, 1919./20. m.g. latviešu pamatskolās 48,3% no visa pedagoģiskā personāla bija vīrieši, bet 51,7% sievietes. Šāda, teju

¹¹⁴ Trušele, A., Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados. *Latvijas Arhīvi...*, 56. – 57. lpp.

¹¹⁵ Valsts statistiskā pārvalde. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. gadam...*, 1921, 6. – 7. lpp.

¹¹⁶ Turpat, 16. lpp.

¹¹⁷ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 297. lpp.; Jēkabsons, Ē., Baltkrievi Latvijā 1918. – 1940. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2001. gads, nr. 4, 105. lpp. (104. -125. lpp.)

¹¹⁸ M. Skujenieka apkopotajā 1920. gada tautas skaitīšanas datu izdevumā „Latvija: zeme un iedzīvotāji. (ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību)” norādīts, ka 1920. gadā uz 1000 vīriešiem bija 1262 sievietes, savukārt Latvijas vēstures institūta izdotajā, autoru kolektīva izstrādātajā darbā „20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940” norādīts, ka uz 1000 vīriešiem bija 1211 sievietes. Šos rādītājus pētnieki ieguvuši izmantojot Latvijas otrās un ceturtais tautas skaitīšanas datus, līdz ar to skaitļu nesakritība veidojusies atšķirīgu avotu dēļ. Maģistra darba ietvaros

¹¹⁹ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 160. – 161. lpp.

¹²⁰ Turpat, 160. lpp.

nemainīga, procentuālā attiecība saglabājās arī turpmāko gadu laikā, 1923./24. m.g. 48,4% no visiem skolotājiem bija vīrieši, bet 51,6% sievietes.¹²¹

Sevišķi liels sieviešu pārsvars bija starp iedzīvotājiem, kuri gadu ziņā bija sasnieguši 60 un vairāk gadu vecumu. Visā Latvijā šajā vecuma grupā uz 1000 vīriešiem bija 1202 sievietes, turklāt būtiski atzīmēt, ka šīs vecuma grupas iedzīvotāju skaits uz laukiem bija lielāks nekā pilsētās. Lai gan vecuma grupā līdz 20 gadiem vīriešu bija vairāk nekā sieviešu, tomēr kara ietekmē ievērojams vīriešu trūkums konstatējams darba spējīgajā vecumā (20 – 60), sevišķi no 20 līdz 40 gadu vecuma grupā.¹²² Tomēr jāatzīmē, ka kopumā Latgales sabiedrība bija gados jauna, jo visvairāk iedzīvotāju Latgalē bija vecumā no 10 līdz 19 gadiem (108 015), šai grupai sekoja iedzīvotāju daļa vecumā no 0 līdz 9 gadiem (98 107), savukārt trešā lielākā iedzīvotāju grupa bija vecumā no 20 līdz 29 gadiem (54 856), bet ceturtajā vietā atradās 30 – 39 gadus vecie Latgales iedzīvotāji (51 067), bet aiz tiem sekoja pārējo vecuma grupu pārstāvji.¹²³

Latgales latviešu izvietojums; dzimuma un vecuma struktūra. 1920. gadā Latgalē laukos dzīvoja 254 319 latviešu, kas bija 96,4% no visa Latgalē dzīvojošo latviešu skaita, vai 67,36% no visa Latgales iedzīvotāju skaita.¹²⁴ 1920. gadā visā Latgalē bija tikai 11 pagasti, kuros latviešu skaits bija zemāks par 50% no konkrētā pagasta iedzīvotāju skaita. Rēzeknes apriņķī tādi bija Ozolmuižas (37,6% - latviešu), Rozenmuižas (46,8%), Rušonas (46,8%), Silajāņu (44,8%) un Kapiņu (43,4%) pagasti, Ludzas apriņķī - Rundānu (15,2%), Istras (17,1%), Pasiēnas (0,8%) un Janoveles (32,4%) pagasti, bet Daugavpils apriņķī Maļinovas (18,9%) un Izabelinas (34,6%) pagasti.¹²⁵ Jāatzīmē, ka šie pagasti ir starp tiem, kuros veidojušās mazākumtautību skolas vai latviešu skolas ar atsevišķu etniskās minoritātes klasi, tādēļ iespējams apgalvot, ka pastāv pamatota saistība starp iedzīvotāju etnisko sastāvu, kā arī skaitu, un skolu izvietojumu noteiktā apgabalā.¹²⁶ Norādītais latviešu iedzīvotāju skaits uz laukiem, kā arī augstais latviešu īpatsvars starp lauksaimniekiem,¹²⁷ ļauj secināt, ka latviešu skaits Latgales pilsētās un miestos bija daudz mazāks, nekā to skaits uz laukiem.¹²⁸ 1920. gadā kopējais iedzīvotāju skaits Daugavpilī bija 29 003, no tiem 5,09% bija latvieši, Ludzā latviešu īpatsvars bija salīdzinoši augstāks un sastādīja 12,13% no visa iedzīvotāju skaita

¹²¹ Kronlins, J., Skolotāji un skolotājas. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1924. gads, nr. 5, 503. – 506. lpp.

¹²² Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 164. – 165. lpp.

¹²³ Valsts statistiskā pārvalde. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. gadam...*, 1921, 8. – 9. lpp.

¹²⁴ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 177. lpp.

¹²⁵ Turpat, 178. lpp.

¹²⁶ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 4. l., 37. – 50. lp.

¹²⁷ Aptuveni 82% no kopējā latviešu iedzīvotāju skaita mitinājās laukos. Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 297. lpp.

¹²⁸ Boruks, A., *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā : no senākiem laikiem līdz mūsdienām*. (Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums). Jelgava : Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, 2003, 442. lpp.

(5044), Rēzeknē latviešu īpatsvars bija vēl augstāks - 19, 20% no 9997 pilsētas iedzīvotājiem, savukārt Krustpilī teju ceturtdaļa (24,97%) no visiem pilsētas iedzīvotājiem (1914) bija latvieši, bet Krāslavā latvieši veidoja tikai vienu desmito daļu no visiem 3564 iedzīvotājiem.¹²⁹

Saimnieciskā situācija Latgalē. Neilgi pēc novada atbrīvošanas no lieliniekiem Latgalē ieradās arī Ministru prezidents K. Ulmanis, kurš kopā ar Latgales lietu departamenta¹³⁰ vadītāju, vienu no redzamākajiem Latgales politiskajiem un kultūras darbiniekiem, Romas katoļu baznīcas garīdznieku F. Trasunu devās deviņu dienu ilgā vizītē, apmeklējot Viļānus, Preiļus, Višķus, Daugavpili, Rēzekni, Kaunatu, Kārsavu, Ludzu un Viļaku.¹³¹ K. Ulmaņa brauciena mērķis bija apzināt vispārējo situāciju Latgalē, kā arī, ierodoties personīgi un uzrunājot vietējos iedzīvotājus, stiprināt to lojalitāti Latvijas valstij un valdībai. Vizītes laikā K. Ulmanis ne tikai tikās ar Latgales miestu un pilsētu iedzīvotājiem, bet uzklauzīja arī vietējo pašvaldības iestāžu vadītāju sniegtos ziņojumus par to darbību un aktuālo situāciju konkrētajā vietā.

Ilgstošā karadarbība (militārās sadursmes, karaspēka pārvietošanās, laupīšanas, nekārtības, lielinieku režīms, u.c.) bija apturējusi Latgales pirmskara saimniecisko attīstību. No karadarbības bija cietušas kā pilsētas, tā lauki. Pilsētu rūpniecības iekārtas (mašīnas, darbagaldi, u.c. ierīces) un izejvielas, kā arī elektrības stacijas jau pirmajos kara gados tika demontētas un izvestas uz dažādām pilsētām Krievijas teritorijas iekšienē, atstājot tādas Latgales rūpniecības centrus kā Daugavpils un Līvāni iztukšotus, savukārt ļoti daudzas pilsētu ēkas militāro cīņu laikā bija cietušas vai pilnībā iznīcinātas, bet to atjaunošanai iedzīvotājiem trūka būvniecības materiālu un finansiālo līdzekļu.¹³² Lauksaimniecībā apstrādājamās zemes

¹²⁹ Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 184. – 185.

lpp.

¹³⁰ Ņemot vērā, ka Latgale savā attīstībā bija gājusi atšķirīgu ceļu no pārējiem Latvijas novadiem, valdības pārstāvjiem reizēm bija tikai šķietams priekšstats par dažādu procesu veidošanos un attīstību Latgalē, tādēļ, lai detalizētāk iepazītos un veiksmīgāk izprastu Latgales novada specifisko vidi, Iekšlietu ministrijas sastāvā tika izveidots Latgales lietu departaments (1919. 15. XII – 1921. 1. VII), kura darbības mērķi bija apsekot situāciju Latgalē, ziņot iegūto informāciju Latvijas valdībai, koordinēt Latgalē esošo pārvaldes iestāžu darbību, piedalīties ierēdņu iecelšanā Latgalē, kā arī rūpeties par laikraksta “Latgolas Vārds” izdošanu, jo ar tā palīdzību tika plānots informēt novada iedzīvotājus par norisēm valstī, valdības darbību un citām aktualitātēm. Latgales lietu departaments veicināja izglītības nozares attīstību Latgalē, iesaistoties skolotāju kursu organizēšanā, u.c. ; LNA, LVVA 1368. f., 3. apr., 30. l., 185. lp.; 1368.f., 1. apr., 1492. l., 1., 98. lp.

¹³¹ LNA, LVVA 1307.f. 1. apr., 819. l., 5. lp.; Drīzumā Latgali apmeklēja arī Latgales politisko partiju pārstāvji, kā arī valdības ministri, savukārt 1920. gada Lieldienās (10. aprīlī) novadu apciemoja Rainis (Jānis Pliekšāns, 1865 - 1929) un Aspazija (Elza Rozenberga, 1865 - 1943). Lai izrādītu cieņu un abus izcilos kultūras darbiniekus sveiktu ar muzikālu priekšnesumu, Latgales apgabala priekšnieks A. Bērziņš vēlējās uz Daugavpili uzaicināt visu Latvijas Nacionālās operas kori, tomēr Izglītības ministrijas Mākslas un kultūras departamenta mūzikas nodaļas vadītājs, komponists Alfrēds Kalniņš (1879 – 1951) noraidīja grandiozo, tomēr līdz galam neapsvērto, ideju, norādot uz operas mūziķu lielo aizņemtību, saspringto darba grafiku un sarežģīto ceļu līdz Daugavpilij. LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1372. l., 2. – 4. lp.

¹³² Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A., *Latvijas vēsture : 20. gadsimts...*, 171. – 172. lpp.; LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l., 14., 18. lp.

(dārzi, tīrumi, pļavas) bija ierakumu izvagotas, šaviņu izārdītas, zemnīcām apbūvētas un dzeloņstieple pinumiem pārpildītas.¹³³

Latgales saimnieciskā un politiskā dzīve līdz pat 1920. gada janvārim pilnībā atradās lielinieku režīma kontrolē, kas neilgajā varas posmā veica zemes pārdalīšanu, izjaucot veco – šņoru – sistēmu, tomēr nekādā veidā neuzlabojot sādžu saimniecisko stāvokli. Šīs agrārās reformas sekas vietējie iedzīvotāji izjuta 1920. gada pavasarī, kad līdz ar sējas laika sākumu, aizsākās arī saimnieciskais juceklis un neizpratne, kur sēt vasarājus un kam pieder pērnajā rudenī iesētie ziemāji. Šajā situācijā, kad Latgalē tā jau trūka pārtikas, sajukums laukos, raisīja papildus bažas par lauksaimniecībā izaudzējamo ražu un iztikas iespējām tuvākajā nākotnē, turklāt nesaskaņas, kas sādžu iedzīvotāju vidū nereti izcēlās par apstrādājo zemju piederību, mēdza sasniegt tik sakāpinātu pakāpi, ka to atrisināšanai bija nepieciešama valsts pārvaldes institūciju iejaukšanās.¹³⁴

Kara gados bija zudis lauksaimniecībā izmantojamais inventārs – iznīcinātas vai aizvestas dažādas zemkopībā un lopkopībā izmantojamas mašīnas un darbarīki, tāpat lauku ļaudis bija zaudējuši (nokauti pārtikai, lieliniekiem atkāpjoties, aizvesti līdzi, u.c.) mājlopus un mājputnus – zirgus, govus, aitas, cūkas, sīklopus, vistas, zosis kā arī bišu saimes, turklāt daudzviet (Daugavpils, Krāslavas, Dagdas apkārtnē, u.c.) lopbarība bija nepietiekamā daudzumā vai nebija vispār.¹³⁵ Sēklaugu pavairošanai trūka kvalitatīva sējas materiāla, un to bija iespējams iegūt vienīgi iegādājoties sēklas no citiem valsts novadiem, bet cilvēkresursu un darbarīku trūkuma dēļ nebija iespējams apstrādāt visu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, kas savukārt draudēja ar vēl lielāku un ilgstošāku pārtikas trūkumu, tā, piemēram, 1920. gada februāra sākumā Rēzeknes apriņķa pagaidu valdes priekšsēdētājs, Latvijas Tautas padomes loceklis Latgaliešu frakcijas sastāvā, Pēteris Zadvinskis (1891 – 1965) lēsa, ka pavasarī aptuveni viena trešdaļa (1/3) no visiem apriņķa iedzīvotājiem cietīs no pārtikas trūkuma.¹³⁶ P. Zadvinskis īpaši norādīja uz bērniem, kuri dzīvo pārtikas trūkumā, tiem nav ne apģērba, ne apavu, tādēļ viņš aicināja iespējami drīzākā laikā atklāt ēdināšanas *ķēķus*, sekojot Amerikas palīdzības misijas piemēram.¹³⁷ Jāatzīmē, ka arī veterinārmedicīnas nozare novadā, medikamentu, preparātu un kvalificētu speciālistu trūkuma dēļ atradās nožēlojamā stāvoklī.¹³⁸

¹³³ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940....*, 370. – 371. lpp.; Boruks, A., *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā : no senākiem laikiem līdz mūsdienām*. (Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums)..., 441. lpp.

¹³⁴ Trušeļa, A., Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados. *Latvijas Arhīvi...*, 52. – 53. lpp.; LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l., 13. lp.

¹³⁵ LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l., 14. lp.; 1368. f., 1. apr., 1400. l., 8. lp.; Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945*. Stokholma : Daugava, 1968, 247. lpp.

¹³⁶ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1470. l., 16. lp.; 1307. f., 1. apr., 819. l., 14. lp.; Jēkabsons, Ē., Šķerbinskis, V. (sastādītāji), *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā...*, 143. lpp.

¹³⁷ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1470. l., 16. – 17. lp.

¹³⁸ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 5. lp.

Pēckara Latgalē lauksaimniecības nozare ne tuvu nebija vienīgā dzīves sfēra, kas atradās kritiskā stāvoklī. „Ludzā ir pārtika, bet šausmīgi sanitārie apstākļi, nepieciešami ārkārtēji soļi”¹³⁹, šādi un līdzīgi ziņojumi, informējot valdību par epidēmisko slimību (izsituma, atguļas vai atkarājošais tīfs, dizentērija, gripa, u.c.) izplatību novadā, Rīgā pienāca regulāri.¹⁴⁰ Lai gan Latgalē pirms lielinieku režīma sākuma bija medicīnas iestādes (slimnīcas - Rēzeknē, Varakļānos, Viļānos; feldšeru pieņemšanas punkti Bārkavā, Vaivados, u.c.), kas iedzīvotājiem nodrošināja iespēju saņemt medicīnisko palīdzību un reizē arī kontrolēja sanitāro un epidemioloģisko stāvokli novadā, tomēr līdz ar frontes līnijas un lielinieku nostiprināšanos Latgalē, pieauga medicīnas iestāžu noslogotība un palielinājās aprūpējamo pacientu daudzums. Epidēmiskās infekcijas slimības īpaši izplatījās Latgalē (kā Latvijas armijas karavīru, tā civiliedzīvotāju vidū), jo ar tām sirga Padomju Krievijas armijas karavīri, kuru medicīniskais dienests savas neefektīvās darbības dēļ, nespēja šīs slimības uzveikt.¹⁴¹ Apskatot šīs „dāvanas, kas palikušas pēc boļševiku aiziešanas” bija ļoti grūti, turklāt pēc pašu medicīnas darbinieku atzinuma – nebija pieejami medicīnas materiāli – medikamenti un pārsienamie līdzekļi, piedevām palielinoties slimnieku daudzumam ar esošajām medicīnas iestādēm un to personālu bija nepietiekami.¹⁴² Pēc lielinieku padzīšanas no Latgales, medicīnas iestāžu apgāde ar medikamentiem un pārsienamajiem materiāliem nedaudz uzlabojās, tomēr vairākās Latgales vietās (Varakļāni, Krustpils, u.c.) vēl aizvien trūka medicīniskā personāla (ārstu un feldšeru), ko izdevās nodrošināt tikai 1920. gada vidū un otrajā pusē, bet epidēmisko slimību ierobežošanai tika izveidota karantīna.¹⁴³

Karš bija radījis nopietnus postījumus arī iekšzemes transporta tīkla un sakaru jomā. Sauszemes ceļu tīkls un to kvalitāte Latgalē arī pirms kara nebija sevišķi augstā līmenī, tomēr civiliedzīvotāju un armijas pārvietošanās, kā arī militāro triecienu izdangāti caurumi un grambas, kurās uzkrājās ūdens un dubļi, ceļu stāvokli bija pasliktinājuši vēl vairāk, kas ģenerālim Jānim Balodim (1881 – 1965), dodoties izbraukumā pa Latgali, ļāva pārlicināties „cik nožēlojamā stāvoklī ir ceļi – bedraini un sen nelaboti”.¹⁴⁴ Samērā gausie ceļu uzturēšanas un remonta darbi gūlās uz iedzīvotāju pleciem (valdības obligāto klaušu kartībā), bet par tiltu remontu atbildēja pašvaldības iestādes, tomēr kara laikā ceļu un tiltu atjaunošanai tika pievērsta minimāla uzmanība.¹⁴⁵ Sliktais ceļu stāvoklis, īpaši laukos, ietekmēja arī izglītības

¹³⁹ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 34. lp.

¹⁴⁰ Par infekcijas slimību izcelsmi un izplatību Latgalē sk.: Gīle, I., *Kara medicīnas nozare Latvijas Armijā, 1919 – 1920 : kara medicīnas iestādes*. Maģistra darbs, Rīga : LU, 2014, 29. – 30. lp.

¹⁴¹ Turpat, 29. lp.; LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 5. lp.

¹⁴² LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l., 16. lp.

¹⁴³ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 4. - 5. lp.; 1368.f., 1. apr., 1470. l., 9. – 10., 19. lp.

¹⁴⁴ Auziņš, A., *Ģenerālis Jānis Balodis...*, 82. – 84. lpp.

¹⁴⁵ LNA, LVVA 1368.f., 1.apr., 1400. l., 13. lp.; ; Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945...*, 222.-223. lpp.

iestāžu darbību, jo, pirmkārt, pagastu valdēm, kurām bija jānodrošina skolu apgāde ar malku telpu apkurei, nereti bija jāstāpjas ar stipri izdangātiem, dubļainiem un grūti caurbraucamiem ceļiem, kādēļ nepieciešamā malka skolām tika piegādāta novēloti un nepietiekamā daudzumā vai bieži netika piegādāta vispār; otrkārt, skolēni, kuri, kājām mērojot ceļu uz skolu, bija spiesti brist cauri dubļiem (īpaši vēlā rudenī, kad intensīvi lija, vai agrā pavasarī, kad bija atkusnis), un ieradās skolā ar slapju, dubļiem sanēsētu apģērbu, kas visbiežāk tika nolikts kādā mācību telpas stūrī, kur žūstot radīja nepatīkamu smaku, vai arī gadījumā, ja apģērbs netika novilkts, žūstot tas radīja diskomfortu pašam drēbju nēsētājam.¹⁴⁶

Kara laikā postījumus piedzīvoja arī Latvijas dzelzceļa infrastruktūra. Vācu un lielinieku okupācijas varu laikā bija zudis ievērojams dzelzceļa ripojošā inventāra daudzums (lokomotīves, vagoni), piedevām uzspridzināti vai citādi sabojāti bija arī sliežu ceļu tīkli, bet vairākums dzelzceļa staciju ēku bija stipri izpostītas.¹⁴⁷ Dzelzceļa nefunkcionēšana kavēja ne tikai rūpniecības attīstību, informācijas un preču plūsmu, bet arī iedzīvotāju, tostarp skolotāju un skolēnu, pārvietošanās iespējas, tādēļ bija gadījumi, kad lauku pamatskolu skolotāji, kas dzīvoja tālāk no apriņķa centra, un kuriem bija nepieciešamība ierasties pilsētā pēc mācību materiāliem, skolas inventāra, algas vai citu iemeslu dēļ, bieži bija spiesti pārtraukt mācības un slēgt skolas uz vairākām dienām, jo attālums no lauku pamatskolas līdz pilsētai un atpakaļ nereti bija ļoti liels, tādēļ dzelzceļa nefunkcionēšanas dēļ tas bija jāmēro kājām, zaudējot mācībām paredzēto laiku.¹⁴⁸

Komunikāciju (novada robežās un aiz tām) apgrūtināja Latgalē nepilnīgi funkcionējošā telefona, telegrāfa un pasta līnija. Telefonu tīkls Latgalē darbojās daļēji, jo telefonu tehnisko pīrkojumu pa daļai iznīcināja vācu un lielinieku okupācijas spēki. Apmierinošā stāvoklī atradās un galvenokārt funkcionēja tikai nelielā attālumā savienotas telefona līnijas.¹⁴⁹

Sākotnēji arī pasta „satiksme” novadā atradās neapmierinošā stāvoklī. Nepilnvērtīgā saziņa kavēja savlaicīgi izziņot par dažādu sanāksmju, forumu un kongresu norisi, tādēļ nereti šāda veida sapulces norisinājās nepilnīgos sastāvos, kā tas, piemēram, tika konstatēts 1920. gada 27. februārī, kad uz pagasta valžu pārstāvju sanāksmi, nepietiekamās pasta darbības dēļ, nebija ieradušies visi aicinātie delegāti. Lai kompensētu pasta nepilnīgo darbību, kā pagaidu risinājums tika izvirzīts kurjerpasts, tomēr šāda veida ziņnešu sūtīšana bija izdevīga vienīgi nelielos attālumos, piemēram, apriņķa robežās.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Seile, V., Par obligatoriskū mōcību. *Latgolas Škola*. 1923. gads, nr. 4, 29. lpp. ; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lp.

¹⁴⁷ Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945...*, 223. lpp.

¹⁴⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 10. lp.

¹⁴⁹ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 5. – 6. lp.

¹⁵⁰ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 101. – 102. lp.; 1307. f., 1. apr., 819. l., 19. lp.

Telegrāfa satiksme atradās līdzīgā situācijā – sakaru līnijas bija necīgā skaitā, bet materiāltehniskā nodrošinājuma trūkums liedza neilgā laikā atjaunot pilnvērtīgu komunikāciju, lai gan, piemēram, Preiļu vietējie iedzīvotāji bija paslēpuši un noglabājuši divus telegrāfa aparātus.¹⁵¹ Stukmaņos atradās divas telegrāfa līnijas ar Rīgu, kuras 1920. gada februāra laikā atjaunoja Pasta un telegrāfa valde, tomēr līnijas savā rīcībā pārņēma novadā esošās militārās iestādes, tādēļ, kā norādīja Latgales apgabala pārvaldes priekšnieks A. Bērziņš – kamēr šie *vadi* nenonāks civilpārvaldes rīcībā „satiksme ar Rīgu un Latgali nav iespējama un pat domājama”.¹⁵² Lai gan militārās pārvaldes iestādes neliedza telegrāfa izmantošanu, tomēr apgabala priekšnieks uzsvēra, ka ar esošajām līnijām ir nepietiekami, lai nodrošinātu „nepieciešamo rīkojumu” sekmīgu nodošanu „attiecīgajām iestādēm”, kas savukārt „kaitē Latvijas uzplaukumam un Latgales attīstībai”.¹⁵³

1920. gadā pieņemtais Agrārās reformas likums (tā četras daļas) radīja tiesisko pamatu politiski un ekonomiski nozīmīgākajiem Latvijas valsts saimnieciskās dzīves pārkārtojumiem, kas neapšaubāmi skāra arī Latgali, kurā līdz reformai pastāvēja atšķirīgs zemes lietu stāvoklis. Novada saimnieciskās dzīves īpatnības radīja sarežģītumus reformas izvešanas gaitā, tomēr tos izdevās pārvarēt un reformas īstenošana Latgalē tika iekustināta.¹⁵⁴ Agrārā reforma radīja pamatu, lai stimulētu zemes īpašniekus nostiprināt savu saimniecību un attīstītu jaunas – produktīvākas - saimniekošanas metodes. Reformas ietvaros (ne tikai 20. gadsimta 20. gadu sākumā) Latgalē tika veikti plaši celtniecības darbi, kuru ietekmē pakāpeniski attīstījās novada saimnieciskās dzīve, reizē latgaliešu apziņā radot priekšstatu par jaunas dzīves aizsākumu.¹⁵⁵ Saimnieciskās situācijas uzlabošanās radīja ekonomisko stabilitāti, līdz ar to novada iedzīvotājiem vairs nebija jādomā tikai par iztiku un izdzīvošanu vien, kas ļāva vairāk laika un uzmanības veltīt izglītībai.

Izglītības iestāžu darbība lielinieku režīma laikā. 1919. gada 16. janvārī Padomju Latvijas valdība izdeva dekrētu „Par Latvijas audzināšanas un izglītības iestādēm”, kas paredzēja visu izglītības un audzināšanas iestāžu pāreju LPSR Izglītības komisāra Jāņa Bērziņa – Ziemeļa (1881– 1938) pārziņā un centralizētu pievēršanu darba skolas

¹⁵¹ LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 819. l., 19. lp.

¹⁵² LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1627. l., 111. lp.

¹⁵³ Turpat, 111. – 112. lp.

¹⁵⁴ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 387.-389. lpp.; Par agrārās reformas realizācijas gaitu Latgalē skat.: Malahovskis, V., *Agrārais jautājums Latgalē 20. gs. 20. gados. Vēsture: avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIV zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII.* Daugavpils : Saule, 2004, 82. – 87. lpp.

¹⁵⁵ Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados.* Promocijas darbs. Rīga : LU, 2008, 214., 226. lp.; Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 388. lpp.

principiem.¹⁵⁶ Saskaņā ar jaunajiem skolu programmas uzstādījumiem abu dzimumu bērniem tika noteikta bezmaksas, vispārējā politehniskā, divu pakāpju izglītība dzimtajā valodā, liekot uzsvāru uz mācību procesu, kas sasaistīts ar dažādu darbu veikšanu un vienlaicīgu to apguvi, ar mērķi – „veidot vispusīgi attīstītus komunistiskās sabiedrības cēlājus ar zinātniski materiālistisko pasaules uzskatu”.¹⁵⁷ 1919. gada otrajā pusē 30 skolas Latgalē (no tām 14 Rēzeknes apriņķī, 7 Daugavpils apriņķī, 9 Ludzas apriņķī) sāka organizēt savu darbu pēc Padomju Krievijā (KPFSR) pastāvošā skolu komūnu parauga, bet 12 skolas atradās organizēšanas stadijā, taču saskaņā ar 1919. gada 16. janvāra dekrētu ļoti liels skolu skaits tika arī likvidētas. Skolās, kas tika organizētas pēc komūnu parauga iesaistīja skolēnus saimnieciskajā un sabiedriskajā darbā, ieviesa pašapkalpošanos un centās organizēt audzēkņu pašpārvaldi.¹⁵⁸

Salīdzinoši abstraktā skolas programma, kura vēl nebija pilnībā izstrādāta, jo tai trūka vienotas pieejas kā realizējami darba skolas principi, balstījās KPFSR komunistiskās partijas nostādnēs, un paredzēja, ka skolās aizliedzama ticības mācības pasniegšana, savukārt šo punktu principiāli akcentēja arī tieslietu komisariāta dekrēts „Par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas”, kas noteica, ka skola tiek šķirta no baznīcas un reliģijas mācības pasniegšana visās valsts, sabiedriskajās un privātajās mācību iestādēs ir aizliegta.¹⁵⁹ Skola Padomju Latvijā un līdz ar to arī Latgalē kļuva par vienu no ideoloģijas indoktrinācijas instrumentiem, kas funkcionēja, lai radītu lielinieku režīmam lojālu sabiedrību, turklāt pret reliģiju vēršie aizliegumi atbaidīja Latgales iedzīvotājus no skolām, kas vēl 1919. gada decembra vidū Viļānos notiekošajā Latvijas Komunistiskās partijas Viļānu apriņķa organizācijas konferencē lika uzsvērt, ka „sekmīgai aģitācijas vešanai par lielu kavēkli ir ārkārtēji lielā iedzīvotāju tumsība Latgalē, ko veicina katolicisms un iedzīvotāju fanātisms”, tādēļ „partijai jāpiegriež vērība kulturālai darbībai kā skolu, istabu, lasītavu, bibliotēku, kursu un klubu nostādīšanai”.¹⁶⁰ 1919. gada 16. janvāra dekrēts paredzēja nodrošināt skolēnus ar ēdienu un apģērbu, kas kara raisītā trūkuma apstākļos rosināja bērnus skolas apmeklēt un

¹⁵⁶ Treijs, R., *Pirmie asni : sociālistiskās kultūras celtniecība Padomju Latvijā 1919. gadā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959, 9. – 10. lpp.

¹⁵⁷ Babris, J., Latgale 1918. un 1919. gadā. *1919. gads Latvijā (rakstu krājums)...*, 134. lpp.

¹⁵⁸ Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L., *Skolas un izglītība Latvijā, (1900 – 1920)*. Rīga : RaKa, 2000, 143.

lpp.; Ūsiņš, V., Jaunā mācību un audzināšanas satura izveides sākums Padomju Latvijas skolās 1919. gadā.// Ruberts, J., Rudzītis, J. (redaktori), *Latvijas skolu un pedagogijas vēsture (rakstu krājums)...*, 107. – 109. lpp.; Statistikas datu trūkums liedz precīzi noteikt lielinieku režīma laikā funkcionējošo skolu skaitu, tomēr žurnāla „Mūsu Nākotne” 1922. gada decembra numurā minētie skaitļi norāda, ka 1920. gada sākumā, pēc lielinieku padzīšanas no Latgales, kopumā novadā esot bijušas 211 darbojošās skolas ar 297 skolotājiem. Raksta autori nesniedz statistikas datu avotu, tomēr šie skaitļi, kaut arī ne sevišķi reprezentabli, rada zināmu priekšstatu par skolu skaitu Latgalē. Latgales pamatskolas. *Mūsu Nākotne*. 1922. gada 1. decembrī, 13. lpp.

¹⁵⁹ Treijs, R., *Pirmie asni : sociālistiskās kultūras celtniecība Padomju Latvijā 1919. gadā...*, 13. - 14. lpp.

¹⁶⁰ Izraksts no Latvijas Komunistiskās partijas Viļānu apriņķa organizācijas II konferences protokola 1919. gada 15. un 17. decembrī. *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli*. Rīga : Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958, 429. lpp.

vismaz reizi dienā saņemt pieticīgu maltīti, taču šos nodomus pilnvērtīgi realizēt liedza smagais ekonomiskais stāvoklis.¹⁶¹

Skolotāju kvalifikācijai un profesionālajai sagatavotībai bija niecīga nozīme. Noteicošais bija pedagoga politiskā pārliecība un uzticība lielinieku režīmam, tādēļ skolās nereti strādāja skolotāji, kas „paši knapi tika galā ar grāmatu”, savukārt bija drošs režīma balsts.¹⁶² Skola kā noteikta sociāla struktūra ieņēma būtisku vietu sabiedrības ideoloģiskās apstrādes plānos, tādēļ skolās mēģināja sakoncentrēt pēc iespējas vairāk ideoloģiski pārliecinātu „skolotāju”, piesaistot darbiniekus no citām nozarēm un tādējādi panākot, ka „sādžās tiek salieti pēc iespējas vairāk spējīgu biedru, kuri uz vietas vestu komunistisku un vispār kultūras propagandu”.¹⁶³ Latgalē katastrofāli trūka skolotāju, turklāt lielinieku valdība stingri vērsās pret padomju varas neatbalstītājiem, kuru vidū bija arī pedagoģiskais personāls.¹⁶⁴ Daļa no skolotājiem atstāja Latgali līdz ar lielinieku atkāpšanos.¹⁶⁵

Nesagruvušās skolu telpas tika izmantotas visdažādākajiem mērķiem, sākot no armijas vienību izmitināšanas un staļļu izvietošanas, līdz pat teātra ierīkošanai.¹⁶⁶ Malkas trūkuma gadījumā dedzināja skolas grāmatas, galdus, krēslus, tāfeles un durvis, tādēļ skolu materiāli tehniskā un mācību līdzekļu bāze atradās nožēlojamā stāvoklī.¹⁶⁷ Mācību grāmatu vietā lietoja J. Jansona – Brauna „Komunistu - lielinieku programmu” un F. Roziņa – Āža „Sociālisma katķismu”, ko papildināja saukļi, lozungi un vairākas stundas dienā arī sabiedriskais darbs bez pamatizglītības priekšmetu apguves.¹⁶⁸

Plašāku, avotos balstītu pētījumu trūkums par lielinieku režīma skolu un izglītības politiku Latvijā, liedz izdarīt daudzpusīgus secinājumus, tomēr jāatzīmē, ka lielinieku režīma nesaudzīgā attieksme pret civiliedzīvotājiem (tostarp skolotājiem), skolu slēgšana kā arī to materiālo vērtību iznīcināšana sabiedrību atbaidīja no skolas, bet nepatīkamā pieredze (kas bija manāma arī pēc režīma krišanas un Latgales atbrīvošanas) lika par sevi manīt un asociatīvi saistīt atsevišķus nacionālās izglītības sistēmas darbības aspektus ar lielinieku laikā

¹⁶¹ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 723. lpp.

¹⁶² Latgolas skolu stāvoklis. *Latgolas Wōrds*, 1920. gada 11. februāris, 2. lpp.

¹⁶³ Izraksts no Latvijas Komunistiskās partijas Viļānu apriņķa organizācijas II konferences protokola 1919. gada 15. un 17. decembrī. *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli...*, 429. lpp.

¹⁶⁴ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 722. – 723. lpp.

¹⁶⁵ Pūrskotš par Ludzas apriņķa skolu valdes darbeibu nū 1920. goda 1. marta leidz 1921. goda 1. februaram. *Latgolas Škola*, 1921. gads, nr. 1, 26. lpp.

¹⁶⁶ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 4. lp.; Skolu stāvoklis Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. gada janvārī, 59. lpp.; Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 722. lpp.

¹⁶⁷ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 61, A. Skrodera fonds, N 20, 23., 39. lp.; Daugavpiļš I latvīšu pamatškolos jubileja. *Latgolas Škola*, 1926. gads, nr. 6, 23. lpp.

¹⁶⁸ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 723. lpp.

piezīvētajiem, piemēram, uzlūkojot kopēdināšanas ierīkošanu skolās kā „komunisma atliekas”.¹⁶⁹

1.3 LATVIJAS IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS TIESISKIE NORMATĪVI UN IZGLĪTĪBAS IESTĀDES LATGALĒ, 1920 – 1924

Izglītības iestāžu darbība, skolotāju algošana un skolu mācību programma Latgalē, tieši tāpat kā pārējos Latvijas novados, bija pakārtota valsts likumiem, tomēr to saturā atsevišķos gadījumos konstatējamas īpašas piezīmes, kas pievienotas, ievērojot Latgales specifiku.

Likums par Latvijas izglītības iestādēm. 1919. gada 8. decembrī, noslēdzoties spraigām diskusijām Latvijas Tautas Padomē, tika pieņemts „Likums par Latvijas izglītības iestādēm”¹⁷⁰ (skat. pielikumā: *1.1.pielikums*), kas kopā ar 1920. gadā izdoto likuma papildinājumu par vidus – un arodskolām noteica Latvijas izglītības sistēmas uzbūvi un mācību iestāžu darbības pamatprincipus.¹⁷¹

Likuma preambulā tika norādīts, ka Latvijas Republikas izglītības iestādes, atskaitot jūras un kara skolas, kā arī dažas lauksaimniecības mācību iestādes ir pakļautas Izglītības ministrijai, tās uztur valsts, pašvaldības, kā arī organizācijas un privātpersonas.¹⁷² Likuma nodaļā par bezmaksas obligātajām mācību iestādēm („Obligātoriskās mācības”) tika pasvītrots, ka katram Latvijas valsts pilsonim ir obligāti jāmacās vecumā no 6 līdz 16 gadiem, savukārt šajā - obligātās izglītības sistēmā – ietilpa pirmmācība jeb pirmskola (vecumā no 7 līdz 8 gadiem), sešgadīgā divpakāpju pamatskola (9 – 14 gadu vecumā; pirmie četri gadi bija obligāti visiem bērniem), bet skolēniem, kas neturpina izglītību citur, divgadīgā papildskola (15 – 16 gadi).¹⁷³ Saskaņā ar likumu, vispārīgās obligātās izglītības īstenošana galvenokārt atradās vietējo pašvaldību aizgādībā, savukārt par obligātās izglītības iestāžu neapmeklēšanu atbildība bija jāuzņemas bērnu vecākiem, aizbildņiem vai darba devējam, kam bija jāmaksā sods par audzēkņa neapmeklētajām dienām skolā.

Papildskolas tika organizētas kā obligātās izglītības sistēmas noslēdzošais posms, un to izveides mērķis bija divu gadu laikā sniegt skolas audzēkņiem „praktiskam darbam noderīgas

¹⁶⁹ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 177. l., 11. lp.

¹⁷⁰ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.;

¹⁷¹ 1919. gada decembrī pieņemtais likums bija spēkā līdz 1934. gada rudenim, kad to nomainīja 1934. gada 12. jūlijā apstiprinātais likums.; Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*..., 7. – 8. lpp.; Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)*. Daugavpils : Saule, 2002, 56. lpp.

¹⁷² Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligātoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim*..., 7.lpp.

¹⁷³ Turpat, 8. – 9. lpp.; Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940*..., 724. lpp.

zināšanas un pacelt viņu izglītības līmeni”.¹⁷⁴ Skolas bija paredzētas skolēniem, kuri noslēguši mācības pamatskolā un neapmeklēja citas izglītības iestādes, kā arī tādiem, kuri nebija beiguši pilnu pamatskolu, bet bija sākuši strādāt.¹⁷⁵

Skolu organizēšanai un to darbībai apriņķos (pilsētās) sekoja līdzī apriņķa (pilsētas) pašvaldības iestādēs izveidotā skolu valde, kas atradās Izglītības ministrijas pārziņā, savukārt Izglītības ministrijas pārstāvji uz vietām bija pamatskolu inspektori, kuri vadīja skolu valdes¹⁷⁶ darbību.¹⁷⁷

Nepilnīgo 1919. gada decembra likumu papildināja 1920. gada aprīlī Ministru kabineta (1919. gada 16. jūlija likuma kārtībā) izdotās likuma daļas, kas ieviesa juridisku pamatu neobligātās izglītības iestāžu (vidusskolas un arodskolas) sistēmai, kurā par apmācībām bija ļauts ņemt arī samaksu. Likums noteica, ka „pārraudzības ziņā vidusskolas padotas tieši izglītības ministrijai” (76. pants). Arodskolas pārraudzības ziņā, tieši tāpat kā vidusskolas bija „padotas tieši Izglītības ministrijai” (84. pants).¹⁷⁸ Šīs izglītības iestādes iedalījās zemākajās (amatniecības skolas) un vidējās arodu skolas. Kā zemākajās, tā vidējās arodskolās apmācības ilgums bija četri gadi, tomēr atšķirībā no vidējām arodskolām, zemākajās jeb amatniecības skolās varēja iestāties bērni ar četru pamatskolas klašu (I pakāpes) izglītību. Pabeidzot amatniecības skolu, audzēkņi saņēma pilnu pamatskolas izglītību un „mācīta amatnieka nosaukumu”, tomēr šī tipa skolu absolvēšana vēl nedeva tiesības iestāties augstākās izglītības iestādes.¹⁷⁹ Vidējā arodu skolā bija iespējams iestāties pēc pilna pamatskolas kursa beigšanas vai pēc diviem amatniecības skolas sagatavošanas kursiem.¹⁸⁰

Viens no būtiskākajiem jautājumiem, kas saistīts ar Latgales izglītības iestāžu darbību, ir mācību procesā lietotā latviešu valoda. Likums paredzēja (39. pants), ka visās obligātās izglītības iestādēs mācības norisinās skolēnu „ģimenes valodā”, savukārt par tādu uzskatāma tā valoda, „kuru uzdod bērna vecāki, bērnu skolā pieteicot un kurā viņš var brīvi savas domas

¹⁷⁴ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 724. lpp.

¹⁷⁵ Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim...*, 41.lpp.

¹⁷⁶ Skolu valde sastāvēja no apriņķa vai pilsētas valdes locekļa, diviem apriņķa padomes vai pilsētas domes vēlētiem pārstāvjiem, apriņķa tautskolu inspektora, kurš pārstāvēja Izglītības ministriju, skolas ārsta, diviem vēlētiem latviešu skolu skolotāju pārstāvjiem un viena minoritāšu skolu skolotāju pārstāvja. Skolu valdes gādāja par obligātās izglītības realizēšanu apriņķī vai pilsētā, pārzināja visas pamatskolas, apstiprināja vai atbrīvoja no amata skolotājus, apstiprināja skolu budžetus un saimnieciskos plānus, organizēja skolu remontdarbus.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga : Zinātne, 2000, 130. lpp.

¹⁷⁷ Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*..., 7. lpp.

¹⁷⁸ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.

¹⁷⁹ Turpat.; Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*..., 8. lpp.

¹⁸⁰ Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)*..., 56. lpp.

izteikt” (40. pants).¹⁸¹ Latgales latvieši, atšķirībā no citu novadu latviešiem, saziņā neizmantoja valsts valodas statusā esošo latviešu literāro valodu, līdz ar to „ģimenes valoda”, ko izmantoja arī Latgales skolās bija latgaliešu rakstu valoda (un tās nenormētā verbālā forma). Valsts likumdošana noteica, ka latgaliešu skolās latviešu literārā valoda mācāma sākot ar trešo klasi.¹⁸² Šis rīkojums uzjundīja diskusiju Latgales latviešu skolotāju, kultūras darbinieku un politiķu vidū, kuri norādīja, ka „baltiešu”¹⁸³ izloksne” Latgales skolās jā māca tikai sākot ar ceturto pamatskolas klasi, vispirms pamatīgi nostiprinot „latgaliešu izloksnes” pamatus, un tikai tad ieviešot latviešu literārās valodas mācību stundas, turklāt Latgales pamatskolās bērni jāapmāca tikai „tekoši lasīt, saprast izlasīto un prast rakstīt gramatiski pareizi”, par „baltiešu rakstniecības” (literatūras) vēsturi nemaz nerunājot, piedevām nav arī nepieciešams palielināt „baltiešu izloksnes” apgūšanai veltīto stundu skaitu.¹⁸⁴ Tomēr jāatzīmē, ka šis gadījums ir saistīts ar kādu plašāku problēmu, proti ar Latgales atšķirīgo kultūrvēsturisko mantojumu, īpaši Latgales latviešu valodu, kas, līdz ar katoļticību, bija viens no latgaliešu identitātes stūrakmeņiem un ļāva pasvītrot novada savdabību.¹⁸⁵ Izglītības ministrijas lēmums ieviest „baltiešu izloksni” Latgales skolās gadu ātrāk nekā paši latgalieši to vēlējās, radīja ne tikai nepatiku, bet atkārtoti raisīja latgaliešos aizdomas, ka šis ir kārtējais mēģinājums realizēt Latgales „pārlatviskošanu”. Skolotāju trūkuma dēļ Latgales skolās strādāja arī latvieši no citiem Latvijas novadiem, kas ne tikai saziņā lietoja latviešu literāro valodu, bet latviešu valodas stundās to mācīja arī bērniem, tādēļ daļa latgaliešu (pedagoģiskie darbinieki, bet izteiktāk – kultūras darbinieki un politiķi) uzlūkoja šāda veida gadījumus kā mēģinājumu „maitāt” latgaliešu bērnus un „asimilēt” latgaliešus.¹⁸⁶ Plašāk jautājums par skolotāju – baltiešu un skolotāju – latgaliešu attiecībām, kā arī par latviešu valodu Latgales skolās tiks apskatīts turpmākajās darba nodaļās.

Likums par mācību un svētku dienām. Šis likumdošanas akts diktēja skolu darba dienu grafiku, nosakot mācību un brīvo dienu skaitu gadā, tomēr šis likums, kā atzīmē vēsturniece Irēna Saleniece „visiem Latvijas iedzīvotājiem garantēja sirdsapziņas brīvību”, jo likumā līdz

¹⁸¹ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.

¹⁸² Rīkojums par valsts valodas lietošanu Latgales skolās. *Valdības Vēstnesis*, 1922. gada 24. jūlijs, 3. lpp.;

¹⁸³ “Baltieši” bija apzīmējums latviešiem, ko piemēroja latviešiem, kas nebija no Latgales. Šis apzīmējums 20. gadsimta sākumā, kā arī vēlāk tika plaši lietots gan sabiedrībā, gan literatūrā.

¹⁸⁴ Latviešu valodas programma latgaliešu pamatskolām. *Latgolas Škola*, 1923. gada 1. decembrī, 13. – 14. lpp.

¹⁸⁵ Plakans, A., *Regional Identity in Latvia: The Case of Latgale*.// Housden, M., Smith, J., D. (editors), *Forgotten pages un Baltic history*. Diversity and inclusion. Amsterdam : Rodopi, 2011, p. 49. – 71.; Ivanovs, A., Soms, H., Origins of regional identity of eastern Latvia (Latgale) and approaches to its investigation./ Jermolajeva, E., (redaktore), *Reģionālais Ziņojums: Pētījumu materiāli*. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2008, p. 44.

¹⁸⁶ Par skolom. *Latgolas Wōrds*, 1921. gada 19. janvārī, 1. lpp.

ar valsts svētku dienām bija oficiāli atzītas arī konfesionālo svētku dienas.¹⁸⁷ Svinamās dienas tika noteiktas skolām, kurās bērnu vairākums pārstāvēja kādu no lielākajām Latvijas reliģijām (Evangēliskie luterāņi, Romas katoļi, pareizticīgie, vecticībnieki, jūdi). Tiem, kas nebija piederīgi minētajām konfesijām, bija atļauts (saskaņojot ar skolas administrāciju) svinēt savus svētkus. Nebija aizliegts svinēt vietējos svētkus, ja to prasīja ne mazāk kā puse šīs skolas skolēnu vecāku un to svinēšanu akceptēja skolas vadība.¹⁸⁸ Mācību gada garums bija viens no sarežģītākajiem jautājumiem, kas ilgstoši uztrauca gan pedagogus, gan politiķus, gan izglītības nozares speciālistus. Bažas raisīja reālais skolas dienu skaits, kas ievērojami atšķīrās no vēlamā, jo ļoti liels Latgales skolēnu skaits nesekoja Izglītības ministrijas noteiktajam mācību gada kalendāram, bet rīkojās patvaļīgi, dodoties uz skolu tikai tad, kad visi lauksaimniecības darbi mājās bija paveikti vai vēl nebija sākušies, līdz ar to skolēnu mācību gads rudenī un pavasarī saruka par vairākām dienām, turklāt daudzskaitlīgais Romas katoļu Baznīcas svinamo dienu skaits (Marijas dienas, Visu svēto diena, Aizgavēnis, u.c.) vēl vairāk samazināja mācība gada garumu.¹⁸⁹ Plašāk mācību gada garums un skolu apmeklēšanas iemesli tiks iztirzāti turpmākajās nodaļās, tomēr jāatzīmē, ka tiekšanās pēc tolerances ievērošanas likumdošanā, radīja zināmas pretrunas un sarežģījumus reālajā skolu darbībā.

Likums par 55.000.000 rubļu atvēlēšanu Latgales skolām. Dažādu apstākļu ietekmē skolu sistēmas attīstības iespējas visos Latvijas novados nebija vienādas, tādēļ labi apzinoties, cik sarežģītā situācijā Latgalē atradās izglītības nozare (izglītības iestāžu stāvoklis, skolotāju trūkums, zems iedzīvotāju izglītības līmenis, u.c.) Satversmes sapulce atbalstīja F. Trasuna¹⁹⁰ un citu redzamāko (F. Kempis, A. Velkme, N. Skangels, u.c.) Latgales politisko partiju frakcijas pārstāvju priekšlikumu par 50 miljonu rbl. kredīta piešķiršanu Latgales skolām, ko apspriežot Satversmes sapulces Izglītības komisijas sēdē atbalstīja visi sēdes dalībnieki (K. Dēķens, Aspazija, K. Skalbe, u.c.).¹⁹¹ Neraugoties uz budžeta deficītu, šo priekšlikumu atzina un izskatīja, turklāt tika ņemts vērā sociāldemokrātu partijas pārstāvja K. Dēķena

¹⁸⁷ Likums par mācību un svētku dienām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 7. oktobrī, 3. lpp.; Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)...*, 66. lpp.

¹⁸⁸ Turpat, 67. lpp.; Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim...*, 12. lpp.

¹⁸⁹ Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim...*, 12. lpp.; Skolas laika garums pamatskolās Latgalē. *Latgolas Škola*, 1921. gada 1. novembrī, 3. lpp.

¹⁹⁰ 1921. gada 10. maijā – dienā, kad Satversmes sapulce apstiprināja 55 miljonu lielo papildus finansējumu Latgales izglītības iestādēm, F. Trasuns kopā ar F. Kempu (1876 – 1952), N. Skangelu, A. Velkmi un A. Turkopulu adresēja Satversmes sapulces priekšsēdētājam Jānim Čakstem (1859 – 1927) vēstuli, kurā atkārtoti norādīja uz izglītības nozares trūkumiem Latgalē.; LNA, LVVA 1632.f., 2. apr., 452. l., 9. lp.

¹⁹¹ LNA, LVVA 5486. f., 1. apr., 421. l., 2. – 4. lp.

papildinājums, 50 miljonu rbl. vietā piešķirt 55 miljonus.¹⁹² Tas ļāva F. Trasunam, uzstājoties ar runu 1921. gada 26. aprīļa Satversmes sapulces kopsēdē, pateikt : „Kas attiecas uz izglītības jautājumu, tad šinī lietā mūs kā no labā spārna, tā arī no kreisā nekas nevar šķirt.”¹⁹³ Likumu pieņēma 1921. gada 10. maijā¹⁹⁴, un tas paredzēja, ka „neatmaksājamais pabalsts” piešķirams pašvaldības iestādēm obligātās izglītības iestāžu ēku remontam, skolu inventāra, mācību līdzekļu un bibliotēku iegādāšanai, kā arī Daugavpils skolotāju semināra vajadzībām, turpmāko trīs – 1921./22., 1922./23., un 1923./ 24. - gadu budžetu laikā.¹⁹⁵ Lai gan literatūras un kultūras vēsturnieks Miķelis Bukšs savā trimdā sarakstītajā darbā „Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim” norādījis, ka valdība bija paredzējusi izsniegt līdzekļus trīs gadu laikā, tātad 18 miljoni rbl. gadā, taču pirmajā gadā vēl neesot izsniegti pat pirmie deviņi miljoni, līdz ar to šī „lieta ir iestigusī kaut kur pusceļā vai pat sākumā”.¹⁹⁶ Tomēr paša M. Bukša kļūdaini norādītais līdzekļu sadalījums (18 miljoni rbl. gadā) ir tikai pieņēmums, turklāt tas atrodas pretrunā ar reālo sadalījuma plānojumu, ko detalizētā veidā iespējams aplūkot darba pielikumā (1.3. tabula).

Līdzekļu sadalījums tika plānots apspriežoties ar Latgales pašvaldības iestāžu pārstāvjiem, bet to reālo sadalījumu aprēķināja ņemot vērā vairākus rādītājus – iedzīvotāju skaitu, skolu skaitu, apriņķa platību, kā arī muižu skaitu, kas tika nodotas remontdarbiem un skolu iekārtošanai tajās, līdz ar to Daugavpils skolotāju seminārs ieguva četrus miljonus rbl., Daugavpils apriņķis (kopā ar pilsētām) – 18 miljonus 500 tūkstošus, Rēzeknes apriņķis (kopā ar pilsētu) saņēma 16 miljonus rbl., bet Ludzas apriņķis (kopā ar pilsētu) ieguva 16 miljonus 500 tūkstošus rbl.¹⁹⁷

Jau līdzekļu sadalījuma laikā, izskatot Latgales pašvaldības iestāžu izglītības nozares sakārtošanas projektus, atklājās, bet turpmākajos gados vēlreiz apstiprinājās, ka ar valdības atvēlētajiem 55 miljoniem rbl. ir nepietiekami, lai veiktu plašus un momentālus uzlabojumus Latgalē, tomēr nenoliedzami – pabalsta līdzekļi sniedza atspaidu izglītības nozares pakāpeniskai nostiprināšanai novadā.¹⁹⁸

¹⁹² Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)...*, 68. – 69. lpp.

¹⁹³ Unda, V. (redaktore), *Francis Trasuns. Dzīve un darbi III*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1998, 149. lpp.

¹⁹⁴ Likums par 55. 000.000 rbl. kredīta atvēlēšanu Latgales skolām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gads 13. maijs, 1. lpp

¹⁹⁵ LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 85. l., 9. lp.

¹⁹⁶ Bukšs, M., *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*. Minhene : Vladislava Lōča izdevniecība, 1954, 220. – 221. lpp.

¹⁹⁷ LNA, LVVA 5486. f., 1. apr., 421. l., 10., 23. lp.;

¹⁹⁸ LNA, LVVA 1307. f., 1. apr., 85. l., 10. lp.; Seile, V., Latgolas skolu stowuklis statistikas gaismā. *Latgolas Škola*. 1923. gada 1. janvārī, 30. lpp.

Ņemot vērā, ka „pilsētas skolas atrodas samērā labākā stāvoklī”, tad pilsētām līdzekļi izsniedzami „mazākā apmērā nekā apriņķu vajadzībām”.¹⁹⁹ Šī paskaidrojuma kontekstā jāņem vērā arī Latgales latviešu izplītība un to dzīves vieta, proti, vairākums latviešu mitinājās laukos, savukārt pilsētās bija izteikts mazākumtautību pārstāvju skaits, līdz ar to piezīme likumā, pilsētām atvēlēt mazāk līdzekļu nekā apriņķiem, zināmā mērā norāda uz valdības centieniem atbalstīt tieši latviešu izglītības iestādes.

Likums par obligāto skolu skolotāju algošanu; noteikumi par obligāto skolu skolotāju darba laika aprēķināšanu. Likums par Latvijas izglītības iestādēm noteica, ka pašvaldību pienākumu lokā ietilpa skolotāju pieņemšana un skolu uzturēšana (52. un 53. pants), savukārt skolotāju darba apmaksas jautājumu noteica „attiecīgi likumi” (19. pants). Pēc spraigām diskusijām par iespējamo skolotāju materiālo nodrošinājumu 1920. gada 15. septembrī tika pieņemti „Pagaidu noteikumi”, kurus nomainīja 1921. gada 10. jūnijā pieņemtais „Likums par obligatorisko skolu skolotāju algošanu”.²⁰⁰ Skolotāju minimālā alga bija paredzēta atbilstoši normām, kas attiecas uz valsts ierēdņu kategorijām (I –XX) un ko noteica atkarībā no skolotāju kvalifikācijas līmeņa un darba stāža. Obligāto izglītības iestāžu pedagogi pusi algas, kā arī, t.s. dārdzības un ģimenes piemaksas saņēma no valsts budžeta, bet otru vajadzēja segt pašvaldībām, tomēr nereti sarežģījumi radās ar šo otru pusi, jo pašvaldības nebija spējīgas nodrošināt skolotāju algas, tomēr būtiska ir piezīme „kara izpostītos apgabalos un uz Izglītības ministrijas priekšlikumu arī citur, kur apstākļi to prasa, visa alga izmaksājama no valsts kases”, kas nodrošināja, ka Latgales skolotāji algu pilnībā saņēma no valsts.²⁰¹ Likumā bija iekļauts pants, kas noteica, ka skolotājiem pienācās arī apkurināts un apgaismots dzīvoklis, kā arī zemes gabals, tomēr nereti realitāte atšķīrās no reglamentētajām normām, jo pašvaldības iestādes nespēja nodrošināt paredzēto dzīvokli vai zemi, vai arī skolotājam piedāvātā dzīves telpa bija nepiemērota dzīvošanai. Plašāk skolotāju atalgojums tiks pētīts (saistībā ar skolotāju materiālo nodrošinājumu, dzīves un darba apstākļiem) turpmākajās maģistra darba nodaļās.

Noteikumi par atsevišķu pienākumu atalgojumu valsts uzturamās skolās. Līdz 1923. gada 1. augustam, kad spēkā stājās „Noteikumi par darba normām un atalgojumu valsts arodu un

¹⁹⁹ LNA, LVVA 5486. f., 1. apr., 421. l., 3. lp.

²⁰⁰ Likums par obligatorisko skolu skolotāju algošanu. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 16. jūnijā, 1. lpp.; Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)*..., 71. lpp.; 1922. gada 1. septembrī spēkā stājās šī likuma grozījumi, kuri skāra pantu par ģimenes piemaksām, papildinot to ar piebildi, ka gadījumā, ja skolotājs strādā vairākās skolās, ģimenes piemaksas aprēķina pēc skolotāja pasniedzamo stundu kopskaita, turklāt katra darba vieta (skola) izmaksā skolotāja pasniedzamo stundu skaitam proporcionālu daļu.

²⁰¹ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940*..., 728. lpp.

vidusskolās²⁰², vidusskolu un arodskolu (kā arī speciālo vidusskolu) skolotāju algas noteica pēc 1921. gada 26. maijā pieņemtajiem „Noteikumiem par atsevišķu pienākumu atalgojumu valsts uzturamās skolās”.²⁰³ 1921. gadā pieņemtie noteikumi reglamentēja, ka neobligāto izglītības iestāžu pedagogu atalgojums, līdzīgi kā pamatskolu skolotāju algas, tika noteikts balstoties uz ierēdņu atalgošanas kategoriju pamata, tomēr kategorijā noteikto pamatalgas summu papildināja ģimenes piemaksa, kā arī dažādi algas papildinājumi par virsstundām, par aizvietotām stundām, par papildkursu organizēšanu, kā arī *dzīvokļa* piemaksa 10% apmērā no pamatalgas kā atlīdzība gadījumā, ja nebija iespējams skolotājam atrast un nodrošināt dzīves vietu skolas tuvumā. Piemaksu skaits un apmērs noteica, ka galējā algas summa, ko skolotājs saņēma bija lielāka un vairākkārt atšķīrās no pamatalgā noteiktās summas. 1923. gadā apstiprinātie noteikumi nedaudz mainīja kontaktstundu skaitu, tomēr izmaksas shēma saglabājās vecā.

Obligātās izglītības iestādes Latgalē. 1919. gada 8. decembra likums noteica, ka obligātās izglītības jeb tautskolas kodols bija pamatskola, tādēļ, rūpējoties par pamatizglītības ieviešanu un nostiprināšanu Latvijā, valsts tika sadalīta 20 iecirkņos, savukārt katru ievicirkni pārzināja iecirkņa pamatskolu inspektors. 1920. gadā Latgalē, atbilstoši apriņķu skaitam, bija trīs iecirkņi – Daugavpilī, Ludzā un Rēzeknē, tomēr ņemot vērā apriņķu (un to pagastu) teritoriālo lielumu un grūtības, ar kādām sastapās pamatskolu inspektori, pārraugot situāciju skolās, lika apriņķus sadalīt mazākās pārvaldes vienībās (iecirķņos) un uzticēt to pārraudzību vairākiem inspektoriem.²⁰⁴ Mācības Latgalē, Latvijas izglītības sistēmas ietvaros, varēja iesākties tikai ar 1919./1920. m.g. otro semestri - pēc novada atbrīvošanas no lielinieku spēkiem. Neliels skolu skaits savu darbību turpināja visus kara gadus, tomēr tādu mācību iestāžu bija mazākums, tādēļ pēc Latgales novada administratīvo iestāžu noorganizēšanas, tika uzsākta izglītības jomas apsekošana Latgalē, savukārt apriņķa un pilsētu pārvaldes iestāžu sastāvā esošās Skolu valdes ķērās pie skolu tīkla plānošanas darbiem.²⁰⁵

Pirmskola starpkaru perioda Latvijā bija t.s. „pilnas tautskolas” pirmais posms, kas bija obligāts ikvienam bērnam, un tās apmeklēšanas laikā bērnam bija jāiemācās lasīt, rakstīt un skaitīt līdz 20 (rēķināt līdz 10). Bija iespējams izvēlēties starp apmācības formām – apmeklēt skolotāju organizētās pirmskolas nodarbības, vai apgūt paredzēto programmu mājāmācībā, tomēr arī mājāmācības apstākļos pamatskolu skolotāji devās apgaitās pie skolēniem, lai

²⁰² Noteikumi par darba normām un atalgojumu valsts arodu un vidusskolās. *Valdības Vēstnesis*, 1923. gada 1. augustā, 1. lpp.

²⁰³ Noteikumi par atsevišķu pienākumu atalgojumu valsts uzturamās skolās. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 31. maijā, 1. lpp.; Ozoliņš, K. (sastādīt.), *Latvijas skola. Likumu krājums par obligatorisko un neobligatorisko mācību, 1. sējums...*, 144. lpp.

²⁰⁴ LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 32. l., 1. lp.; 6642. f., 1. apr., 18. l., 16. lp.

²⁰⁵ LNA, LVVA 1368. f., 1. apr., 1400. l., 12. lp.

apraudzītu un sekotu līdzī mācību procesam, tādēļ šo pirmskolas veidu Izglītības ministrijas Skolu departamenta pārskatos dēvēja par „kontrolējamo mājmācību”.²⁰⁶ Visbiežāk pirmskolas tika veidotas kā atsevišķas klases (iesācējiem un mācību turpinātājiem) vai kā grupas pie pamatskolām. Pirmskolās mācības notika katru dienu, vai noteiktās nedēļas dienās, savukārt kā patsāvīgas mācību iestādes pirmskolas neorganizēja līdzekļu un skolotāju trūkuma dēļ.²⁰⁷

Pirmskolas programmas apguvi mājas apstākļos, lielākoties izmantoja trūcīgas ģimenes, kuru vecāki nevarēja materiāli nodrošināt, lai to bērni varētu apmeklēt pirmskolu. Neraugoties uz to, ka pamatskolu skolotāji sekoja līdzī mājmācībai, bieži vien pirmskolas programmā paredzētais mācību vielas apjoms mājmācības apstākļos netika apgūts, jo bērni kopā ar vecākiem bija nodarbināti saimniecības darbu veikšanā, tādēļ izglītībai tika pievērsta minimāla vērība.²⁰⁸ Pirmskolas funkcijas bērnu sagatavošā skolai varēja veikt arī bērnudārzi, tomēr tie, līdzīgi kā pārējā Latvijā, arī Latgalē ieviesās un nostiprinājās gausi.²⁰⁹ 1920./21. m.g. Latgalē darbojās 57 pirmskolas no kurām Daugavpils apriņķī (kopā ar pilsētu) bija 19, Rēzeknes apriņķī - 22, bet Ludzas apriņķī - 16, savukārt pirmskolas apmeklēja 1560 bērni.²¹⁰

Precīza informācija par pamatskolu skaitu un darbību 1919./1920. m.g. otrajā semestrī Latgalē nav atrodamā, tomēr par nākamo - 1920./21. m.g. - , kas bija pirmais pilnvērtīgais skolas gads novadā un kura norisi netraucēja kara darbība un politisko varu maiņas, ziņas ir atrodamas. Sākot šo mācību gadu, Latgales trīs apriņķos kopā bija 280 latviešu pamatskolas (I un II pakāpes), no kurām 95 atradās Daugavpils apriņķī (kopā ar pilsētu), 85 - Rēzeknes apriņķī, bet tieši 100 pamatskolas atradās Ludzas apriņķī.²¹¹ Latgalē bija arī skolas, kuru sastāvā atradās atsevišķa latviešu klase, piemēram, četras krievu pamatskolas (Lipušku, Kapiņu, Zastenku, Ambelmuižas), savukārt Latgales pagastos, kuros mazākumtautību pārstāvju skaits bija pietiekoši liels, lai nokomplektētu atsevišķu klasi, tādas izveidoja latviešu pamatskolās.²¹² Izteikti lielākā daļa - 259 no 280 skolām bija I pakāpes jeb četru klašu pamatskolas.²¹³

Izglītības ministrijas Skolu departaments noteica, ka I pakāpes pamatskolas apkalpojamā rajona platība Latgalē nedrīkstēja pārsniegt 22 km², kamēr citviet šie rādītāji ievērojami

²⁰⁶ Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*..., 7. lpp.; Karule, A., Pirmskolas Latgalē 1920. – 1940. gadā. *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 239. lpp.

²⁰⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 230. l., 34. lp.

²⁰⁸ Svenne, O., Pirmskolu stāvoklis Latgalē. *Mūsu Nākotne*, 1926. gada 15. jūlijs, 35. – 37.; A. Karule rakstā norāda, ka pirmskola Latgalē kā atsevišķa mācību iestāde saimniecisko un sociālo apstākļu dēļ neieviesās. Autore atsaukusies uz O. Sennes rakstu „Pārskats par skolu stāvokli un darbiņu Ludzas apriņķī 1921.g. II pusē”, kas publicēts žurnālā „Latgolas Škola” 1922. gadā, nr. 2.

²⁰⁹ Karule, A., Pirmskolas Latgalē 1920. – 1940. gadā. *Acta Latgalica* 9..., 237. lpp.

²¹⁰ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 66. l., 18. lp.

²¹¹ Turpat.

²¹² LNA, LVVA 6637. f., 1. apr., 190. l., 22. – 29. lp.

²¹³ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 66. l., 18. lp.

atšķirās, piemēram, Vidzemē I pakāpes pamatskolas apkalpojamā rajona platība nedrīkstēja pārsniegt 58 km², Kurzemē – 67 km², bet Zemgalē – 53 km². Pilnas (II pakāpes) pamatskolas apkalpojamā rajona rādiuss nedrīkstēja pārsniegt sešus kilometrus, citādi bija jāatver internāts.²¹⁴ Turpmāko gadu laikā – gan I, gan II pakāpes - pamatskolu skaits Latgalē, salīdzinot ar pārējiem Latvijas novadiem, pieauga visstraujāk. To veicināja dažādi apsvērumi – saimnieciskās situācijas uzlabošanās, 55 miljonu rbl. pabalsts, pedagoģiskā personāla pieaugums, u.c., kuru ietekmē 1924./25. m. g. sākumā Latgalē bija jau 372 latviešu pamatskolas (*1.4.tabula*).²¹⁵ 1924./25. m.g., kad skolu tīkls bija nostabilizējies, stāvoklis visos valsts novados, izņemot Latgali, izrādījās labāks par plānoto.²¹⁶ Lai gan pamatskolu skaits Latgalē bija vislielākais, tomēr tas neaplicināja, ka tā ir vislabāk nodrošināta ar izglītības iestādēm. Pamatskolu tīkls Latgalē tika organizēts ar aprēķinu, lai skola no skolas neatrastos tālāk par desmit kilometriem.²¹⁷

1.4.tabula

Apriņķis	Pilsētās un miestos*			Laukos			Kopā		
	skolas	skolēni	skolotāji	skolas	skolēni	skolotāji	skolas	skolēni	skolotāji
Daugavpils	9	1449	63	118	8179	258	127	9628	321
Rēzeknes	9	951	52	112	6807	233	121	7758	285
Ludzas	3	531	26	121	8563	307	124	9094	333

*Miestu vidū ieskaitītas tās apdzīvotās vietas, kurām bija sava pašvaldība

Pilsētu un lauku pamatskolu skaits Latgalē 1924./25. m.g. sākumā.

Avots: LNA, LVVA 6637.f., 2. apr., 67. l., 8. lp.

Vakara kursu vai svētdienas skolas formā notiekošās papildskolu mācības vadīja pamatskolu skolotāji ārpus sava darba laika pamatskolā. Likums noteica, ka mācības papildskolā norisinās vismaz 180 dienu gadā, tomēr visbiežāk mācību dienu skaits bija ievērojami mazāks. Skolas nodarbības notika laikā, kad skolotāji nebija noslogoti pamatskolās, un tas saspringtajā skolotāja darba grafikā bija tikai skolēnu brīvlaikos, līdz ar to papildu skolu nodarbības visbiežāk norisinājās tieši brīvlaikos. Papildskola bija obligāti paredzēta bērniem, kas nebija sasnieguši 13 gadu vecumu un neapmeklēja nevienu izglītības

²¹⁴ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 11. lpp.

²¹⁵ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 67. l., 8. lp.

²¹⁶ 1924./25. m.g. Vidzemē bija viena I pakāpes pamatskola uz 46,3 km², Kurzemē viena pamatskola bija uz 48,4km², Zemgalē uz 49 km², bet Latgalē viena I pakāpes pamatskola bija uz 25, 1 km²; Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*..., 10. lpp.

²¹⁷ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 12. lpp.

iestādi.²¹⁸ Papildskolas ideja Latgales iedzīvotāju vidū neguva lielu atsaucību, ko iespējams izskaidrot ar paaudzi, kura pēc kara vēl nebija noslēgusi mācības pamatskolā un kura, vēl neapzinoties izglītības nozīmību, nodevās darbam, tomēr Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors O. Svenne bija optimistiski noskaņots un cerību pilns norādīja, ka papildu skolu ir „jāuztur spēkā” un to kā „paražu tautā nostiprinās tikai skolotāju neatlaidība” un „dedzīga idejas propaganda” no skolotāju puses.²¹⁹ Ļoti daudzi skolēni mācības pēc pamatskolas noslēgšanas neturpināja ne papildu skolā, ne vidusskolā, tādēļ pamatskolai vajadzēja sniegt izglītības minimumu un elementārākās pamatprasmes turpmākajai dzīvei, līdz ar to pamatskolām, sevišķi Latgalē, bija centrālā loma visas izglītības sistēmas ietvaros, kas, savukārt bija galvenais iemesls nemainīgai jaunu pamatskolu dibināšanai un esošo pilnveidošanai.

Neobligātās izglītības iestādes. Obligāto pamatskolu absolvējušajiem bija iespēja turpināt mācības kādā no vidējās izglītības iestādēs, tomēr 1920. gadā izvēles iespējas bija niecīgas, jo Latgalē funkcionēja tikai viena vidusskola – Rēzeknē (direktora K. Spura vadībā), kura savu darbību atjaunoja 1920. gada 1. martā, turklāt kā J. Čakstem 1921. gada 10. maijā adresētajā vēstulē norādīja F. Trasuns (1864 – 1926), A. Velkme (1887 – 1942), N. Skangels (1880 – 1942) un Ā. Turkopuls (1891 – 1969) - „mācību iestāde ir nostādīta tik trūcīgi un nolaidīgi, ka starp pedagogisko personālu un skolniekiem vienmēr notiek sadursmes, caur ko cieš mācību lieta”.²²⁰ Lai gan lielākā daļa skolēnu pārtrauca skolas gaitas pēc mācību noslēgšanas pamatskolā, tomēr ar vienu latviešu vidusskolu, kuras darbību, piedevām, apgrūtināja piemērotu apstākļu un skolotāju trūkums - bija nepietiekami. Problēmu saskatīja arī valsts pārvaldes sistēmā strādājošā ierēdniecība, kura uzsāka darbu pie vidusskolu skaita palielināšanas Latgalē.

Turpmākajos gados darbu Latgalē uzsāka vairākas latviešu vidusskolas. 1921. gadā tika atklāta vispārīzglītojošā vidusskola Daugavpilī un Varakļānos (reālģimnāzija)²²¹, kā arī Ludzā, tomēr atšķirībā no Daugavpils un Varakļānu skolām, Ludzas vidusskola ietilpa „apriņķa valdes un valsts subsidēto” vidusskolu kategorijā, daļēji skolas izdevumus sedzot arī

²¹⁸ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 15. l., 21. lp.

²¹⁹ Turpat.; Rēzeknes apriņķa pamatskolu darbības pārskats par laiku no 1921. gada 23. oktobra līdz 1922. gada 1. janvārim. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 3, 32. lpp.

²²⁰ Piezīmes par Latgales skolām. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2., 25. lpp.; LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1776. l., 36. lp.; 1632.f., 2. apr., 452. l., 9. lp.

²²¹ Pirmajos valsts pastāvēšanas gados uzsvars tika likts uz vispārējo, bet ne t.s. klasisko vidējo izglītību (latīņu, grieķu valodas un antīkā kultūra, tās vēsture). Vidusskolas jeb ģimnāzijas (šāds nosaukums tika pieņemts līdz ar 1928.gada 22. augusta rīkojumu) iedalījās četros tipos - četrgadīgās vidusskolas, sešgadīgās klasiskās ģimnāzijas (grieķu, latīņu valodas, Grieķijas kultūra, u.c.), humanitārajās ģimnāzijas dominēja valodu apguve, savukārt reālģimnāzijas uzsvars tika likts uz eksaktajiem priekšmetiem. Pastāvēja arī (jauktā tipa) ģimnāzijas, kurās mēģināja līdzsvarot priekšmetu sadali. Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 730. lpp.

Ludzas apriņķa valdei.²²² Ar 1921./22. m.g. Latgalē sāka darboties Rīgas bīskapa kūrijas un Daugavpils apriņķa valdes uzturētā reālģimnāzija Aglonā, kas skolniekiem (skolā uzņēma tikai zēnus) reizē ar eksaktajiem priekšmetiem piedāvāja pastiprināti apgūt ticības mācību un sagatavoties darbam garīdzniecībā.²²³ 1923. gadā vidusskolu atvēra arī Krāslavā, tādējādi Latgales lielākās apdzīvotās vietas tika nodrošinātas ar vispārīzglītojošajām vidusskolām, savukārt ar 1921. gada 1. septembri Ludzas latviešu pamatskolā sāka darboties vidusskolas pirmā klase.²²⁴

Nozīmīga izglītības sistēmas sastāvdaļa bija speciālās vidusskolas un arodskolas, kas radīja valstī tik ļoti nepieciešamos dažādu jomu piemēram, lauksaimniecības, tirdzniecības un rūpniecības, jūrniecības, u.c. arodu speciālistus. Izglītības ministrijas Skolu departamenta sastāvā jau 1919. gadā tika izveidota Arodskolu nodaļa, ko vēlāk pārdēvēja par Arodskolu direkciju, kuras pārziņā atradās arodskolas un vidusskolas, tomēr daļa no speciālajām un arodskolām bija nodotas attiecīgo jomu ministriju pārziņā, piemēram, lauksaimniecības skolas atradās Zemkopības ministrijas pārvaldībā, bet jūrskolas - Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas pārziņā.²²⁵ 1921. gada oktobrī tika atklāta Zemkopības ministrijas apgādībā esošā Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola (Ludzas apriņķis, Kārsava). Skola, kas tobrīd bija viena no modernākajām un labāk apgādātajām (materiālu un mācībspēku ziņā) izglītības iestādēm ne tikai Latgalē, bet arī Latvijā piedāvāja iespēju specializēties lauksaimniecības jomā, ko plaši izmantoja arī citu Latvijas novadu skolēni.²²⁶ Iespējas pilnveidoties un apgūt ar lauksaimniecību saistītu arodu piedāvāja kāda no Latgales divgadīgajām lauksaimniecības skolām, kuras 1924./25. m.g. sākumā darbojās sekojošās vietās – Krāslavā, Krustpilī, Baltinavā, Preiļos, Eversmuižā, tomēr jāatzīmē, ka vairākas skolas (Preiļos, Krustpilī) dažu turpmāko gadu laikā savu darbību pārtrauca.²²⁷ Arodskolas (zemākās amatniecības skolas) darbojās arī Daugavpilī, Rēzeknē un Ludzā, savukārt Balvos kopš 1921. gada skolēnus pieņēma viena no trim valsts komercskolām.²²⁸

Latgalē, kā arī kopumā Latvijā, trūka atbilstoši izglītotu un profesionāli sagatavotu pedagogu. Sākotnēji pedagogiskā personāla deficītu un nesagatavotību mēģināja labot ar īslaicīgiem pedagogiskajiem kursiem (1920. gada vasarā Rēzeknē, u.c.), tomēr kursi bija pagaidu risinājums, kas sava īsā darbības laika un milzīgās darba intensitātes dēļ nesniedza gaidītos rezultātus. Nepieciešamība pēc skolu pedagogiskā personāla lika izveidot atbilstošas

²²² LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1776. l., 127. lp

²²³ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 3. l., 100. lp.

²²⁴ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 192. l., 1. lp.

²²⁵ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 732.

lpp.

²²⁶ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 350, H. Logina fonds, N 2, 6. lp.

²²⁷ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 192. l., 2. lp.

²²⁸ Turpat, 3. lp.; Šaicāne, I., *Balvi un balvenieši. 20. gadsimta „Staņislava” stāstos*. Rīga: Jumava, 145. lpp.

mācību iestādes. Līdz 1925. gadam valstī kopumā darbojās četras mācību iestādes – Jelgavā, Rīgā, Daugavpilī un Rēzeknē – kurās tika sagatavoti pedagogi. 1920. gada rudenī Izglītības ministrija Rēzeknē atklāja skolotāju sagatavošanas kursus ar vienu gadu ilgu apmācības programmu. Ievērojamais mācīties gribētāju skaits ļāva kursiem nostiprināties, kas Izglītības ministrijai, redzot lielo atsaucību no iedzīvotāju puses, ļāva kursu programmu pārveidot par trīsgadīgu un ar 1922. gadu atklāt Rēzeknes pedagoģisko vidusskolu, kas 1925. gadā tika pārveidots par skolotāju institūtu.²²⁹

Līdzīgu attīstības ceļu veica arī Daugavpils pedagoģiskais institūts, kura aizsākumi meklējami 1921. gada 4. novembrī, kad Daugavpils valsts vidusskolas telpās tika atvērta pirmā pedagoģiskā vidusskola ar četrus gadus ilgu apmācības kursu. Ar 1922./23. m.g. pedagoģiskā vidusskola ieguva semināra nosaukumu un pārcēlās uz jaunām – izglītības iestādei paredzētām telpām- savukārt 1923. gada augustā seminārs pārtapa par Daugavpils Valsts skolotāju institūtu ar piecus gadus ilgu apmācības programmu.²³⁰

Latgales atbrīvošana no lieliniekiem 1920. gadā pārtrauca postošos I Pasaules un Latvijas Neatkarības kara gadus, kuru laikā novads bija pamatīgi cietis. Pārtikas trūkums, dažādas lipīgās slimības, zemnieku saimniecību materiālā un tehniskā nodrošinājuma kritums, satiksmes un saziņas tīklu nefunkcionēšana, komunistiskie pagrīdes aģitatori un laupītāju patvaļa, kā arī Latgales sabiedrībā valdošā neziņa un pārliecības trūkums par Latvijas valstiskuma stabilitāti, bija tikai daži no sarežģījumiem, kuru risinājumi, normālas ikdienas dzīves atgriešanai novadā, bija jārod valsts pārvaldes struktūrām, turklāt tas bija jāizdara iespējami ātri. Kara gadu laikā bija samazinājies novada iedzīvotāju skaits, kas šajos kritiskajos dzīves apstākļos bija būtisks nosacījums, jo trūka ne tikai valstij lojālu, zinošu un uzņēmīgu administratīvā darba veicēju, bet arī attiecīgi sagatavotu vietējo sabiedrisko un kultūras darbinieku.

Līdz ar Latgales saimnieciskās sfēras atjaunošanu, tika uzsākts darbs arī pie izglītības iestāžu organizēšanas un nostiprināšanas novadā. Valdība apzinājās neapskaužamo izglītības nozares stāvokli (latviešu skolu un skolotāju trūkums, inventāra un mācību materiālu trūkums) Latgalē, tādēļ tās uzlabošanai tika piešķirts papildus finansējums (55 miljoni rbl. apmērā), kas stimulēja jaunu izglītības iestāžu atvēršanu, esošo pilnveidošanu, kā arī atbilstoši

²²⁹ Šmite, A. (sastādītāja), *Skolotāju izglītība Latvijā. Vēsturiskās pieredzes rakstu krājums*. Rīga : Raka, 2001, 139. – 140. lpp.

²³⁰ Turpat, 85. – 86. lpp.

apmācītu pedagogu sagatavošanu. Lai gan ar šiem līdzekļiem nebija gana, lai pilnībā atrisinātu samilzušās problēmas, taču šie līdzekļi neapšaubāmi sekmēja nozares stāvokļa uzlabošanos.

Maģistra darbā apskatītajā laika posmā, organizējot, galvenokārt, obligātās izglītības sistēmā ietilpstošās iestādes, un pakāpeniski nodrošinot arī neobligātās izglītības sistēmas ietvaros esošās skolas, tika ielikti pamati nacionālās izglītības sistēmas ietvaros funkcionējošam skolu tīklam, kas pats par sevi vērtējams kā sasniegums.

2. SKOLA LATGALĒ

2.1 RISINĀJUMI SKOLU TELPU IZVIETOŠANAI

Skola – kā kompleksa un sistemātiska struktūra, mācību un audzināšanas funkciju nodrošināšanai (tās šaurākajā izpratnē), sastāvēja no vairākiem mijiedarbībā esošiem elementiem – skolotāja, skolēniem, apkalpojošā personāla (skolas ārsts, virtuves un tehniskie darbinieki, sargs, u.c.), savukārt šo elementu savstarpējā līdzāspastāvēšana norisinājās noteiktā, darba vides un dažādu apstākļu kopuma, veidotā gaisotnē, kas ļoti lielā mērā ietekmēja mācību procesa norisi un atsaucās uz skolēnu iegūtās izglītības kvalitāti.

Zemnieku mājas kā skolu telpas. Viens no pirmajiem pārskatiem, kas veltīts skolu stāvokļa un izglītības nozares izvērtējumam pēckara Latgalē, atrodams žurnāla „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” (1920. gada janvāra numurs), kurā uzskaitīti gaidāmie izaicinājumi un galvenās problēmas, kuru novēršana bija neatliekama, lai sakārtotu izglītības nozari Latgalē. Starp tiem kā viens no organizatoriski aktuālākajiem pamatjautājumiem bija saistīts ar skolu ēkām jeb mācību telpu izvietojumu, to stāvokli un materiālo sagatavotību (inventāra un mācību līdzekļu apgādi).²³¹ Ilgstošo kara gadu laikā skolu ēku fonds bija cietis visā Latvijas teritorijā, tomēr īpaši nelabvēlīgā situācijā tas atradās Latgalē, kur par skolu ēku celtniecību pirms valsts neatkarības pasludināšanas neviens nerūpējās, tādēļ pēc lielinieku padzīšanas šajā novadā skolu ierīkošanai atbilstošu telpu trūkums bija izteikti redzams. Ņemot vērā nosacījumus, ka Latgalē vēl pirms I Pasaules kara ēku kopumā bija mazāk nekā citos Latvijas novados, kā arī ievērojot to, ka frontes tuvumā vairākas potenciālās skolu ēkas aizņēma karaspēka vienības, piedevām kara gadu laikā Latgalē tika sagrauts liels ēku skaits²³², padarot tādus apgabalus kā Krāslava, Dagda, kā arī plata, Latgalē iesniegusies, josla gar Daugavas labo krastu (kā arī kreiso) par ļoti izpostītiem, izvēles iespējas skolu telpu izvietošanai bija stipri ierobežotas.²³³

Izeju no šīs sarežģītās situācijas rada, vairākumu skolu izvietojot zemnieku mājās vai to neaizņemtajās daļās, kuras sezonāli īrēja no to īpašniekiem. Visbiežāk dzīvojamās mājas Latgalē veidoja kā vienu (retākos gadījumos divas vai vairāk) garenas telpas (istabas), kuras sadalīja divās daļās jeb *galos*, tomēr šīs istabas, kuru uzdevums primāri bija nodrošināt ģimenes dzīves telpas funkcijas, un sekundāri (trūcīgāko zemnieku gadījumā) arī saimniecības

²³¹ Skolu stāvoklis Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920. gads, nr .1, 59. lpp.

²³² Laikraksta „Latgolas Wārds” redakcija avīzes 1921. gada 12. janvāra numurā piedāvāja sekojošus datus par izpostīto ēku skaitu Latvijas novados pēc kara : Kurzemē – 3606 ēkas, Zemgalē – 32 297, Vidzemē 30 344, bet Latgalē – 17 155 ēkas.; Cik Latvijā nupustetu moju? *Latgolas Wārds*, 1921. gada 12. janvāris, 3. lpp.

²³³ Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20.gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940...*, 374., 739. lpp.

ēkas, noliktavas un kūts funkcijas, bija nepiemērotas ilglaicīgai skolu mācību telpu izvietojšanai.²³⁴

Zemnieku māju istabas platības ziņā bija nelielas, un to izmēri nepārsniedza - platumā – „trīs asis”²³⁵, garumā – „četras asis”, bet augstumā – „vienu asi”.²³⁶ Šādas - aptuveni 6 x 8 m (platība - 48 m²) lielas un 2 m augstas mācību klases ar 96 m³ ietilpību, telpā ienākot, un vienlaicīgi uzturoties, lielākam cilvēkam skaitam (40 – 50 cilvēki), radīja saspīestības un diskomforta sajūtu, turklāt skolas rīcībā, pārsvarā tika atvēlēta tikai viena mājas istaba, kura lielākam ļaužu pulkam gandrīz vienmēr bija pārāk šaura.²³⁷ Latgales „sādžu skolu ēkas” atradās starp citām zemnieku ēkām un pēc izskata „ļoti neatšķīrās no istabām, šķūņiem un klāviem”.²³⁸

Ēku logi bija mazi, un to skaits neliels, tādēļ telpas pat dienas laikā bija vāji apgaismotas un ņemot vērā, ka pašvaldības iestādes (pagastu, kā arī apriņķu valdes) finansiālu apsvērumu dēļ, ļoti bieži nespēja piegādāt petroleju lampām atbilstošā daudzumā, skolēni, īpaši ziemas sezonas mēnešos (no novembra līdz martam), kuru laikā skolu apmeklētības līmenis bija visaugstākais, bija spiesti atrasties nepietiekami apgaismotās telpās.²³⁹ Daugavpils apriņķa un pilsētas pamatskolu inspektors Lukass Ozoliņš (1879 – 1962) 1921. gadā, dodoties savā regulārajā apriņķa pamatskolu revīzijas braucienā, nedaudz pārspīlēti, tomēr atklāti atzīmēja, ka „skolu ēkas - zemiem griestiem, maziem lodziņiem, drīzāk atstāj cietuma, - ne skolas iespaidu”.²⁴⁰

Vairumā ēku, vienlaicīgi ar tajā izvietoto skolu, mitinājās arī mājas īpašnieks, izmantodams tās otru – brīvo – galu, tādēļ nereti mācību stundu laikā ēkas „saimnieks staigāja caur klasi” un traucēja mācību stundas, savukārt skolai atvēlēto istabas daļu no saimnieka privātās dzīves telpas atdalīja tik vien kā „pašausts priekšsargs” vai labākajā gadījumā – „plāna dēļu siena”.²⁴¹

Skolas telpas parasti īrēja uz skolas darbības laiku. Īres naudu zemniekiem maksāja pagasta valde, kurai to piešķīra apriņķa valde, tomēr apriņķa valdēm (visā novadā) sākotnēji

²³⁴ Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga : A. Ozoliņa izdevniecība, 1923, 16. – 18. lpp.; Kuplais, M., *Latviešu sēta*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2002, 45. lpp.

²³⁵ Ass – garuma mērvienība, kas atbilst 2, 1 metram.; Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 381. lpp.

²³⁶ Latgalīts. Bremzēj tautas apgaismošanu – grib turēt tautu tumsumā. *Latgalīts*, 1924. gada 3. februārī, 3. lpp.; Laikraksta „Latgalīts” publicētie telpu izmēri ir vienīgi, kas norāda uz skaitliskām vērtībām, un ļauj nedaudz precīzāk raksturot pamatskolu inspektoru ziņojumos izmantotos apzīmējumus „mazas telpas”, „šauras telpas” un „zemi griesti” saturu. Laikraksta piedāvātie skaitļi neļauj tos vispārināti attiecināt uz pilnīgi visām zemnieku mājām, tomēr tie rada zināmu priekšstatu par klases telpu aptuveno platību un ietilpību.

²³⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 3. lp.

²³⁸ Par klāvu Latgalē un Augšzemē sauca kūtis.; Z[eps], F., Pīzeimes par Latgolas skolom. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 3. lpp.

²³⁹ Svenne, O. *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 17. lpp.; LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 15. l., 53. lp.

²⁴⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 58. lp.

²⁴¹ Turpat, 17., 20. lp.

trūka līdzekļu, tādēļ arī īrei atvēlētās naudas summas bija salīdzinoši zemas un bieži vien neapmierināja zemniekus.²⁴² 1920./ 21. m.g. sākumā, piemēram, Daugavpils apriņķa valde vienas skolas īrei bija atvēlējusi 100 rbl. mēnesi, bet agrākā, ne vienmēr patīkamā, zemnieku pieredze (bērnu radītā kņada un nekārtība, telpu pārkārtošana, papildus remonta un labiekārtošanas darbi uz mājas īpašnieka rēķina, u.c.), iznomājot savas mājas skolām, kā arī vēlme saņemt lielāku samaksu par piedāvāto²⁴³, lika atteikt apriņķu valdēm skolu izvietošana sev piederošajās mājās, tādēļ nereti sākot jaunu mācību gadu, telpu trūkuma dēļ, skola no iepriekšējās vietas tika pārcelta uz citu.²⁴⁴

Zemnieku māju istabas nebija vienīgais risinājums skolu izvietošana. Daļa no skolām vietu atrada vietējām pašvaldības iestādēm piederošajos īpašumos. Atsevišķas skolas turpināja darbību telpās, kurās tās atradās jau agrāk - pirmskara un kara gados – tomēr tādu nebija sevišķi daudz.²⁴⁵ Pašvaldību rīcība neatradās pietiekoši liels, skolu organizēšanas prasībām atbilstošu, ēku skaits, tādēļ skolas tika izvietotas tobrīd pieejamās telpās, kuras iepriekš pildīja visdažādākās funkcijas, piemēram, Bokovas pamatskola tika izvietota slimnīcas telpās, bijušās kroga telpas kļuva par Strūžānu pamatskolas skolēnu nākamo mācību vietu, savukārt Krivānu, Līksnas, Kalupes un vairākas citas pamatskolas telpas rada garīdzniekiem piederošajās ēkās.²⁴⁶ Jāatzīmē, ka O. Svenne, vēl 1929. gadā, uzstājoties Ludzas apriņķa skolotāju konferencē ar referātu par skolu tīkla izveidi un attīstību Latgalē aizvadīto desmit gadu laikā, norādīja, ka aptuveni 70% skolu²⁴⁷, aizvien atrodas nepiemērotās telpās, un ir nepietiekami apgādātas ar mācību materiāliem un nepieciešamo inventāru.²⁴⁸

Mācību iestāžu izvietošana muižu ēkās. Līdzīgi kā citviet Latvijā, arī Latgalē skolu vajadzībām, balstoties uz agrārā likuma pamata, atvēlēja bijušo muižu teritoriju centrus, pārvēršot „muižnieku pilis” par „gaismas pilīm”, kas ņemot vērā šo ēku plašo ietilpību un to daudzfunkcionālo pielietojamību. bija potenciāli labākais risinājums skolu telpām, sevišķi, lai īstenotu vidusskolu un arodskolu daudzpusīgo apmācības programmu, kas specifisko mācību priekšmetu dēļ prasīja daudz vairāk telpu nekā pamatskolas. Sākot 1920./21. m.g. 22 muižu ēkas (Daugavpils apriņķī – 7, Ludzas apriņķī – 6, Rēzeknes apriņķī – 9) tika atvēlētas skolu

²⁴² LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 240 l., 6. lp.

²⁴³ 1921. gadā Ludzas apriņķa Rundānu pagastā māju saimnieki, kuriem bija īpašumi, kas varētu tikt izīrēti skolas vajadzībām, papildus apriņķa piedāvātajai samaksai pieprasīja arī pudu (16, 3 kilogrami) vai puspuodu rudzu no katra skolēna vecākiem.; Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 381. lpp.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 193. lp.; 6642. f., 1. apr., 230. l., 46. lp.

²⁴⁴ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 240 l., 6. lp.

²⁴⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 258. l., 52. lp.

²⁴⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 8. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 10. lp.

²⁴⁷ O. Svenne nav precizējis par kāda līmeņa vai tautības izglītības iestādēm viņš runāja, tādēļ šie procenti jāuztver kā visa novada kopējo ainu raksturojošs lielums.; LNA, LVVA 1632. f., 2. apr., 1330. l., 1. lp.

²⁴⁸ LNA, LVVA 1632. f., 2. apr., 1330. l., 1. – 2. lp.

ierīkošanai, tomēr turpmāko gadu laikā skolu skaits, kas ierīkots muižu ēkās, palielinājās.²⁴⁹ Daļu no muižu ēkām nākamo gadu laikā nodeva rentēšanā vai piešķīra kādas biedrības vai privātpersonas lietošanā.²⁵⁰ Šādi gadījumi raisīja nepatiku no sabiedrisko un izglītības darbinieku puses, kuri izteica savu sašutumu preses slejās, turklāt muižu skaits, ko aprīņķu skolu valdes pieprasīja bija daudz lielāks, nekā tas, ko skolām reāli atvēlēja.²⁵¹ Neraugoties uz to, ka ēkas, kurās tika izvietotas skolas, pēc to sākotnējām funkcijām un uzbūves bija ļoti atšķirīgas, tomēr vienojošais apstāklis bija tas, ka gan privātās, gan pašvaldībām un valstij piederošās bija piedzīvojušas pamatīgus postījumus.

Skolām atvēlēto ēku telpas atradās dažādās bojājumu stadijās, ko savukārt ietekmēja sekojoši apsvērumi - kādā stāvoklī tā atradās pirms kara, vai un kā ēkas telpas izmantotas kara gados, vai ēka cietusi militāro uzbrukumu laikā, u.c. Lai gan statistikas datu trūkuma dēļ grūti precīzi novērtēt, cik daudzas skolu telpas bija bojātas, tomēr pamatskolu inspektori, dodoties skolu revīzijās, kā arī vidusskolu direktori, sniegdami atskaites par mācību apstākļiem skolā, regulāri norādīja uz virkni traucējumu skolu darbībā, kas saistīti ar telpu bojājumiem.²⁵² Daudzās ēkās bija caurumi sienās un jumtos, kas, nelabvēlīgu laikapstākļu – sniega, lietus, stiprāka vēja un svelmes gadījumā, īpaši traucēja mācības.²⁵³ Kara gados bija izsisti ēku logi, bet logu rūtis, stiklu trūkuma dēļ, aizsistas ar koka dēļiem vai aizbāztas ar lupatām un maisiem, tomēr tas nelīdzēja pret stiprākām vēja brāzmām, kas pāršalca klases telpas. No eņģēm izņemtas un malkā sazāģētas bija arī ēku durvis, savukārt telpu koka grīdas, ilgstoši atrodoties mitrumā, bija izpuvušas.²⁵⁴ Saplaisājuši vai pilnībā sagruvuši bija telpu sildelementi – krāsnis un ceplī (lielas zemnieku māju krāsnis), bet mēģinājumi tajos iekurt uguni, lai sildītu aukstās telpas, noslēdzās nesekmīgi, jo dūmi pa krāšņu plaisām nonāca telpās, nevis skurstenī, piedūmojot klases un apgrūtinot skolēnu elpošanu, savukārt ziemā, neapsildot saltās telpas, skolēni un skolotāji izjuta aukstumu un tāpēc bija spiesti uzturēties virsdrēbēs.²⁵⁵

²⁴⁹ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 177. l., 10. – 12. lp.; Avotos nav precizēts, vai muižu ēkās izvietotas tikai latviešu skolas, tādēļ šie skaitļi jāuztver kā kopējās situācijas un skolu tīkla raksturojošie rādītāji.

²⁵⁰ Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados...*, 80. – 83. lp.

²⁵¹ Z[eps], F., Školu mojas. *Latgalīts*, 1921. gada 1. septembris, 2. lpp.; Muižu saraksts, kuras Ludzas aprīņķī beja pīprasītas skolu vajadzībom. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 42. lpp.

²⁵² LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 4429. l., 2. lp.;

²⁵³ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 15. lp.

²⁵⁴ Školu stowūklis. *Latgalīts*, 1921. gada 4. augusts, 4. lpp.; Bolwu komercskola. *Latgolas Wōrds*, 1923. gada 25. jūlijs, 3. lpp.

²⁵⁵ Pīzeimes par Latgolas školom. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 5. lpp.

2.2 MĀCĪBU TELPU LABIEKĀRTOŠANA

Par skolu apgādi un uzturēšanu atbildīgās institūcijas, sākot no pagasta valdēm līdz pat attiecīgajiem Izglītības ministrijas departamentiem, bija informētas, cik katastrofālos apstākļos 20. gadsimta 20. gadu sākumā atradās Latgales skolas.²⁵⁶ Līdzekļu trūkuma dēļ neviena Latgales apriņķa skolu valde neloloja liekas cerības par jaunu skolu ēku celtniecību, tomēr par esošo telpu atjaunošanu un remontēšanu regulāri norisinājās ļoti aktīvas apspriedes, diskutējot par efektīvāko remontu realizācijas veidu.²⁵⁷ Kā atsevišķs gadījums jāatzīmē 1922. gadā uzsāktie vērienīgie būvniecības darbi Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolā, kura atradās Zemkopības ministrijas finansiālajā aizgādībā. Daļa no Malnavas muižas ēkas, kurā skola tika izvietota, kara laikā bija sabrukusi, tādēļ turpmāko trīs gadu laikā skolā tika realizēts tās direktora, agronoma Pētera Sauleskalna (1876 - 1974) skolas pārbūves projekts, kas paredzēja ne tikai atjaunot sagrauto skolas korpusu, bet arī mainīt jumtu un pagrabā izveidot pazemes koridoru, kas savienotu apjomīgās ēkas daļas un atrisinātu pārvietošanās problēmu, kas (sevišķi ziemā) sagādāja neērtības skolas audzēkņiem un pedagogiem, jo pāreijai no viena ēkas korpusa uz otru bija jāizmanto āra pagalms.²⁵⁸

Galvenais šķērslis, kas pašvaldības iestādēm liedza nevilcinoties uzsākt skolu atjaunošanas remontdarbus bija finansiālo līdzekļu trūkums. Latgales pašvaldības bija nabadzīgas, jo tādi bija arī nodokļu maksātāji no kuru iemaksām veidojās pašvaldību budžeti.²⁵⁹

Jāņem arī vērā, ka zemnieku mājas īrēja uz skolas laiku, turklāt skolas „mainīja savas atrašanās vietas”, līdz ar to zemnieku mājas, kas tobrīd bija pieejamākais un izplatītākais risinājums skolu izvietošanai, tika uzlūkots kā nepastāvīgs variants, kurā nav vērts ieguldīt lielus līdzekļus. Pašvaldības atturēja naiva cerība, ka tuvākajā nākotnē izdosies atbrīvoties no zemnieku māju īrēšanas.²⁶⁰ Rēzeknes apriņķa skolu valde, īrējot zemnieku mājas, uzdrošinājās to īpašniekiem „uzlikt mazu remontu”, lai telpas „tiktu pievestas kārtībā”, kas ļoti daudziem zemniekiem nepatika, un bija pamatā atteikumam izīrēt savas ēkas skolām.²⁶¹ Ar daudz lielāku ieinteresētību skolu valde izskatīja pagastam, apriņķi vai valstij (muižas) piederošo ēku remonta iespējas, uzskatot, ka šajās telpās ir vērts ieguldīt darbu, laiku un naudu, tomēr labi apzinoties, ka skolu ēku problēmu neizdosies atrisināt, apejot zemnieku māju īri, tika meklēti risinājumi lai uzlabotu skolu telpas un mācību apstākļus arī skolās, kas izvietotas zemnieku mājās.²⁶²

²⁵⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 21. lp.; Skolu stāvoklis Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920. gada janvāris, 59. lpp.

²⁵⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 21. lp.

²⁵⁸ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 350, H. Logina fonds, N 2, 19. - 20. lp.

²⁵⁹ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 26. lpp.

²⁶⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 21. lp.

²⁶¹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 230. l., 46. lp.

²⁶² LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 28. - 30. lp.; 6642. f., 1. apr., 230. l., 47. lp.

Izglītības ministrija un valdība ņēma vērā, ka Latgales pašvaldībām trūka nepieciešamo līdzekļu skolu labiekārtošanai un vēl pirms 1921. gada maijā izsniegtā 55 miljonu rbl. aizdevuma (no kuriem 40 miljoni rbl. (~72%) bija paredzēti tieši jaunu skolu celtniecībai un veco ēku remontiem)²⁶³, piešķīra vairākus miljonus rbl. Latgales skolu telpu sakārtošanai un nepieciešamā inventāra iegādei. Līdz 1921. gada aprīlim valsts kopumā bija piešķīrusi 2 600 000 rbl. izglītības nozares (skolu remonts, inventāra iegāde, pedagoģisko kursu organizēšana, u.c.) sakārtošanai Latgalē, kas salīdzinot ar citiem valsts apgabaliem bija ievērojami vairāk, taču ne pietiekami, jo skolu, kuru mācību apstākļi atradās neapmierinošā stāvoklī, bija ļoti daudz, taču ar atvēlēto naudas summu nebija iespējams veikt paliekošus uzlabojumus lielā skolu skaitā.²⁶⁴

Nenoliedzami, 55 miljonu rbl. aizdevums deva zināmu atspērienu skolu telpu atjaunošanas darbu īstenošanā, taču remontiem atvēlētas naudas summas neļāva veikt būtiskas skolu telpu pārbūves un paplašināšanas. Ar šiem līdzekļiem pietika, lai veiktu, t.s., *kosmētiskos* remontus, kuru laikā, iestiklojot izsistos logus, atjaunojot sabrucinātos dūmvadus un krāsnis, aiztaisot caurumus jumtos un sienās, kā arī atsvaidzinot iekštelpu izskatu, izbalsinot tās vai pārklājot ar jaunu krāsas kārtu, mācību telpas tika padarītas vizuāli pievilcīgākas un mācībām atbilstošākas.²⁶⁵ Skolās, kuru telpu platība ļāva izveidot garderobes un atsevišķas ēdiena pagatavošanas telpas jeb *kukņas*, tādas tika iekārtotas, tomēr šādu skolu nebija daudz, un tās galvenokārt atradās pilsētās un miestos.²⁶⁶

Remontdarbu veikšana gūlās uz pagasta valdes pleciem, kura izvirzīja kādu no valdes darbiniekiem, kas kopā ar skolas pārzini vai atbildīgo skolotāju veica remontdarbus skolā. Šādā kārtībā remonts tika realizēti mazākās – lauku - skolās, kurās nestrādāja vairāk par vienu līdz diviem skolotājiem, taču lielākās pamatskolās uz remontdarbu laiku tika izveidota skolas būvkomisija, ko, visbiežāk vadīja skolas pārzinis (direktors), bet tajā ietilpa attiecīgā pagasta valdes pārstāvis, skolas padomes pārstāvji (visbiežāk skolēnu vecāki)²⁶⁷, kā arī pagasta valdes

²⁶³ Latgales pabalsta - 55 miljonu rubļu fonda sadalījums. *Latgalīts*, 1922. gada 16. augustā, 2. – 3. lpp.

²⁶⁴ Līdz 1921. gada aprīlim piešķirti 2 600 000 rbl. tika sadalīti sekojoši : Daugavpils apriņķim bija piešķirti 850 000 rbl., bet pilsētai 150 000 rbl., Ludzas apriņķim 750 000 un Ludzas pilsētai 50 000 rbl., savukārt Rēzeknes apriņķa skolu pilnvērtīgai organizēšanai piešķīra 700 000 rbl., bet Rēzeknes pilsētas skolām 100 000 rbl.; 6642.f., 1. apr., 264. l., 134., 181. lp.

²⁶⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 193. lp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lp.; 6642.f., 1. apr., 1990. l., 5. -7. lp.

²⁶⁶ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 1990. l., 68. lp.

²⁶⁷ 1919. gada 8. decembrī pieņemtais Latvijas izglītības likums noteica, ka ikvienā obligātās izglītības mēcību iestādē izveidojama skolas padome, kura sastāv no skolas pārziņa, skolotājiem, skolēnu vecākiem (pa vienam no katras klases), skolas ārsta un mācību iestādes uzturētāja pārstāvja. Skolas padomes darbības uzdevumos ietilpa kandidātu izraudzīšana un ieteikšana skolotāju un skolas pārziņa vakantajām vietām, padome darbojās ar mērķi stiprināt komunikāciju skolotāju un vecāka vidū, lai sekotu skolēnu mācību procesam un dzīves apstākļiem mājās, kā arī, lai veiktu kopīgu darbu skolu remontu gadījumos.; LNA, LVVA 7451.f., 1. apr., 22. l., 7. – 8. lp.

sekretārs, kas palīdzēja veikt remontdarbu plānošanu un izmaksu tāmes aprēķinu.²⁶⁸ Remontdarbos iesaistīja arī skolēnu vecākus, kuri piedalījās ne tikai praktiski veicot darbus, bet arī apgādājot skolas ar pieejamajiem būvmateriāliem, piemēram, kaļķi sienu balsināšanai vai kokmateriāliem grīdu labošanai.²⁶⁹

Vēlamā Izglītības ministrijas prasība bija, lai remontdarbi norisinātos vasaras mēnešos, tomēr nereti tie sākās tikai augustā vai pat septembrī, „kad skolas laiks jau [bija] (A.S.) pie sliekšņa”²⁷⁰, tādēļ vairākās skolās to iesākšana un tālākā izpilde aizkavējās un noritēja jucekļīgi, nereti liedzot uzsākt jauno mācību gadu Izglītības ministrijas noteiktajā laikā. Konstatējami arī gadījumi, kad skolas uz nenoteiktu laiku remontdarbu dēļ tika slēgtas pavisam, bet skolēni šādos gadījumos bija spiesti apmeklēt kādu citu, tuvākā vai tālākā apkārtnē esošu skolu.²⁷¹ Skolās, kas atradās tālāk no apriņķa centra, plānotie remontdarbi norisinājās gausāk nekā tajās, kas bija pilsētās vai tuvāk tām.²⁷² Skolu remontu, „remontstrādnieku” prasmju trūkuma un paviršības dēļ, reizēm bija apšaubāmas kvalitātes, tomēr no šiem atsevišķajiem gadījumiem nedrīkst izdarīt vispārinošus secinājumus.²⁷³

Vērtējot no pedagoģiskā viedokļa, labākā pieeja būtu jaunu, ērtu un labiekārtotu skolu būve vairāk apdzīvotos centros, tādējādi ļaujot vienuviet koncentrēt lielāku bērnu skaitu, vienā ēkā izvietojot ne tikai pamatskolu (ar pirmskolas un papildu skolas klasēm), bet arī vidusskolu, tomēr Latgales apstākļiem apskatītajā laika posmā šī pieeja nebūtu derējusi (nepietiekamās ceļu un transporta infrastruktūras, kā arī grūti realizējamās skolēnu kopīgās ēdināšanas dēļ), arī gadījumā, ja finansiāli būtu iespējams īstenot jaunu skolu celtniecību. Veiksmīgākais risinājums, kā izlietot pieejamos līdzekļus, bija tieši remontu veikšana esošajās telpās.²⁷⁴ Kopumā, izmantojot 55 miljonu rbl. fonda līdzekļus tika veikti remonta un atjaunošanas darbi 62 Rēzeknes apriņķa skolās, Ludzas apriņķī labiekārtotas 58 skolas, bet Daugavpils apriņķī 36 skolas.²⁷⁵

Neobligātās izglītības iestāžu izveide un uzturēšana prasīja gan lielākus finansiālos līdzekļus, gan apjomīgākus organizatoriskos darbus, tādēļ to attīstība norisinājās gausāk nekā pamatskolu izveide, piedevām jāņem vērā arī ekonomiskā situācija valstī un Izglītības

²⁶⁸ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 1990. l., 6. lp.; Seil[e], V., Latgolas skolu stowūklis statistikas gaimā. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 28. lpp.

²⁶⁹ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 1990. l., 6. lp.

²⁷⁰ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 208. l., 23., 30. lp.

²⁷¹ Piemēram, 1922./23. m.g. darbu neuzsāka Daugavpils apriņķa Līksnas pagasta Kļocku un Sarkaņu pamatskolas, bet to skolēni uz neskaidru laika sprīdi kļuva par Vaboles 6 klašu pamatskolas audzēkņiem.; LNA LVVA 6642. f., 1. apr., 316. l., 15. lp.

²⁷² LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 23. lp.

²⁷³ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lp.

²⁷⁴ Svenne, O., Par vispārējo skolas mācību Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925. gads, nr. 2, 140.

lpp.

²⁷⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 316. l., 15., 28., 30. lp.; Melnalksnis, K., Par skolu stāvokli Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925. gads, nr. 4, 407. lpp.

ministrijai, kā arī nozarei kopumā atvēlētie līdzekļi, jo pieaugot resoram piešķirtā finansējuma apjomam, procentuāli palielinājās arī atsevišķa kvalifikācijas līmeņa skolu (vidusskolu un arodskolu) izveidei atvēlētie finansu resursi.²⁷⁶ Valsts Rēzeknes vidusskola atradās telpās, kuras sliktā stāvokļa dēļ nekavējoties bija jāremontē, turklāt atbilstoši iekārtotu ķīmijas un fizikas mācību kabinetu un nepieciešamā inventāra trūkums neļāva pilnvērtīgi realizēt vidusskolas mācību programmu, līdz ar to vidusskolu iekārtošana prasīja vienlaicīgi risināt kompleksu problēmu kopumu – telpu iekārtošana, mācību inventāra sagāde un atbilstoši kvalificētu pedagogu algošana.²⁷⁷ Labā stāvoklī atradās Krāslavas muižas telpas, kas pēc salīdzinoši nelieliem atjaunošanas darbiem kļuva par vispārizglītojošās vidusskolas mājvietu.²⁷⁸

2.3 SKOLU TELPU RAKSTUROJUMS

Klases. Vēlamā, pedagoģijā pieņemtā, prasība, produktīva mācību darba veikšanai, paredzēja, ka vienā, cilvēku skaitam atbilstošā telpā, mācības norisinās vienai klasei, bet 1923. gadā pedagogs un Izglītības ministrijas ierēdnis J. Kronlins norādīja, lai realizētu II pakāpes pamatskolas izglītību (neieskaitot pirmskolu), katrai skolai būtu jāatvēl trīs telpas, no kurām divās izvietotu pamatskolas pirmās četras klases, bet trešajā telpā atlikušās pamatskolas kursa klases.²⁷⁹ Tās, protams, bija minimālās prasības, kas atšķīrās no optimālajām, tomēr Latgalē novērojamā situācija bija ļoti tālu arī no minimālo prasību izpildes. Ņemot vērā, ka lielākā daļa pamatskolu bija izvietotas izglītības prasībām neatbilstošajās zemnieku mājās ar vienu vai divām telpām, turklāt tajās nereti atradās dažādu vecuma grupu bērni, kas kopā pārstāvēja vairākas klases, mācību process, no pedagoģisko prasību viedokļa, norisinājās nepiemērotā darba vidē, samazinot pedagoģiskā darba produktivitāti.

²⁷⁶ LNA, LVVA 6648. f., 1. apr., 10. l., 2. lp.

²⁷⁷ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 4429. l., 1. – 2. lp.; Rēzeknes Valsts vidusskola. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 25. lpp.

²⁷⁸ LNA, LVVA 6637. f., 1. apr., 254. l., 9. – 12. lp.

²⁷⁹ Kronlins, J., Skolotāja darba apstākļi latviešu pamatskolās 1921./22. m.g. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1923. gads, nr. 1, 23. lpp.

Apgabals	Klašu skaits telpā					
	1	2	3	4	5	6
Latgale	178	202	116	104	25	1
Pārējā Latvija	1617	1236	134	45	1	
Visā Latvijā kopā	1795	1438	250	149	26	1

Klašu skaita izvietojums Latvijas pamatskolās 1922./23. m.g. II semestrī.

Avots: Seil[e], V., Par obligatoriskū mōcību. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 27. lpp.

Lai gan tabulā (2.1. tabula) redzami statistikas dati nav uzskatāmi par reprezentabliem, jo tie nesniedz informāciju par tādiem aspektiem kā klases pakāpi, telpu izmēriem, kā arī kopējo skolēnu skaitu vienā telpā vienlaicīgi, tomēr dati norāda uz klašu skaitu vienā telpā un ļauj konstatēt, ka Latgalē 1922./23. m.g. II semestrī bija tikai 178 telpas (9,3% no kopējā valsts telpu skaita ar vienu klasi tajā), kurā vienlaicīgi mācības norisinājās tikai vienai klasei, kas pēc pedagoģisko prasību nolikumiem būtu uzskatāms par vēlamo normu. Plašākas iespējas skolu izvietošanā bija pilsētās un miestos, kur bija atrodamas ēkas, kuru telpas atbilstu klašu izvietošanai pēc principa „viena telpa – viena klase”, tomēr lielākā Latgales skolu daļa, atbilstoši latviešu izvietojumam, bija lauku teritorijās, kur skolu telpu potenciāls bija zemāks un iespējas ierobežotākas.²⁸⁰

Visvairāk Latgalē bija telpu, kurās darbojās divas vai pat trīs klases kopā, līdz ar to vienlaicīgi telpā bija atšķirīgu vecuma grupu skolēni un vismaz divi skolotāji,²⁸¹ kuri paralēli strādāja ar sev pakļautajiem skolēniem, savukārt gadījumos, kad skolotāju skaits bija mazāks nekā klašu skaits, nenodarbinātie skolēni pavadīja laiku dīkstāvē vai patvaļīgi nodarbinot paši sevi ar sarunām un spēlēm. Konstatējami arī gadījumi, kad viens skolotājs, savas ērtības labad, nesadalīja skolēnus klasēs un, ignorējot skolēnu vecumu un atšķirīgās attīstības un zināšanu pakāpes, visus skolēnus mācīja pēc vienas programmas.²⁸²

104 telpas Latgalē bija mājvieta četrām klasēm, kas vedina izdarīt secinājumus, ka tieši tik liels skaits I pakāpes pamatskolu savu mācību procesu organizēja vienā telpā.²⁸³ Tomēr tabulā redzami dati, kas norāda, ka Latgalē ir arī telpas (turklāt ne tikai viena) ar piecām klasēm un

²⁸⁰ LNA, LVVA 7420. f., 1.apr., 958. l., 3. lp.

²⁸¹ Latgalē bija arī skolas, kurās vienlaicīgi vairākas pamatskolas klases un pirmskolu vadīja viens skolotājs, epizodiski pievēršoties katras klašu grupas bērniem.; Kronlins, J., Skolotāja darba apstākļi latviešu pamatskolās 1921./22. m.g. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923. gads, nr. 1, 23. lpp.

²⁸² LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 208. l., 55. lp.

²⁸³ Seil[e], V., Par obligatoriskū mōcību. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 27. lpp.; LNA, LVVA 7420. f., 1.apr., 958. l., 17. lp.

viena ar sešām klasēm, ir tieši galējie rādītāji, kas apliecina, cik kritiskā stāvoklī atradās skolas Latgalē, turklāt šie skaitļi vēl vairāk izceļas, apskatot tos uz kopējā valsts rādītāju fona, jo, piemēram, nekur citur Latvijā telpu ar vienuviet esošām sešām klasēm (II pakāpes pamatskola) nebija.²⁸⁴

2.2.tabula

Apriņķis	Klašu skaits telpā					
	1	2	3	4	5	6
Daugavpils	96	76	41	40	8	
Rēzeknes	63	78	50	30	2	
Ludzas	45	94	27	33	26	1
Rīgas*	116	178	9	4	1	

*Pilsētas dati nav iekļauti

Klašu skaita izvietojums Latgales apriņķu pamatskolās 1924./25. m.g. I semestrī.

Avots: LNA, LVVA 6637.f., 2. apr., 67. l., 13. lp.

Salīdzinot 1923. gada sākuma datus ar 1924. gada beigu datiem, redzams, ka uz pamatskolu skaita pieauguma pamata bija notikušas izmaiņas arī rādītājos, kas raksturo klašu sadalījumu. Bija palielinājies telpu skaits, kurās mācības vienlaicīgi norisinājās vienai (no 178 līdz 204) vai divām (no 202 līdz 248) klasēm, kā arī nedaudz pieaudzis (no 116 līdz 118) bija arī to telpu skaits, kur tika izmitinātas trīs klases, savukārt par vienu bija samazinājies (no 104 līdz 103) telpu skaits ar četrām klasēm tajā, tomēr, salīdzinot ar Rīgas apriņķi, aizvien liels bija telpu skaits ar piecām klasēm tajā (36), savukārt Ludzas apriņķī (līdz ar Venstpils apriņķi) bija atrodamas telpas ar sešu klašu jeb II pakāpes pamatskolas komplektu tajās.²⁸⁵ Nevar noliegt, ka arī citu Latvijas novadu skolās (īpaši laukos) bija konstatējams telpu trūkums, tomēr Latgalē tas bija īpaši izteikts.²⁸⁶

Likums par Latvijas izglītības iestādēm reglamentēja skolēnu skaitu telpā, nosakot, ka maksimālais skaits ir 40, savukārt, ja vienam skolotājam vienlaicīgi vienā telpā jāvada vairākas klases, skolēnu skaits nedrīkst pārsniegt 30, turklāt viens skolotājs nedrīkst vadīt vairāk par divām klasēm.²⁸⁷ Arī šajā ziņā Latgalē bija novērojamas atkāpes no ieteicamajām

²⁸⁴ Seil[e], V., Par obligatoriskū mōcību. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 27. lpp

²⁸⁵ LNA, LVVA 6637.f., 2. apr., 67. l., 13. lp.

²⁸⁶ Katru gadu norisinājās Latvijas pamatskolu inspektoru apspriedes, kuru laikā notika diskusijas par nozares aktuālākajiem (sevišķi ar pamatskolu darbību saistītiem) jautājumiem, starp kuriem kā viens no steidzamākajiem tika atzīmes skolu telpu jautājums (gan to skaits, gan telpu labiekārtošana).; LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 18. l., 5. – 8. lp.; Purs, A., 'Unsatisfactory national identity': school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 102. – 103.

²⁸⁷ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.

prasībām, jo pat 1924./ 25. m.g. I semestrī aizvien bija ļoti daudz telpu, kurās vienlaikus atradās pārlietu liels skolēnu skaits (*skat. pielikumā: 2.3. tabula*).²⁸⁸ Risinājums pārpildītajām telpām tika meklēts organizējot skolas divās maiņās, tomēr šis mācību variants neguva lielu atsaucību un neizplatījās Latgalē vairāku iemeslu dēļ, pirmkārt, mācības notika pēcpusdienās, tomēr telpas bija noslogotas jau no dienas pirmās puses, tādēļ tās bieži vien bija nevēdinātas un tajās uzturēties bija nepatīkami un pat veselībai kaitīgi, otrkārt, internātu trūkuma dēļ, skolēniem uz skolu bija jāmēro lielāki vai mazāki attālumi, tādēļ bērniem, kas mācījās otrajā maiņā, mājupceļš bija jāveic dienas tumšajā laikā, treškārt, skolotājiem un skolas pārzinim bija dubulta darba slodze.²⁸⁹

Nozīmīgu vietu skolu mācību programmās ieņēma arī fiziskās audzināšanas²⁹⁰ un sporta nodarbības, tomēr izglītības iestāžu skaits, kurās būtu atsevišķas, fiziskajām aktivitātēm paredzētas telpas pēc 1924. gada datiem visā Latgalē, bija uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmas.²⁹¹ Tomēr, neraugoties uz telpu trūkumu, fiziskās audzināšanas nodarbības ar dažādu regularitāti (ievērojot skolēnu vecumu un sezonālos laikapstākļus) norisinājās, iznesot no mācību klasēm galdus un krēslus vai sakraujot tos gar telpas sienām, un pielāgojot ierasto mācību klasi fiziskās audzināšanas nodarbībām.²⁹² Atsevišķas skolas telpu, skolotāju un arī inventāra neesamības dēļ atteicās no fizisko nodarbību noturēšanas, tomēr vairums izglītības iestāžu šim procesam piegāja radoši, mazākos (I pakāpes pamatskolas klases) skolēnus nodarbinot ar rotaļām, dziedāšanu un dažādiem „ķermeņa vingrojumiem”, bet vecākos (ceturtnā, piektā, sestā klase, vidusskolu un arodskolu audzēkņi) skolēnus mācīja soļot un apmācīja ierindas mācībā, bet pavasaros un rudenos pirms aukstā laika iestāšanās, skolas pagalmā vai tuvējā pļavā norisinājās skriešanas un lēkšanas vingrinājumi, savukārt ziemas laikā, tās skolas, kuru tuvumā bija kāda ūdens tilpne un skolēniem bija pieejamas slidas, izmantoja šos dabas dotos apstākļus skolēnu fiziskās attīstības veicināšanai.²⁹³ Skolēni nodarbībās piedalījās tajā pašā apģērbā, ar kuru ieradās skolā, reizēm nomainot apavus pret „vieglām pašpagatavotām (čībiņām) kurpēm”²⁹⁴ vai vīzēm.²⁹⁵ Tikai dažām skolām visā

²⁸⁸ LNA, LVVA 6637.f., 2. apr., 67. l., 13. lp.

²⁸⁹ Kronlins, J., Skolotāja darba apstākļi latviešu pamatskolās 1921./22. m.g. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923. gads, nr. 1, 23. – 24. lpp.

²⁹⁰ Sporta nodarbības šķita saistošas arī arodskolās, piemēram, Ludzas arodskola vēlējās skolas audzēkņus nodarbināt fiziskās audzināšanas stundās divas reizes nedēļā.; LNA, LVVA 6648.f., 1. apr., 730. l., 58. lp.

²⁹¹ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 29. l., 1. – 48. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 1- 90. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 1.– 116. lp.

²⁹² LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 36.l., 3., 4. lp.;

²⁹³ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 35. l., 1. – 3., 9. – 11., 19. – 20., lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 7. – 8. lp.

²⁹⁴ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 35. l., 44. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 4. lp.

²⁹⁵ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 35. l., 42. lp.

novadā bija pieejams sporta inventārs, turklāt tas pats bieži vien bija pašgatavots, vai iegādāts par ienākumiem, ko nesuši skolu rīkotie skolēnu pašdarbības vakari.²⁹⁶

Internāti. Nelielais skolām atvēlētais telpu skaits, to šaurība kā arī papildus izdevumi, kas saistīti ar skolu labiekārtošanu (gultas, apgaismojums, virtuves telpas, dušas telpas, u.c.) skolēnu naktsmītņu izbūvei, liedza plaši organizēt internātus jeb, t.s., *kopdzīves*. Retos gadījumos kopmītnes bija sastopamas pamatskolās²⁹⁷, tomēr to neesamība tika uzskatīta par vienu no galvenajiem izskaidrojumiem augstajam skolēnu skaitam, kas neapmeklēja skolas, jo tādējādi skolēni bija spiesti atgriezties mājās, kur nereti tiem bija jāstrādā mājas darbi, skolas apmeklēšanai piešķirot otršķirīgu nozīmi.²⁹⁸

Priekšnoteikums internātu izveidei bija kopējā ēdināšana skolās, kas nodrošinātu skolēniem iespēju vismaz reizi dienā saņemt siltu ēdienu un dzērienu. Tā kā teju nevienā Latgales pamatskolā nebija *kopgalda*, arī internātu ierīkošana, šī apsvēruma dēļ, tika apgrūtināta.²⁹⁹ Tajās pamatskolās, kurās internāti tika organizēti, visbiežāk tie bija izveidoti kā nakšņošanai pielāgotas mācību telpas, savietojot gultas gar telpas malām, bet telpas vidū atstājot nelielu caurstaigājamu eju. Pieblīvētās *improvizēto* internātu telpas, kas bieži pildīja arī ēdamistabu un atpūtas telpu funkcijas, nereti bija netīras, bet to grīdas piemētētas ar dažādām ēdiena atliekām – maizi, kauliem, u.c.³⁰⁰

Sadzīves un sanitārajām normām atbilstošu internātu izveide prasīja papildus telpas, tādējādi kopmītnes kļuva par savdabīgu izņēmuma privilēģiju, kas īstenojama skolās ar vairāk nekā vienu vai divām telpām. Viens no uzskatāmākajiem³⁰¹ un veiksmīgāk organizētākajiem *kopdzīves* piemēriem bija Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolā izveidotais internāts. Skolēnu dzīve internātā tika pakļauta īpaši izstrādātiem iekšējās kārtības noteikumiem, kuri ne tikai noteica kārtības normas, bet arī pieradināja skolēnus pie disciplīnas un noteikta dienas režīma.³⁰² Katram skolas audzēknim, ierodoties skolā, bija jāpiegādā skolai noteikts daudzums un klāsts pārtikas produktu (kartupeļi, burkāni, rudzu milti, bīdelēti kviešu milti,

²⁹⁶ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 29. l., 4. lp.; 6637.f., 2. apr., 1251. l., 7. – 9. lp.

²⁹⁷ Piemēram, 1920./21. m.g. II semestrī tikai divās Daugavpils apriņķa latviešu (Ungurmuižas un Krievciema) pamatskolās tika organizēti internāti, nākamā m. g. to skaits bija pieaudzis un internāti bija sešās pamatskolās, bet Rēzeknes apriņķī 1921./22. m.g. I semestrī bija trīs skolas, kurās bija arī internāti, savukārt Ludzas apriņķa II pamatskolu iecirkņa inspektors A. Breikšs dodoties pamatskolu revīzijās vairākkārt secināja, ka „skolās nepietiekošas skolēnu guļamistabas”; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 36., 58. lp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 4. lp.; 6642.f., 1. apr., 10. l., 95. lp.

²⁹⁸ Daugavpils apriņķa un pilsētas skolu darbeības pārskats 1922. un 1923. m. g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4., 14. lpp.

²⁹⁹ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 10. l., 198. lp.

³⁰⁰ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 240. l., 19. lp.

³⁰¹ Internāti bija arī pie citām mācību iestādēm, piemēram, pie vidusskolas Varakļānos, un reālgimnāzijas Aglonā, kā arī pie Balvu komercskolas, Daugavpils Valsts pedagoģiskās vidusskolas un Rēzeknes Valsts vidusskolas. Trūkst ziņu par internātu darbību arodskolās; Warakļanu Valsts vidusskola. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 28. lpp.; Blese, E., Daži novērojumi Latgales skolu dzīvē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924. gads, nr. 11, 522. lpp.

³⁰² LNA, LVVA 4933. f., 1. apr., 8. l., 2. – 3. lp.

miežu milti, bietes, graudu kafija), kas tika izlietoti skolēnu kopīgajai ēdināšanai, savukārt tādi pārtikas produkti kā sviests, biezpiens un cukurs katram bija jāgāda individuāli, bet sāls, siļķu, tējas un dažādu garšvielu iegādei bija jāmaksā 900 rbl. Skolēniem, nomainot savu ierasto dzīves telpu no mājām pret skolas kopmītni, bija jāņem līdzi arī vairāki apģērbu komplekti (trīs apakškrekli, apakšbikses, dvieļi; divi palagi, spilvendrānas; seši pāri zeķu; sega, spilvens, divi *uzvalki* (darba un izejamais), mētelis, cimdi, priekšauts), kā arī personīgās higiēnas uzturēšanai nepieciešamie piederumi (ziepes, mazgāšanās bļoda, ķemme), un arī savi ēdamtrauki un ēšanas piederumi (divi šķīvji, nazis, dakšiņa, tējkarote, krūzīte, apakštasīte).³⁰³ Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolā rūpīgi sekoja līdzi gan skolēnu higiēnai, gan telpu tīrībai, tādēļ skolas noteikumi paredzēja, ka audzēkņiem katru otro nedēļu bija jāmaina gultas veļa, bet katru nedēļas nogali audzēkņi „izsita putekļus no savām gultas segām”.³⁰⁴

Skolas internāta iekšējās kārtības noteikumi reglamentēja arī audzēkņu dienaskārtību, proti, katru darba dienu plkst. 7.00 no rīta skolēnus pamodināja internāta uzraugs vai kāds no skolas apkalpojošā personāla, zvanot zvanu; tam sekoja obligātā rīta duša, bet plkst. 7.30 bija brokastis, jo plkst. 8.00 jau sākās mācības, kuras ilga līdz plkst. 11.50, kad bija paredzētas pusdienas (līdz plkst. 12.40), kas ievadīja otro darbadienas dienas daļu, kas ilga līdz laikam, kad beidzās mācības (starp plkst. 15.30 līdz 16.00); atlikušo divu stundu laikā līdz vakariņām (plkst. 18.00) skolēni pildīja mājas darbus, vai veica praktiskos darbus, bet pēc vakariņām bija ļauts doties uz guļvietām, vai līdz plkst. 22.00, kad ieradās skolas apkopēja, atrasties mācību telpās. Sestdienās internātu guļamtelpas bija atvērtas jau pēc mācību beigām plkst. 15.30, bet svētdienās visu dienu.³⁰⁵

Skolu sanitārhygiēniskie apstākļi. Atzīmējot apsvērumu, ka kara laikā skolu telpas ekspluatēja, pakļaujot tās visdažādāko funkciju izpildei, piedevām to uzturēšanai un apkārtējās vides sakopšanai tika pievērsta minimāla vērība, izglītības iestāžu telpas nereti bija netīras. Piemēram, Balvu komercskolas telpas, kurās lielinieku režīma laikā bija zirgu stallis, pēc karadarbības noslēgšanas “līdzinājās kūtim, jo to grīdu no netīrumiem nevarēja redzēt”³⁰⁶, savukārt kādā citā skolā “skolotāji varēja izmēst klases un mēsnot dārzus”.³⁰⁷ Lai gan periodiskajos izdevumos esošajos pēckara Latgales skolu telpu raksturojumos konstatējami mēģinājumi akcentēt izteiksmīgākos negatīvos piemērus (nereti atraujot tos no reālā konteksta), lai tādējādi pievērstu sabiedrības un valsts pārvaldes institūciju uzmanību nozarē pastāvošajām problēmām, tomēr to uzsvēršana objektīvi neatspoguļo (vismaz ne tik izteiktā

³⁰³ LNA, LVVA 4933. f., 1. apr., 8. l., 2. – 4. lp.

³⁰⁴ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 350, H. Logina fonds, N 2, 28. lp.

³⁰⁵ Turpat, LNA, LVVA 4933. f., 1. apr., 8. l., 40. lp.

³⁰⁶ Bolvu Komercskola. *Latgalīts*, 1923. gada 25. jūlijs, 3. lpp.

³⁰⁷ Školu stōwūklis. *Latgalīts*, 1921. gada 4. augusts, 1. – 2. lpp.

un vispārinātā pakāpē) kopīgo situāciju. Nevar noliegt, ka skolu telpas (sevišķi pirmajā gadā pēc miltiāro sadursmju pārtraukšanas) bija netīras, tomēr to tīrības pakāpe, tieši tāpat kā uzmanība, ko skolas pievērsa to tīrībai un kārtības uzturēšanai bija ļoti atšķirīga.³⁰⁸ Bija skolas, kuru vadība telpu tīrībai sekoja līdzī apzinīgi, uzkopšanu (grīdu mazgāšana) veicot reizi nedēļā, tomēr visbiežāk telpas tika mazgātas reizi vai divas reizes mēnesī, lai gan konstatējami arī atsevišķi izņēmuma gadījumi, kad skolas administrācijai grīdu tīrība bija mazsvarīga un tā telpas uzkopa trīs reizes gadā (Balvu latviešu I pakāpes pamatskola Ludzas apriņķī).³⁰⁹

Izmēros nelielās telpas nereti bija skolēnu pārpildītas, liekot pamatskolu inspektoriem atzīmēt, ka audzēkņu „daudz un tie saspiesti kā siļķes mucā”.³¹⁰ Skolās ar lielāku telpu skaitu un izmēriem, piemēram, pilsētu pamatskolās, vidusskolās un dažās arodskolās platība (m^2) uz vienu skolēnu (mācību procesa laikā, skolēniem atrodoties vienā telpā), svārstījās no viena līdz četriem kvadrātmetriem³¹¹, bet mazākās Latgales lauku pamatskolas, piemēram, Mazo Blontu pamatskola Ludzas apriņķī nespēja nodrošināt pat kvadrātmētru lielas telpas atvēršanu katram skolas audzēknim ($0,84 m^2$).³¹² Arī gaiss pieblīvētajās skolu telpās sliktās ventilācijas sistēmas (vai tādas neesamības) dēļ ātri vien kļuva smacīgs, apgrūtinot darba un mācību procesa norisi kā skolotājiem, tā skolēniem.³¹³ Latgalē bieži sastopama problēma bija skolu nepietiekamā apgāde ar malku, tādēļ telpas tika kurinātas epizodiski un bija ne tikai

³⁰⁸ Skolu attieksmi pret telpu tīrību un līdz ar to - atbilstību mācībām, kā arī apkārtējās vides sakārtošanu noteica vairāki apstākļi, piemēram, skolotāju skaits skolā un to noslodze, vai skolā bija apkalpojošais personāls, trēto telpu gadījumā bija jāņem vērā, vai skolas telpas izmanto pats to īpašnieks, tāpat nozīmīgs apsvēruma bija ūdens, tīrīšanas līdzekļu (ziepes) un piederumu (spainis, slota, u.c.) pieejamība, vai skolēniem bija iespēja pārvilkt maiņas apavus, protams, būtisks bija arī skolas administrācijas attieksmes un motivācijas jautājums.; LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 240. l., 5., 18. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 11. – 13. lp.

³⁰⁹ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 35. l., 11. – 12. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 66. – 67. lp.

³¹⁰ LNA, LVVA 6637. f., 1. apr., 208. l., 17. lp.

³¹¹ Šie dati iegūti pētot Latgales apriņķu anketas par fizisko audzināšanu skolās 1924. gadā, un tos norādījušas pašas skolas, tomēr jāņem vērā, ka anketas aizpildītas un iesūtītas Izglītības ministrijai 1924. gada pavasara un vasaras mēnešos (maijs, jūnijs, jūlijs), līdz ar to ziņas atspoguļo situāciju skolās par 1923./24. m.g. II semestri, kad liels skolēnu skaits vairs neapmeklēja skolas (tam pamatā vairāki iemesli, kas apskatīti nodaļā par skolēniem Latgalē), tādēļ jāatzīmē, ka datu vākšanas brīdī, kad skolēni skolā bija mazāk nekā, piemēram, februāra vidū, telpu noslodze un atbilstoši, arī platība, kas paredzēta vienam skolēnam varēja atšķirties. Turklāt skolas ar vairāk nekā vienu telpu nav detalizēti norādījušas katras telpas kvadrāturu un to skolēnu skaitu, kas šīs telpas vienlaicīgi ekspluatēja.; LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 29. l., 1. – 48. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 1- 90. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 1. – 116. lp.; 1925. gada žurnāla „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” piektajā numurā norādītie statistikas dati liecina, ka 63% no Rēzeknes apriņķa skolām, 66% no Ludzas un Jaunlatgales apriņķu skolām, kā arī 67% no Dauagavpils apriņķa skolām nespēja nodrošināt vismaz kvadrātmētru lielu platību saviem skolēniem, taču neraugoties uz to, ka raksts publicēts Izglītības ministrijas oficiozā, nav norādīts šo datu avots, kas liek apšaubīt pārlietu augsto rādītāju ticamību.; J. A., Latgales skolu sanitārais stāvoklis. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925. gads, nr. 5, 506. – 508. lpp.

³¹² LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 35. l., 8. lp.

³¹³ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 29. l., 1. – 8. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 1- 63. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 1- 67. lp.

vēsas, bet arī mitras, kas savukārt bija pamats, lai uz ēku sienām un griestiem veidotos veselībai kaitīgais pelējums.³¹⁴

Laiku pa laikam skolu darbību pārtrauca dažādas slimības, kas ar atšķirīgu intensitāti epizodiski uzliesmoja Latgalē.³¹⁵ Salīdzinoši izplatīta slimība Latgales skolās bija kašķis ar ko „pēc ārstu atsauksmēm skolās slimojot līdz pat 80% skolēnu”, tomēr kašķa izplatības dēļ skolas savu darbību nepārtrauca.³¹⁶ Lipīgās slimības apkaroja, slēdzot skolas un dezinficējot to telpas, savukārt nepieciešamības gadījumā tika izsludināta karantīna, kam bija jāattur un jāizolē veselie skolēni no slimajiem. Dezinfekcijas procesu paveica medicīniskais personāls – ārsti un feldšeri.³¹⁷

1921. gadā valdība izdeva rīkojumu, kas reglamentēja, ka skolu valdēm ir jā rūpējas par to, lai katrā skolā būtu ārsts, kas sekotu līdzī sanitārhygiēniskajai situācijai skolās un kontrolētu skolēnu veselības stāvokli, kā arī rūpētos par saslimušo ārstēšanu.³¹⁸ Šos noteikumus Latgalē bija praktiski neiespējami īstenot niecīgā ārstu skaita dēļ.³¹⁹ 1922. gadā ārstu algošanas noteikumi tika mainīti, paredzot, ka ārstu algošanu iespējams veikt uz brīvā līguma pamata, līdz ar to lielāka atbildība gūlās uz skolu pleciem, kurām tagad bija jāseko līdzī, lai ārsts vismaz reizi mācību gada laikā apmeklētu skolu.³²⁰ Izdevīgākā situācijā atradās apriņķu pilsētās esošās vidusskolas, jo tieši pilsētās atradās ārstu pieņemšanas punkti, līdz ar to šīm skolām bija lielāka iespēja uzaicināt ārstus biežākās apskates vizītēs, piemēram, Daugavpils Valsts vidusskolu ārsts apmeklēja divas reizes nedēļā, savukārt Daugavpils Valsts pedagoģiskās vidusskolas skolēni tika pakļauti *ģenerālizmeklēšanai* katra mācību semestra sākumā.³²¹

Viens no redzamākajiem 20. gadsimta 20. – 30. gadu kultūras darbiniekiem, pedagogs un rakstnieks Meikuls Apelis (1901 – 1942) 1923. gadā, atskatoties uz izglītības iestāžu darbību Latgalē, atzīmēja, ka „95% no visām lauku pamatskolām skolas ārstu nav savās sienās redzējušas”³²², un, lai gan apgalvojums daļēji norāda uz pastāvošo problēmu, tomēr grūti rast tiešu apstiprinājumu raksta autora izvirzītajiem statistikas datiem. Nav noliedzams, ka lauku

³¹⁴ Daugavpils apriņķa un pilsētas skolu darbības pārskats 1922. un 1923. m. g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 15. lpp.; Tālāk tā nedrīkst. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 29. lpp.; LNA LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 5. lp.

³¹⁵ 1922./23. m.g. II semestrī (janvārī un februārī) divas skolas Ludzas apriņķī pārtrauca savu darbību šarlaka (skarlatīnas) dēļ, savukārt 1924./25. m.g. I semestrī (decembrī) darbu pārtrauca piecas skolas, jo tajās bija konstatēti saslimšanas gadījumi ar masalām. 1924. gadā Andrupenes pagasta skolās parādījās vairāki saslimšanas gadījumi ar skarlatīnu.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 3., 29., 31. lp.; 7451.f., 1. apr., 21. l., 6. lp.; 4578.f. 4. apr. 241. l., 12. – 13. lp.

³¹⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 18. lp.

³¹⁷ LNA, LVVA 7451.f., 1. apr., 21. l., 11. lp.; 7420. f., 1. apr., 958. l., 195. lp

³¹⁸ Rīkojums skolām par lipīgu slimību apkarošanu. *Valdības Vēstneis*, 1921. gada 28. septembrī, 1. lpp.

³¹⁹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1985. l., 57. – 63. lp.

³²⁰ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 99. lp.

³²¹ LNA, LVVA 6647.f., 1. apr., 1570. l., 40., 45. lp.

³²² Apeļs, M., Dūmas par skolas ģrstim. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 13. lpp.

pamatskolas, īpaši pirmajos pēckara gados, un sevišķi tās, kuras attāluma (un sliktā ceļu stāvokļa) dēļ bija grūtāk apmeklējamās, retāk baudīja ārsta klātbūtni, tomēr situācija pakāpeniski uzlabojās un 1923./24. m.g. šādu skolu skaits, kurās nebija ieradies ārsts, bija neliels, taču tajā pašā laikā aizvien pastāvēja skolas, kuras ārsts mācību gada laikā nebija apmeklējis ne reizi.³²³ Tomēr būtiski norādīt, ka Latgalē nozīmīgu vietu (gan pēc pienākumiem, gan īpatsvara medicīniskā personāla rindās) ieņēma feldšeri³²⁴ – ārstu palīgi, kuru skaits Latgalē bija lielāks nekā citos valsts novados. Lai gan feldšeri bija zemāk kvalificēti nekā ārsti, tomēr tie drīkstēja veikt skolēnu medicīniskās apskates un sekot līdz skolēnu sanitārhygiēniskajam stāvoklim, līdz ar to ārsts nebija vienīgais medicīnai pietuvinātais un atbilstošs izglītota darbinieks, kas varēja veikt skolu medicīnisko apskati, tādēļ ārstam ne vienmēr bija pašam jāierodas izglītības iestādē, lai tā būtu apsekota.³²⁵ Skolas Latgalē apsekoja arī Latvijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgās māsas, kuru izglītības un kvalifikācijas līmenis pieļāva to iesaistīšanos izglītības iestāžu apsekošanā vēl pirms ārsta apmeklējuma, veicot apskates gadījumos, kad slimības simptomi liecināja par kāda skolas audzēkņa iespējamo saslimšanu, bet speciālista apstiprinājuma tam vēl nebija.³²⁶

Ārsti un feldšeri veica ne tikai skolu dezinfekcijas darbu, lipīgo slimību uzliesmojumu gadījumos, bet kontrolēja arī skolēnu vispārējo veselības stāvokli, vakcinēja bērnus un vairākās skolās fiksēja arī bērnu auguma un svara rādījumus, lai tādējādi sekotu līdz to attīstībai.³²⁷

Būtisks jautājums, kas saistīts ar skolu sanitārhygiēnisko stāvokli un, tādēļ arī atradās ārstu (kā arī pašu skolotāju) uzmanības lokā, bija normām atbilstošu, zēniem un meitenēm nodalītu, labierīcību uzturēšana skolās. 1924. gadā lielākajā daļā Latgales skolu bija t.s. *sausās tualetes*, kas nebija pieslēgtas ūdensvadam, un galvenokārt bija iekārtotas ārpus skolas telpām, lai gan atjaunotajos muižu centros (Krāslavā), kā arī pilsētas skolās, piemēram, Daugavpils pilsētas Latgaliešu pamatskolā bija izvietoti „vater - klozeti skolas telpās”.³²⁸

³²³ LNA, LVVA 7420. f., 1.apr., 958. l., 3. – 190. lp.; ., 6637.f., 5. apr., 29. l., 1. – 48. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 1- 90. lp.; 6637.f., 5. apr., 36. l., 1. – 116. lp

³²⁴ Par feldšeru kvalifikāciju un pienākumiem, kā arī par apstākļiem, kuru ietekmē feldšeru skaits Latgalē bija lielāks nekā citviet valstī, skat.: Vīksna, A., *Latgales ārsti un ārstniecība, 1772 – 1918*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 41. – 44. lpp.

³²⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1985. l., 48. lp.

³²⁶ Millere, I., Odiņa, O., *Latvijas Sarkanais Krusts (1918 -1940).Māsu profesijas reorganizācija*. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.(A daļa) 2011. gads, nr. 5./6., 57. lpp.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1985. l., 63. lp.

³²⁷ LNA, LVVA 7420. f., 1.apr., 958. l., 8. lp., 6637.f., 5. apr., 36. l., 66. – 67. lp.

³²⁸ LNA, LVVA 6637.f., 5. apr., 29.l., 3. lp.

2.4 SKOLU NODROŠINĀJUMS

Skolu materiālais nodrošinājums. Kara gados bija cietušas ne tikai ēkas un telpas, kurās vēlāk vietu rada skolas, bet arī šo telpu inventārs. Daudzās skolās nebija ne galdu, ne krēslu, tādēļ nekas neparasts bija redzēt, ka „skolēni rakstīja un zīmēja izlaidušies klasē guļus uz grīdas”.³²⁹ Apģādāt skolas ar visnepieciešamāko mācību inventāru (skolēnu galdiem un krēsliem) liedza līdzekļu trūkums, tomēr kā pagaidu risinājums tika pieņemts variants par skolēnu vecāku pašgatavoto mēbeļu izmantošanu. „Bērni sēd uz no mājām sanestiem beņķiem un grāmatas tur rokās vai uz ceļiem”, 1921. gadā norādīja Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors O. Svenne.³³⁰ Neērtie un skolēnu augumumiem nepiemērotie „gadījuma rakstura” galdi un krēsli neatbilda pedagoģiskajām prasībām.³³¹ Skolās trūka arī skolotāju darba galdi, skapji un plaukti. Esošās mēbeles bija stipri nolietotas, bet tāfeļu skaits bija tik nepietiekams, ka nereti uz vairākām klasēm bija tikai viena tāfele.³³²

Skolu apgāde ar kurināmo materiālu. Bieži sastopama parādība visā apskatāmajā laika posmā bija malkas trūkums skolās, ko žurnāls „Latgolas Škola” pat raksturoja kā „hronisku” problēmu, kas visvairāk apgrūtina skolu darbību.³³³ Par malkas sagādi atbildēja katra pagasta valde, kurai bija uzdots noteiktā laikā (skolas uzsvēra, ka malkas sagādes jāveic vasarā) atvest skolām tādu daudzumu sausa, sazāģēta kurināmā materiāla, ar kuru būtu iespējams apkurināt skolu visu mācību gadu.³³⁴ Tomēr pie skolām netika veidotas malkas krāvumu rezerves, ar ko būtu pietiekami, lai nodrošinātu telpu apkuri visu ziemas periodu, līdz ar to skolas darbu turpināja neapsildītās telpās, audzēkņiem un skolotājam „satinoties kažokos”,³³⁵ vai arī pārtrauca darbību līdz brīdim, kad pagasta valde piegādāja skolai nepieciešamo malku.³³⁶ Gadījumos, kad pagasta valde vilcinājās un neapgādāja skolas ar malku vairāku nedēļu garumā, skolotāji, nereti kopā ar skolēniem, „paši brauca mežā”, taču neatkarīgi no sagādnieka – skolotājs vai pagasta valde – nesen cirstā malka bija zaļa, un tādēļ tās efektivitāte un siltumatdeve bija zemāka nekā tā būtu no sausas malkas.³³⁷ Izplatītākais skaidrojums nesavlaicīgajām malkas piegādēm tika meklēts pagasta valžu saimnieciskajā neizdarībā un vāji attīstītajā darbu plānošanā, tomēr būtiski atzīmēt, ka agrārās reformas laikā Latgalē tika veikti apjomīgi apbūves darbi, kuru realizācijā dominēja koks kā lētākais

³²⁹ Rezeknes apriņķa pamatskolu darbības porskots par laiku nū 23 oktobra 1921.g. leidz 1 janwaram 1922.g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 32. lpp.

³³⁰ Svenne, O., Školu galdi un krēsli. *Latgalīts*, 1921. gads, 27. janvārī, 3. lpp.

³³¹ LNA, LVVA 7420. f., 1. apr., 958. l., 7. lp.; 6637.f., 5. apr., 35. l., 5. – 6. lp.

³³² Turpat, 194. lp.

³³³ Rezeknes apriņķa pamatskolu darbības porskots par laiku nu 23 oktobra 1921.g. leidz 1 janwaram 1922.g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 33. lpp.

³³⁴ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 15. l., 53. lp.

³³⁵ Pīzeimes par Latgolas skolām. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2., 7. lpp.

³³⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 17. lp.

³³⁷ Turpat.; Pīzeimes par Latgolas skolām. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2., 7. lpp.

celtniecības materiāls, turklāt ņemot vērā, ka Latgalē meža resursu bija mazāk nekā citos valsts novados, kokmateriāls sāka trūkt, tādēļ nedrīkst atnest versiju, ka sevišķi 20. gadsimta 20. gadu vidū, pagasta valdes malku nepiegādāja objektīvu iemeslu dēļ, jo atbilstoša kokmateriāla vienkārši nebija.³³⁸ Neapkurinātās telpas bija vēsas un mitras, savukārt ilgstošā uzturēšanās tajās radīja apdraudējumu ne tikai skolēnu un skolotāju veselībai, bet bojāja skolās izdarītos remontus.³³⁹

Skolu mācību līdzekļi. Lielus sarežģījumus skolu darbībā un mācību procesa gaitā radīja ievērojamais mācību līdzekļu trūkums, kā arī apgrūtināšie apstākļi skolu nodrošināšanai ar tiem. Skolās bija novērojams grāmatu (mācību grāmatu, rokasgrāmatu, daiļliteratūras izdevumu) deficīts, kas iezīmē arī kādu daudz plašāku problēmu – skolu un publisko bibliotēku trūkumu novadā. Skolu bibliotēku saturs neatbilda pedagoģiskajām prasībām, jo grāmatu sastāvs tajās bija kvantitatīvi neliels (visbiežāk dažas rokasgrāmatas), vai kvalitatīvi maznozīmīgs (metodiski novecojušas, krievu valodā), piedevām daļa jau iztulkoto grāmatu manuskriptu tika iznīcināti lielinieku režīma laikā.³⁴⁰ Lai gan 20. gadsimta 20. gadu sākumā bija uzkrāts samērā plašs mācību grāmatu skaits latviešu valodā, tomēr to lietošanu latviešu izglītības iestādēs Latgalē apgrūtināja apstākļi, ka tās sarakstītas latviešu literārajā valodā, ko lielākā daļa Latgales latviešu neprata izlasīt, tādēļ šīs izglītības iestādes bija jāapgādā ar latgaliešu rakstu valodā *tulkotām* grāmatām. Šo darbu savas pastāvēšanas laikā veica Iekšlietu ministrijas Latgales lietu departaments, kas piesaistīja atsevišķus sabiedrisko darbiniekus, kuri pārrakstīja mācību grāmatas un latviešu autoru daiļliteratūras darbus.³⁴¹ Grāmatu pārlikšanas darbus uzņēmās arī vairākas latgaliešu biedrības, piemēram, „Kultura”, kā arī pedagoģiskās organizācijas, piemēram, „Latgales Skolotāju Savienība”³⁴², kuru pārstāvji vai arī šo organizāciju algotās privātpersonas, veidoja grāmatu pārlikumus no latviešu literārās uz latgaliešu rakstu valodu. Grāmatu *tulkošanu* finansiāli atbalstīja Kultūras Fonds.³⁴³ Skolu nodrošināšanu ar grāmatām (gan skolotāju rokasgrāmatām, gan skolēnu mācību grāmatām, gan daiļliteratūras) galvenokārt aizkavēja apriņķiem pieejamie finansu līdzekļi, kas ļoti bieži izrādījās pārāk mazi, lai iegādātos lielu skaitu grāmatu, tādēļ skolas organizēja dažādus sabiedriskos pasākumus jeb, t.s., „skolēnu vakarus”, kuru laikā, apmaiņā pret ziedojumu vai

³³⁸ Malahovskis, V., *Agrārā reформа Latgalē 20. gadsimta 20. gados*. Promocijas darbs..., 216. lp.

³³⁹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 14. lp.

³⁴⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 1. lp.; 5074. f., 1. apr., 1. l., 13. lp.; Piemēram, Daugavpils Valsts vidusskolas bibliotēkā bija vairāk nekā 9000 vienību, tomēr tikai aptuveni 500 grāmatas bija latviešu valodā.; Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 27. lpp.

³⁴¹ LNA, LVVA 1368. f. 1. ap. 1464. l., 21. lp. Latgales darīšanu nodaļas Galvenā grāmata

³⁴² Latgaliešu Skolotāju savienības izdotajā žurnālā „Latgolas Škola” regulāri tika publicēti jaunāko grāmatu saraksts, kurā tika norādīti jaunākie oriģināldarbi vai nesenākie pārlikumi latgaliešu rakstu valodā.; *Latgolas Škola*, 1921 – 1923; 1925, nr. 1- 5

³⁴³ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu fonds. RX0, A 96, S. Seiļa fonds, N 40, 2. lp.

pasākuma ieejas maksu, bija iespējams noskatīties skolēnu uzvestās teātra izrādes, klausīties dzejas lasījumos un atklātajās lekcijas, u.t.t., savukārt viens no izplatītākajiem (bet, ne vienīgais) ieņēmumu izlietošanas veidiem bija bibliotēku satura papildināšana.³⁴⁴ Mācības norisinājās arī bez nepieciešamajiem līdzekļiem (grāmatām), balstoties uz skolotāju pieredzi un prasmēm, tomēr tas atsaucās uz skolēnu zināšanām, līdz ar to skolēnu attīstība un priekšmetu apguves līmenis bija atšķirīgs, jo atšķirīgs bija arī pašu skolotāju sagatavotības līmenis.³⁴⁵

Mācību līdzekļu trūkums ievērojami apgrūtināja mācību programmas realizāciju un paredzētā materiāla apguvi. Izteikti sarežģītā stāvoklī, specifisko mācību līdzekļu nepietiekamības dēļ, atradās eksaktie (dabaszinību) un tehniskie priekšmeti (matemātika, fizika, ķīmija, bioloģija, mehānika).³⁴⁶ Pamatskolās materiālu trūkums tika risināts, aicinot skolotājus kopā ar skolēniem vasarās veidot bioloģijas nodarbībās izmantojamus augu herbārijus un sīkdzīvnieku (abinieku, rāpuļu, kukaiņu) organismu preparātus, kā arī mācību gada laikā doties dabā veikt novērojumus. Arī matemātikas apgūvē nepieciešamos ģeometriskos priekšmetus un skaitliskus skolotāji un skolēni mēģināja pagatavot paši.³⁴⁷

Vidusskolu un zemāko arodskolu mācību programmā iekļautie priekšmeti – fizika, ķīmija, koka un metāla apstrādes tehnoloģija – prasīja plašākus materiālos resursus, tādēļ ar pašgatavotiem mācību līdzekļiem nebija iespējams nodrošināt ne fizikas un ķīmijas, ne speciālo priekšmetu apguvi. Izglītības ministrija vidusskolu un arodskolu apgādei pievērsa lielu vērību, kā rezultātā katru gadu vismaz viena Latgales skola ieguva jaunus mācību līdzekļus mācību sekmīgai norisei, tomēr jāatzīmē, ka iegūtie mācību līdzekļi nereti bija mazākā skaitā nekā skolas audzēkņi.³⁴⁸

Ņemot vērā, ka skolai kā institūcijai bija jāveido jaunās paaudzes nacionālā un valstiskā apziņa, nozīmīga vieta skolu mācību programmā tika atvēlēta arī Latvijas vēsturei un ģeogrāfijai.³⁴⁹ Apgūt ģeogrāfiju kavēja karšu un globusu trūkums, jo dažās skolās līdz pat 1924. gadam trūka Latvijas kartes, lai gan valsts teritorijas karte (vai karšu atlants) bija viens no mācību līdzekļiem, kura piegādāšanu skolām mēģināja nodrošināt pat vislielākā līdzekļu

³⁴⁴ Školēnu vokars. *Latgolas Wārds*. 1923. gads, 21. marts, 4. lpp.

³⁴⁵ Rezeknes apriņķa pamatškolu darbības porskots par laiku no 23 oktobra 1921.g. līdz 1 janvārim 1922.g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 36. lpp.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 7. lp.

³⁴⁶ LNA, LVVA 7420. f., 1.apr., 958. l., 4., 14., 195. lp.; 6648.f., 1. apr., 678. l., 4. lp.; 6648.f., 1. apr., 730., 18. – 20. lp.

³⁴⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 95. lp.

³⁴⁸ Piemēram, 1923. gadā Valsts Ludzas amatniecības skola vairāku tūkstošu (7862) latu vērtībā savā rīcībā ieguva jaunus 15 audzēkņiem paredzētus koka un metāla apstrādes darba rīkus – urbmašīnas, vīles, skrūvspīles, ēveles, cirkuļus, u.c.; LNA, LVVA 6648.f., 1. apr., 730. l., 18. – 20. lp.

³⁴⁹ Krūze, A., Zigmunde, A., *Izglītības un pedagoģiskās domas attīstība Latvijā*. Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. IV sējums..., 209. lpp.

trūkuma gadījumā, uzskatot, ka skolēnu nacionālās pašapziņas stiprināšana nav iedomājama bez Latvijas teritorijas izpētes un iepazīšanas.³⁵⁰

Skolu organizēšanu un pilnvērtīgu to darbības nodrošināšanu Latgalē pavadīja divas problēmas – pedagoģiskajam procesam piemērotu telpu trūkums un izglītības iestāžu apgāde ar nepieciešamo inventāru, kurināmo materiālu un mācību līdzekļiem (grāmatas, kartes, globusi, lielformāta tabulas, mēģenes, ķīmiskās vielas, u.c.).

Lielākā daļa izglītības iestāžu atradās skolām neatbilstošās telpās, kuras tika pielāgotas mācību procesa norisei, un tādēļ bija uzlokajams vienīgi kā pagaidu variants skolu izvietojumam, taču konkrētajos Latgales apstākļos šāda veida telpas kļuva par izplatītu un ļoti pastāvīgu risinājumu, kas praktiski bija vienīgā izeja, lai nodrošinātu izglītības iestāžu pastāvēšanu novadā. Ierobežotie resursi liedza apgādāt skolas ar nepieciešamo skolas inventāru un mācību līdzekļiem, līdz ar to arī mācību process nevarēja norisināties pilnvērtīgi.

³⁵⁰ LNA, LVVA 6642.f., 1. apr., 208. l., 28. lp.

3. SKOLOTĀJS LATGALE

3.1 SKOLOTĀJS SKOLĀ

1919./20. m.g. II semestrī, uzsākot skolu organizēšanu Latgalē, tika konstatēts, ka, līdzīgi kā citos valsts novados, arī šeit trūkst pamatskolu skolotāju.³⁵¹ Pamatā skolotāju trūcumam bija gan apstākļi, ka pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas iespējas mācīties, nemaz nerunājot par pedagoģiskās izglītības iegūšanu, bija ļoti ierobežotas (izglītības iestāžu skaita³⁵² un to programmas, kā arī iedzīvotāju finansiālo apsvērumu dēļ), gan tas, ka daļa no skolotājiem bija gājusi bojā kara gadu laikā (cīņas frontē, bēgļu gaitas, lielinieku režīma terors, u.c.), vēl arvien atradās armijas rindās, vai bija devusies prom no Latgales līdz ar lielinieku atkāpšanos.³⁵³ Pedagoģiskā personāla nepietiekamība lika uzticēt skolotāju amata pienākumus cilvēkiem bez atbilstošas izglītības un iepriekšējas pedagoģiskās pieredzes, nereti pieņemot personas pat ar ļoti zemu vispārējo zināšanu un erudīcijas līmeni, kuru izglītība aprobežojās ar dažām baznīcas skolas klasēm, vai kara gadu laikā iegūtu atsevišķu klašu izglītību.³⁵⁴

Skolotāju kursi 1920. gada vasarā. Lai pārsvarā gados jauniejiem skolotājiem nodrošinātu iespēju papildināt savas zināšanas³⁵⁵ (gan metodoloģiskās, gan vispārējās), 1920. gada vasarā Rēzeknē norisinājās Iekšlietu ministrijas Latgales lietu departamenta (kultūras nodaļas) organizētie vasaras pedagoģiskie kursi, kas ilga nepilnus četrus mēnešus līdz nākamā m.g. sākumam.³⁵⁶ Interesentu skaits bija tik liels, kaursos pieņēma tikai daļu no visiem mācīties gribētājiem, kas izskaidrojams gan ar ierobežojumiem telpu ziņā, gan ar kursantu izmitināšanas problēmām.³⁵⁷

³⁵¹Kronlins, J., *Latvijas skolas II. Baltās un nebaltais dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem.* [Aijovas Veiverlija] : Latvju Grāmata, 1973, 46. lpp. (241)

³⁵² Piemēram, 1911. gadā, balstoties skolu skaitīšanas datiem, Latgalē (Vitebskas guberņas sastāvā) bija 352, kamēr Vidzemes guberņā bija 802, bet Kurzemes guberņā 621 dažāda veida tautskola.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 19. lpp.;

³⁵³ Pōrskots par Ludzas apriņķa Školu Waldes darbību no 1. III 1920. – 1. II 1921. g., *Latgolas Škola*, 1921. gads, nr. 1, 27. lpp.

³⁵⁴ Kronlins, J., *Latvijas skolas II. Baltās un nebaltais dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem...*, 46. lpp.

³⁵⁵ Viens no veidiem kā izglītēt skolotājus un paplašināt to redzes loku bija ekskursijas ārpus ierastās Latgales vides. Šādu izbraucienu laikā skolotājiem bija iespēja ne tikai aplūkot dažādus ekskursiju objektus, bet arī paklausīties augstskolas pasniedzēju lekcijas un apmeklēt teātra izrādes. 1921. gadā norisinājās pirmā plašākā Izglītības ministrijas un Latgales lietu departamenta kopīgi organizētā ekskursija uz Rīgu, savukārt, lai skolotājiem finansiāli nedaudz atvieglotu izbrauciena izmaksas, Satiksmes ministrija nodrošināja skolotājiem lētākas vilciena biļetes. Turpmākajos gados sekoja arī pieredzes apmaiņas braucieni ārpus valsts, ko rīkoja Latgales Skolotāju Savienība, un kuru laikā tika apmeklētas tādas valstis kā Čehoslovākija, Austrija un Polija.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1072. l., 75. lp.; Latgolas skolotoju ekskursija uz orzemem nu 16 augusta līdz 2 sept. š.g. Latgalīts, 1923. gada 19. oktobrī, 3. lpp.; Vaivode, T., E., *Latgolas skūlūtōju pyrmōs ekskursijas. Tāvu zemes kalendārs.* Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2007, 94. – 95. lpp.

³⁵⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1072. f., 43. lp.,

³⁵⁷ Laikraksta “Latgolas Wōrds” 1920. gada 41. numurā tika nopublicēts iesūtīts sūdžību raksts (tā autors neatklāja savu vārdu pēc vēstules norādīt - “Mozō Rūze ar draūdžini”), kurā uzsvērts, ka Rēzeknes kursu dalībnieku dzīves apstākļi kopmītnēs atrodas nepieņemamā stāvoklī, piedevām kopmītnēs nereti viesojoties vīrieši (karavīri), bet pasniedzēji lietojot alkoholu. (Rēzeknes skolotōju kursu lītā. *Latgolas Wōrds*, 1920. gads,

Kursu saturs tika veidots tā, lai maksimāli aptvertu pamatskolas mācību priekšmetus – īpašu vērību pievēršot latviešu valodai un tās mācīšanas metodikai, vēsturei un ģeogrāfijai, matemātikai kā arī eksaktajiem priekšmetiem, bet mazliet mazāk – ētikai un zīmēšanai.³⁵⁸ Arī nākamajos gados norisinājās līdzīgi t.s. „skrejošie” vasaras kursi, tomēr pēc pašu skolotāju atzinuma tematiski plašā un informatīvi piesātinātā kursu programma, intensīvais nodarbību grafiks, klausoties pasniedzēju lekcijas „no rīta līdz vakaram”, nogurdināja skolotājus vairāk, nekā sniedza reālas, pedagoģiskajā darbā pielietojamas zināšanas, tādēļ, ka kursi bija paredzēti pedagogiem, kuriem jau ir noteiktas priekšzināšanas un pieredze mācību darbā, nevis jauniem un pedagoģiski mazpieredzējušiem skolotājiem.³⁵⁹ Noslēdzoties kursiem, dalībnieki saņēma apliecību un ieņēma praktikanta statusu, kas ļāva uz gadu kļūt par pamatskolas skolotāju. Piemēram, sākot 1920./21. m.g. Rēzeknes apriņķī uz vienu gadu apstiprināja 24 skolotājus – praktikantus, Ludzas apriņķī 79 skolotājus, bet Daugavpils apriņķī 132 skolotājus. Skolotāju trūkuma dēļ arī dienestā esošie pedagogi (kopskaitā 29) tika atbrīvoti, lai varētu atgriezties pie savas profesijas pienākumu veikšanas.³⁶⁰ Nākamajā vasarā skolotājam – praktikantam bija jānokārto pārbaudījumi, kas atbilda vidusskolas kvalifikācijai, taču tādu, kas spētu to paveikt bija ļoti maz, jo dažus mēnešus ilgie pedagoģiskie kursi nesniedza pietiekošu zināšanu bāzi un sagatavotību nedz šo pārbaudījumu nokārtošanai, nedz darbam pamatskolās.³⁶¹

Gan paši skolotāji, atskaitoties apriņķu skolu valdēs par darbu skolā, gan pamatskolu inspektori, dodoties izglītības iestāžu revīzijas braucienos, konstatēja, ka ir lauku pamatskolas, kurās strādā tikai viens skolotājs, pasniedzot vairākām klašu grupām visus skolu programmā paredzētos mācību priekšmetus, sākot ar latviešu valodu un beidzot ar fiziskās audzināšanas nodarbībām.³⁶² Lauku pamatskolās ar diviem vai retākos gadījumos vairāk skolotājiem, novērojams, ka viens no skolotājiem ir gados jaunāks, bet otrs skolotājs, kam visbiežāk uzticēja arī skolas pārziņa jeb direktora amata pienākumus, iespēju robežās tika meklēts gados vecāks un pieredzes bagātāks, kas ne vienmēr (sabiedrisko un kultūras darbinieku trūkuma dēļ) pēc profesijas bija skolotājs, bet vienkārši atbilstošs kandidāts, piemēram, kāds no garīdzniecības pārstāvjiem.³⁶³ Skolas pārziņa pienākumos ietilpa ne tikai

29. jūnijs, 2. – 3. lpp.). Kursu rīkotājs - Latgales lietu departaments - pilnībā noraidīja baumas par sliktajiem dzīves apstākļiem, kā arī par karavīru viesošanos kopmītnes un alkohola reibumā esošiem pasniedzējiem.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1072. f., 54. lpp.

LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 953. l. 10. lp.

³⁵⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1072. f., 56. lp.

³⁵⁹ Pīzeimes par Latgolas skolām. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr 2, 13. Lpp.

³⁶⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 177. l., 10.-12. lp.

³⁶¹ Rēzeknes apriņķa pamatskolu darbeibas porskots par laiku nu 1921.g. 23. oktobra leidz 1922. g. 1. janvaram. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 32. Lpp.

³⁶² LNA, LVVA 6642. f., 5. apr., 19. – 20., 39. – 40. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 20. lp.

³⁶³ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 1., 19. lpp.; 6637. f., 2 apr., 1268. l., 1. – 2. lp.

skolēnu apmācība un citu skolotāju aizvietošana, piemēram, slimības gadījumā vai dienās, kad skolotājam bija paredzēta papildskolas nodarbību vadīšana, bet arī pienākums pārvaldīt skolas administratīvo darbvedību. Pilsētu un miestu pamatskolu pedagoģiskais sastāvs bija skaitliski plašāks nekā lauku pamatskolās, jo šajās skolās katra mācību priekšmeta pasniegšanai, visbiežāk, algoja atsevišķu skolotāju.³⁶⁴

Citu tautību skolotāji. Skolotāju trūkums pamatskolās (vismaz pirmajos pāris gados) lika algot citu tautību skolotājus, galvenokārt krievu tautības (retāk - poļu) pārstāvjus, kuri bija strādājuši par skolotājiem vēl pirms valsts proklamēšanas.³⁶⁵ Šie skolotāji saziņā ar audzēkņiem nelietoja latviešu valodu, bet, ja lietoja, tad tā bieži bija lauzīta un izkropļota, savukārt tas nepatika skolēniem, piedevām šie skolotāji izvairījās no Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanas, kas, ņemot vērā vienu no skolas funkcijām – audzināt valsts pilsoņus, kas ciena un novērtē nacionālu valsti kā augstāko sabiedrības sasniegumu - bija nepieņemami.³⁶⁶

Šie - „bijušie krievu laiku” skolotāji mācību darbā pielietoja metodiski novecojušus paņēmienus, piemēram, sistemātisku informācijas atkārtošānu un zināšanu nodošanu skolēniem ar t.s. „iekalšanu galvā”, nevis Izglītības ministrijas vēlamo un pieprasīto pieeju, mācot ar reālu piemēru palīdzību un veicinot skolēnu izdomu un radošo domāšanu.³⁶⁷ Pamatskolu inspektori savos ziņojumos norādījuši arī gadījumus, kad atšķirīgu tautību dēļ, starp skolotājiem veidojās strīdi, kas pārauga nopietnākos konfliktos, kam visbiežāk risinājums tika rasts pārceļot kādu no skolotājiem darbā uz citu izglītības iestādi.³⁶⁸ Tā kā skolotāju skaits bija ierobežots, izplatītākais to soda veids gadījumā, ja skolotājs veica nelielus pārkāpumus savā darbībā, piemēram, nesatika ar darba biedriem, patvaļīgi slēdza skolu un neataisnotu iemeslu dēļ pārtrauca mācības, bija skolotāju pārcelšana uz citu mācību iestādi, tādējādi saglabājot skolotājam darba iespējas un sniedzot iespēju laboties, lai gan retos gadījumos skolotāji tika atbrīvoti no darba pavisam, piemēram, ja skolotājs skolā regulāri lietoja alkoholu.³⁶⁹

Gadījumos, kad vietējo kadru trūkums liedza nokomplektēt pedagogu sastāvu, ar Izglītības ministrijas Skolu departamenta atļauju, uz konkrētu darba noteikumu un atalgojuma pamata³⁷⁰, neobligātās izglītības iestādēs drīkstēja pieņemt darbā arī skolotājus no ārvalstīm, visbiežāk tie bija krievu tautības pārstāvji, kas iepriekš bija dzīvojuši bijušās Krievijas

³⁶⁴ LNA, LVVA 4932. f., 2. apr., 92. l., 10. lp.; 4932. f., 2. apr., 110. l., 7. lp.,

³⁶⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 397. l., 3. lp.; 6637. f., 1. apr., 23. l., 69. lp.

³⁶⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 9. , 21. lp.; 6642. f., 1. apr., 230. l., 46. lp.

³⁶⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 1. lp.

³⁶⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 11. lp.

³⁶⁹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lp.; 7420. f., 1. apr., 148. l., 315.a – 318. lp.

³⁷⁰ Šos skolotājus pieņēma darbā „pagaidu skolotāju” statusā, nosakot to mēnešalgas lielumu, kas nedrīkstēja pārsniegt 6500 rbl. mēnesī par 24 mācību stundu noslodzi nedēļā.; LNA, LVVA 6637. f., 1. apr., 296. l., 64. lp.

impērijas teritorijā. Ārvalstu skolotāji savā iepriekšējā mītnes zemē bija guvuši labu izglītību, tādēļ apstākļos, kad trūka pienācīgi sagatavotu pedagogu, tie sniedza papildinājumu un, vismaz nedaudz mazināja skolotāju trūkumu.³⁷¹

Skolotāji – baltieši. Aicinājumam atbalstīt Latgali un palīdzēt kopīgi stiprināt novada skolu sistēmu atsaucās skolotāji *baltieši* jeb citu Latvijas novadu skolotāji, kuri bija biežāk sastopami tieši pilsētu un miestu pamatskolās, nekā lauku skolās, un kurus no skolotājiem latgaliešiem atšķīra reliģiskā piederība (Ev. luterāņi vai pareizticīgie) un saziņā lietotā latviešu literārā valoda.³⁷² Apriņķu skolu valdes, kas bija atbildīgas par pedagogu apstiprināšanu darbā, nepievērsa lielu uzmanību skolotāju reliģiskajai pārliecībai vai tam kādu latviešu valodas paveidu skolotājs pārvalda un lieto saziņā, bet izvērtējot kandidātu, lielāka vērību pievērsa tā kvalifikācijai un pedagoģiskajai pieredzei, kas *baltiešu* skolotāju gadījumā noteica to pārkumu pār daudziem Latgales latviešu skolotājiem, kuru izglītība un sagatavotība pārsvarā bija nepiemērota pedagoģiskajam darbam skolās.³⁷³

Arī likumā „Par Latvijas izglītības iestādēm” bija noteikts, ka mācības skolās norisinās „ģimenes valodā”, ko par tādu „uzdod bērna vecāki, bērnu skolā pieteicot”³⁷⁴, līdz ar to Latgalē tā bija latgaliešu rakstu valodas nenormētā verbālā forma, kuru skolotāji no citiem Latvijas novadiem, visbiežāk nepārvaldīja un, tādēļ mācību stundas, sevišķi latviešu valodas un literatūras stundas, izmantojot, sev līdzīgu paņemtās, literārajā valodā drukātas, mācību grāmatas, vadīja latviešu literārajā valodā.³⁷⁵ Lai gan pamatskolu inspektori savos ziņojumos minimāli pieminēja vai nemaz nepieminēja saspīlējumus latgaliešu un *baltiešu* vidū, tomēr presē citu Latvijas novadu skolotāju darbība tika apspriesta visai plaši, uzsverot, ka šie pedagogi Latgalē „spiežas ar savām idejām un propagandu” un „smādē latgaliešus un latgaliešu valodu”³⁷⁶ Kritikas un pārmērumu devu saņēma arī apriņķu skolu valdes, kuras pieļāva šādas situācijas veidošanos Latgales skolās.³⁷⁷

Skolotāji no citiem Latvijas novadiem savus pasniedzamos mācību priekšmetus vadīja latviešu literārajā valodā, kas Latgales skolēniem, kuri ikdienā ģimenē un skolā sarunājās latgaliski, sarežģīja mācību procesu, jo pat tad, kad latviešu literārā valoda Latgales skolās tika iekļauta obligāto priekšmetu skaitā, kas mācāms skolēniem sākot ar trešo pamatskolas

³⁷¹ Piemēram, 1920./21. m.g. Valsts Rēzeknes vidusskolā strādāja trīs ārvalstu (krievu tautības) pedagogi, kuri skolā mācīja ne tikai krievu valodu, bet arī matemātiku un fiziku.; LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 4428. l., 1., 2., 9. lp.

³⁷² Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 27. lpp.

³⁷³ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 177. l., 10. lp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 13. lp.,

³⁷⁴ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp

³⁷⁵ Sowi pret sowiem. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 26. aprīlis, 1. lpp.

³⁷⁶ Wacajs Pedagoģs. Školas Latgolā. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 22. februāris, 1. lpp.

³⁷⁷ Wacajs Pedagoģs. Školas Latgolā. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 22. februāris, 1. lpp.; Sowi pret sowiem. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 26. aprīlis, 1. lpp.

klasi (lai gan Latgales latvieši uzstāja, ka tā ir jāpasniedz sākot ar ceturto mācību gadu), tomēr skolēnu leksikā valdīja sajukums, jo tie, nereti neprazdami izšķirt un nodalīt abas valodas, saziņā lietoja kombinētu latviešu literārās valodas un latgaliešu rakstu valodas verbālo formu maisījumu, ko pamatskolu inspektori nodēvēja par „neiespējamo valodu”³⁷⁸ tādēļ viens no argumentiem, kas runāja par sliktu skolotāju - *baltiešu* plašai darbībai Latgales skolās bija apgrūtinošā komunikācija starp skolotājiem un skolēniem.³⁷⁹ Bez šī aspekta jānorāda, ka Latgales latvieši (pedagoģiskie darbinieki, bet izteiktāk – kultūras darbinieki un politiķi) uzlūkoja *baltiešu* darbību ar neuzticību, skatot to plašākā kontekstā - kā mēģinājumus „pārlatviskot” Latgali.³⁸⁰

Jaunajai skolotāju paaudzei vajadzēja būt par valstiskās apziņas un nacionālās identitātes veidotājiem, taču jāņem vērā, ka Latgales latviešu identitātes pamatā bija ne tikai piederība latviešu nācijai un Latvijas valstij, bet arī noteiktai dzīvesvietai jeb reģionam raksturīgajai identitātei - atšķirīgajai Latgales latviešu valodai (saziņas līdzeklim) un katoļticībi - kas bija arī pamatā³⁸¹, lai pasvītrotu Latgalē dzīvojošo latviešu savdabību un izvirzītu prasību pēc Latgales pašpārvaldes.³⁸² Skolas uzdevums neaprobežojās tikai ar bērnu apmācību lasīt un rakstīt prasmēs, bet tai bija jāveic nopietns un daudzpusīgs audzināšanas un kulturālās izglītības darbs, tādēļ pastāvēja uzskats, ka „skolotājs latgalielis daudz labāk izprātis latgaliešu bērnu dvēseli, jo ir tai tuvāks”.³⁸³ Līdz ar to skolotājiem Latgalē (īpaši pamatskolas pedagogiem) bija dubulta darbības būtība - veidot skolēnu kā latviešu nācijas pārstāvju valstisko apziņu un reizē uzturēt skolēnu piederības sajūtu Latgalei un šī novada kultūrai, kā arī kopt latgaliešu rakstu valodu.

Jāatzīmē arī, ka ticības mācība skolās (līdz pat 1934. gadam) nebija obligāta. 1919. gada 8. decembrī pieņemtais likums noteica, ka ticības mācība skolās mācāma tad, ja bērnu vecāki to

³⁷⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 18. lp.; Skoborga. Školotāji – baltieši Latgolā. *Latgolas Wōrds*, 1920. gada 2. novembris, 2. lpp.

³⁷⁹ Blese, E., Daži novērojumi Latgales skolu dzīvē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924. gads, nr. 11, 526. lpp.

³⁸⁰ Par skolom. *Latgolas Wōrds*, 1921. gada 19. janvārī, 1. lpp.

³⁸¹ Ivanovs, A., Soms, H., Origins of regional identity of eastern Latvia (Latgale) and approaches to its investigation./ Jermolajeva, E., (redaktore), *Reģionālais Ziņojums: Pētījumu materiāli*. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2008, p. 44.

³⁸² Latgales pašpārvaldes jeb autonomijas jautājuma izcelsme meklējama vēl laikā pirms I Pasaules kara, kad norisinājās Latgales latviešu nacionālās pašapziņas veidošanās (t.s. *nacionālā atmoda*) un tika izvirzītas idejas gan par pilnīgu Latgales separātismu un atdalīšanos no pārējiem Latvijas novadiem, kā arī par konfederācijas tipa divpakāpju administrāciju Latvijas autonomijā (1917. gadā). Šis jautājums aktualitāti nezaudēja arī 20. gadsimta 20. gados, kad tas tika izvirzīts un apspriests arī Satversmes sapulcē. Par Latgales autonomijas jautājumu vairāk skat.: Strazdiņš, A., *Latgales nacionālā atmoda (19. gs. beigās – 1917): kopīgais un atšķirīgais F. Trasuna un F. Kempa uzskatos*. Bakalaura darbs. Rīga: LU, 2013, 56. lp.; Goba, I., Latgales pašpārvaldes priekšlikums Latvijas Republikas Satversmes sapulcē (1920 – 1922). Vēsture : avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XVI starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Daugavpils : Saule, 2007, 81. – 89. lpp.

³⁸³ Garijona, A., Školotoju lītā. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 15. novembrī, 2. lpp.

rakstiski lūdz.³⁸⁴ 1921. gadā Izglītības ministrijas Skolu departaments veica pamatskolas bērnu vecāku aptauju, kuras rezultāti liecināja, ka vairums vecāku Latvijā iestājās pret ticības mācības mācīšanu skolās.³⁸⁵ Analizējot nedaudz vēlāk - 1924./25. m.g. – reģistrētos datus par pamatskolu mācību priekšmetu skolotājiem Latvijā, radzams, ka Latgales trīs apriņķos - vairāk kā nevienā citā valsts apgabalā - pamatskolās bija ticības mācības stundas, kuras visbiežāk vadīja vietējie garīdzniecības pārstāvji.³⁸⁶ 1924./25. m.g. konstatējams, ka Daugavpils apriņķī bija 50 ticības mācības skolotāju, Ludzas apriņķa skolās bija 55 skolotāji, bet Rēzeknes apriņķa skolās 45, tajā pašā laikā Rīgas apriņķī bija tikai divi ticības mācības skolotāji.³⁸⁷ Šie dati apliecina, ka vecāku vēlme, lai viņu bērni apgūtu ticības mācību, tika apmierināta, piedevām skola 20. gadsimta 20. gados pakāpeniski veidojās par institūciju, kas ne tikai nodrošināja izglītības iespējas, bet saglabāja arī novadam raksturīgos identitātes vaibstus.

Skolotāja pedagoģiskā darbība skolā. Skolotājs bija ikvienas izglītības iestādes centrālā figūra, ko žurnāls „Latgolas Škola” poētiski nodēvēja par „skolas dvēseli”.³⁸⁸ Pedagoģis nebija tikai starpnieka funkciju veicējs, kas skolēniem nodod tālāk savas zināšanas un pieredzi. No skolotāja prasīja lielu atdevi un pašizliedzību, cerot, ka pedagoģiskajā darbā iesaistītie būs gatavi, lai pakārtotu savu privāto dzīvi un pašuzpurētos skolotāja pienākumu izpildes dēļ.³⁸⁹ Lai gan cerēt, ka skolotāji pilnībā nodosies darbam, atsakoties no savas privātās dzīves un, uztverot amata pienākumu izpildi kā dzīves mērķi un sūtību, bija ne tikai naivi, bet arī neobligāti, tomēr skolotājam ar savu rīcību, raksturu un uzskatiem bija jākļūst par priekšzīmīgu piemēru skolēniem.³⁹⁰ Kā pedagoģiskie žurnāli, tā ministrijas ierēdņi norādīja, ka tas bija sasniedzams, izkopjot skolotāja individuālās rakstura īpašības, atsakoties no netikumiem un demonstrējot stingru nostāju ikvienā jautājumā.

Skolotājam saskarsmē ar audzēkņiem bija jāizceļas ar tādām humānām vērtībām kā cilvēkmīlestība, labestība, laipnums un iecietība, turklāt pedagogus aicināja iepazīt un izprast bērnus, lai, iedziļinoties katras vecuma grupas īpatnībās, skolotājs atrastu visefektīvāko pieeju bērnu apmācībai.³⁹¹ Pēc K. Melnalkšņa domām „skolai bija jāpaliek par māju”, līdz ar to skolotājam kā „mājas saimniekam” bija jānodrošina (vai vismaz jāmēģina to izdarīt) ne tikai

³⁸⁴ Saskaņā ar „Likumu par Latvijas izglītības iestādēm” katras konfesijas pārstāvji drīkstēja prasīt ticības mācības pasniegšanu, ja skolā bija vismaz 10 šīs konfesijas bērnu.

³⁸⁵ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 36. lpp

³⁸⁶ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 67. l., 17. – 18. lp.

³⁸⁷ Turpat.

³⁸⁸ Pīzeimes par Latgolas skolām. Latgolas Škola, 1922. gads, nr. 2, 10. lpp.

³⁸⁹ Rēzeknes skolotoju kursu lītā. Latgolas Wārds, 1920. gada 29. jūnijs, 2. lpp.

³⁹⁰ Priedīte, A., Kas prosams nu skolotāja? Latgolas Škola, 1926. gads, nr. 6, 18. – 19. lpp.

³⁹¹ LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 61, A. Skrodera fonds, N 24, 4., 10. lp.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 119. lp.

labiekārtota vide, bet arī bērniem patīkama mācību atmosfēra, kas, ņemot vērā lielo bērnu skaitu, kas atradās ārpus skolas, bija ļoti būtisks apsvērumš.³⁹²

Skolotāja (īpaši pamatskolas) darba ikdiena, plašā un daudzpusīgā pienākumu loka dēļ, bija piesātināta un ļoti spraiga. O. Svenne, aprakstot skolotāja ikdienu, norādījis, ka „ceļas viņš sešos, labo burtnīcas, gatavojas stundām”, diena turpinās, kad skolotājs, jau „pusdeviņos ir klasē – izdala burtnīcas, izskaidro kļūdas, pārbauda mājas uzdevumu izpildi, uzdod patstāvīgo darbu”.³⁹³ Visbiežāk, laika taupīšanas nolūkos, mācības norisinājās bez pārtraukumiem, tomēr par to (sevišķi pusdienu pārtraukuma) neesamību, skolotājiem aizrādīja pamatskolu inspektori, kuri, produktīvāku darba apstākļu radīšanas nolūkos, ieteica darba dienu sadalīt mazākās daļās, tādējādi dodot neilgus atelpas brīžus gan skolēniem, gan epizodiski atpūšoties pašiem skolotājiem.³⁹⁴ Mācības ritēja līdz plkst. 15.00 vai 16.00.³⁹⁵

Noteiktās dienās pedagogiem bija jāvada pirmsskolas nodarbības un jāapmeklē mājāmācībā esošie bērni. Atsevišķās brīvdienās vai darba dienu vakaros norisinājās papildu skolas nodarbības, turklāt ne visās skolās bija apkalpojošais personāls, tādēļ skolotājiem bija jā rūpējas arī par apkārtējās vides sakārtošanu un skolas telpu tīrību.³⁹⁶ Skolotājs bija atbildīgs arī par skolēnu ārpusskolas aktivitāšu organizēšanu mācība gada laikā³⁹⁷, bet starp mācību gadiem pedagogam kopā ar bērniem bija jāvāc herbārijs un jāgatavo nepieciešamie mācību līdzekļi, turklāt vasarās vairākus mēnešus norisinājās arī pedagogiskie kursi, kas prasīja praktiski visu brīvo skolotāja laiku. Kā jau iepriekš tika norādīts, skolotāju darba pienākumu lokā ietilpa arī dalība skolu remontdarbu veikšanā, līdz ar to skolotāja amats tā pārstāvjiem lika atrasties nepārtrauktā kustībā, veicot daudzpusīgos pedagoga amata pienākumus. O. Svenne atzīmējis, ka „ar laiku šis skolotājs zaudē degsmi, sāk strādāt bez plāna, kļūst par mākslinieku, kamēr zūd aizrautība. Līdz ar to tā zūd arī skolēniem”.³⁹⁸ Skolotāju pienākumu slogs bija tik liels, ka žurnāla „Zīdūnis” 1921. gadā iznākušajā numurā bija publicēts apjomīgs dzejolis ar nosaukumu „Školotāja sōpes”, kas, neņemot vērā dzejoļa niecīgo estētiski māksliniecisko vērtību, jāuztver kā mēģinājums pievērst sabiedrības, kā arī Izglītības ministrijas uzmanību skolotāju grūtajai ikdienai un smagajiem darba un dzīves apstākļiem.³⁹⁹

Mācīšanas procesā būtiska bija arī pedagogu metodiskā sagatavotība, kurai lielu uzmanību pievērsa Izglītības ministrijas struktūrās strādājošie darbinieki – pamatskolu inspektori un

³⁹² LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 198. lp.

³⁹³ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 39. l., 147. – 148. lp.

³⁹⁴ Turpat.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 192. lp.

³⁹⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 39. l., 148. lp.

³⁹⁶ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 95. lp.

³⁹⁷ Skolotāja darba pienākumu sarakstu iespējams papildināt vēl ar tādiem, salīdzinoši retākiem pienākumiem kā mācību materiālu sagāde, piemēram, burtnīcu un rakstāmlietu piegāde skolai, kurināmo materiālu sagāde malkas trūkuma gadījumā, piedalīšanās skolotāju konferencēs.

³⁹⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 39. l., 148. lp.

³⁹⁹ Gudrītis, A. „Školotāja sōpes. *Zīdūnis*, 1921. gads, nr. 2, 46. – 49. lpp.

departamentu vadītāji. Pedagoģiskajā darbā maz pieredzējušie skolotāji bija metodiski vāji sagatavoti, tādēļ mācīja bērnus kā to prata darīt un uzskatīja par pareizu esam, taču tas ne vienmēr saskanēja ar pamatskolu inspektoru viedokli, kuri norādīja, ka skolotāju piekoptie apmācības paņēmieni bija nepareizi vai novecojuši, tādēļ neatbilda jaunākajām pedagoģijas prasībām. Izteikti lielu vērību pievērsa latviešu valodas mācīšanai, sekojot līdzi, lai tās pasniegšanā ievērotu valodas konvencijas.⁴⁰⁰

3.2 SKOLOTĀJA SABIEDRISKĀ DARBĪBA

Skolotāja nozīme Latgales sabiedrībā bija pieaugusi, un tagad skolotājs bija aktīva nacionālās inteliģences daļa, kas nodarbojās ne tikai ar tiešo darba pienākumu izpildi izglītības iestādē, bet veica arī kultūras un sabiedrisko darbu, kas Latgales apstākļos, kad novadā trūka latviešu kultūras darbinieku, bija īpaši svarīgi.⁴⁰¹ Izglītības nepieciešamība un tās prestižs noteica pedagoga lomu sabiedrībā, piedevām skolotājs kļuva par cilvēku, kas spēja mudināt apkārtnes iedzīvotājus pievērsties izglītībai, veicinot ne tikai bērnu, bet arī pieaugušo iesaistīšanos izglītības procesā.⁴⁰²

Skolotāja – skolēnu vecāku attiecības. Vispirms no skolotāja sagaidīja atvērtību un komunikāciju, pirmkārt, attiecībā pret skolēnu vecākiem, otrkārt, pret vietējās apkārtnes iedzīvotājiem. Izplatītākais veids, lai kontaktētos ar vecākiem un uzturētu ar tiem saziņu bija organizējot vecāku sapulces, kuru laikā pedagogi mēģināja ieinteresēt vecākus jautājumos, kas saistīti ar skolas uzturēšanu un mācību procesa norisi. Tas tika darīts praktisku mērķu dēļ, lai skolas remontdarbu laikā, kad varēja būt nepieciešami būvmateriāli vai darbu veicēji, kā arī reizēs, kad skolās trūka malka un petroleja, vai arī cita veida gadījumos (transports), skolotāji varētu vērstie pie skolēnu vecākiem un lūgt tiem palīdzību noteiktu jautājumu nokārtošanā.⁴⁰³

Skolotāja sabiedriskā darbība. 1920. gada 25. un 26. septembrī Rēzeknē norisinājās Latgales skolotāju kongress, kura laikā tika pieņemta rezolūcija par „skolotāju līdzdalību kulturāli nacionālā darbā”.⁴⁰⁴ Rezolūcijas saturs noteica skolotāju sabiedriski kulturālās

⁴⁰⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 7. lp.

⁴⁰¹ Ķestere, I., *Pedagoģijas vēsture : skola, skolotājs, skolēns*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2005, 145. lpp.; Školotoju kongress Latgolā. *Latgalīts*, 1920. gada 14. oktobrī, 3. lpp.; Zalāns, A. (sakārtojis un izdevis), *Prelāts Jānis Velkme (1876 – 1962)*..., 153. lpp.

⁴⁰² Pašizgleiteiba. *Latgalīts*, 1922. gada 5. janvārī, 3. lpp.

⁴⁰³ Atsevišķi skolotāju – vecāku savstarpējo attiecību aspekti tiks raksturoti arī darba ceturtajā nodaļā, skaidrojot jautājumus, kas saistīti ar skolēnu izvairīšanos no izglītības iestāžu apmeklēšanas un ar to saistītajiem iemesliem.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 95. lp.; Garijona, A., Nūvārījumi skolā. *Latgolas Škola*, 1925. gads, nr. 5, 6. lpp.; Seile, V., Latgolas skolu stowuklis statistikas gaismā. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 30. lpp.

⁴⁰⁴ Školotoju kongress Latgolā. *Latgalīts*, 1920. gada 30. septembrī, 4. lpp.; Tautiši, kroit latwišu tautas gora montu! *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 12. lpp.

darbības galvenos virzienus: vākt folkloras materiālus (tautas dziesmas, pasakas, rotaļas, u.c.), organizēt kursus, sarīkot *izpriecu* vakarus, uzvest teātra izrādes, skolās dibināt lasītavas, bibliotēkas un *svētdienu kursus*, piedalīties laikrakstu izdošanā, nodarboties ar *latgaliešu literatūras* pavairošanu, dibināt literāros fondus, sarīkot priekšlasījumus, sarunu vakarus, iepazīstināt vietējos iedzīvotājus ar kultūras vērtībām (literatūra), kas nodrukātas latviešu – *baltiešu* valodā, u.c.⁴⁰⁵

Lai gan rezolūcijā tika skaidri norādīti pedagogu darbības virzieni un jomas, tomēr 20. gadsimta 20. gadu sākumā aktualitāti aizvien nebija zaudējusi, kāda no Krievijas impērijas laika pārmantota problēma, kas saistīta ar skolotāju vidū izplatīto, kā arī pārējā sabiedrībā pastāvošo, priekšstatu par skolotāju kā valsts ierēdni un pārkrievošanas politikas īstenotāju.⁴⁰⁶ Šī nojausma ietekmēja ne tikai sabiedrības uztveri, raisot noteiktas asociācijas ar skolu un skolotāju, bet arī pašu skolotāju apziņā saglabāja zināmu priekšstatu par pedagogu un tā funkcijām, tādēļ vispirms bija nepieciešams skaidrot skolotājiem to sociālo nozīmi, iepazīstinot pedagoģisko personālu ar sabiedriski kulturālās darbības uzdevumiem un skolotāja sabiedriskajiem pienākumiem.⁴⁰⁷

Pedagoģisko darbinieku sabiedriski kulturālā darbības realizācija bija cieši saistīta ar skolu un skolas audzēkņiem un to pašdarbību. Skolēnu iesaistīšana pēc iespēja dažādākos pēcstundu interešu izglītības pulciņos bija Izglītības ministrijas prasība, skolēnu talantu, radošuma un erudīcijas attīstībai.⁴⁰⁸ Resursu (telpu, mūzikas instrumentu, apmācītu pedagogu) trūkums liedza skolās plaši attīstīt koru un orķestru kolektīvu darbību, tomēr dažās pilsētu pamatskolās un vidusskolās, kuru iespējas bija plašākas, šādi kolektīvi bija.⁴⁰⁹ Izplatīta pašdarbības forma bija skolotāju organizētie un vadītie skolēnu pulciņi ar literāru vai literāri dramatisku ievirzi.⁴¹⁰ Šie skolu pulciņi (interesu kopas) aptvēra dažādas kultūrizglītojošās jomas, sākot ar skolēnu iesaistīšanos literāro žurnālu veidošanā, tādējādi attīstot latviešu valodas prasmes un valodas izjūtu, kas noderēja domrakstu rakstīšanā, līdz pat dažādu literāro darbu lasījumu (t.s. literāro vakaru) un iestudējumu veidošanai. Literāro žurnālu veidošana (rokrakstā) skolās

⁴⁰⁵ Školotoju kongress Latgolā. *Latgalīts*, 1920. gada 14. oktobrī, 3. lpp.

⁴⁰⁶ Rezeknes apriņķa pamatskolu darbības porskots par laiku no 23. oktobra 1921. g. līdz 1. janvārim 1922. g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 35. – 36. lpp.; Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 77. – 79. lpp.

⁴⁰⁷ Rezeknes apriņķa pamatskolu darbības porskots par laiku no 23. oktobra 1921. g. līdz 1. janvārim 1922. g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 35. – 36. lpp.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 48. lp.

⁴⁰⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 95. lp.

⁴⁰⁹ Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola spēja finansiāli atļauties mūzikas instrumentu iegādi, kā arī nodrošināt atbilstoši sagatavota pedagoga algošanu, tādēļ skolā bija gan koris, gan “ragu” jeb pūšaminstrumentu orķestris.; LNA, LVVA 4933. f., 1. apr., 8. l., 33. lp.; LNB, Reto grāmatu un rokrakstu fonds. RX0, A 350, H. Logina fonds, N 2, 12. lp.

⁴¹⁰ Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, 1922. gads, nr. 2, 26. lpp.

vairāk bija veids kā izkopt skolēnu radošās prasmes, un tā mazākā mērā nekā literārie vakari un teātra uzvedumi, nodrošināja sabiedrības līdzdalību.⁴¹¹

Jāatzīmē, ka skolotāji organizēja arī publiskās lekcijas un „jautājumu – atbilžu” vakarus, kuru laikā vietējiem iedzīvotājiem bija iespēja noklausīties populārzinātnisku lekciju, vai „jautājumu – atbilžu” vakara gadījumā, doties uz semināram līdzīgu nodarbību, kurā iespējams uzdot jautājumus skolotājam, kas iepriekš noteicis semināra tēmu. Tomēr šāda veida pasākumi tika organizēti retāk, jo tie prasīja plašākas skolotāja zināšanas un lielāku sagatavotību.⁴¹² Vidusskolu skolotāji iesaistījās Latgales Skolotāju savienības administrēšanā, kā arī aktīvi piedalījās vairāku periodisko izdevumu veidošanā (R. Tabine, M. Apelis, u.c.).⁴¹³

Plašu sabiedrības interesi raisīja skolēnu teātru uzvedumi, kuru laikā tika izrādītās ainas gan no Latgales latviešu (K. Daugule – Kempa, K. Skrinda, F. Trasuns, u.c.), gan citu novadu latviešu (Aspazija), bet retākos gadījumos arī ārzemju rakstnieku darbiem, savukārt uz rakstnieku un kultūras darbinieku jubilejas reizēm tika rīkoti dažādi piemiņas vakari, kuru laikā pasākuma apmeklētāji plašāk tika iepazīstināti ar rakstnieka biogrāfiju un viņa daiļradi.⁴¹⁴ Presē atrodamā informācija liecina, ka teātra izrādes, kas atsevišķai sabiedrības daļai bija īpašs un vēl nebijis pasākums, raisīja prieku.⁴¹⁵ Reizēm pasākumam sekoja balle ar dejām.⁴¹⁶ Īpaši pasākumi norisinājās novembrī – valsts proklamēšanas jubilejas reizēs, kad ierastās dzejas deklamācijas papildināja gājiens un valsts himnas dziedāšana.⁴¹⁷

Šāda un līdzīga veida sarīkojumu organizēšana kļuva par samērā bieži sastopamu skolu darbības izpausmi, turklāt tas bija izdevīgi skolai, jo no pasākuma apmeklētājiem tika vākti ziedojumi vai iekasēta ieejas maksa, kas ļāva skolām sniegt nelielus pabalstus trūcīgajiem audzēkņiem, vai izlietot gūtos ienākumus bibliotēku papildināšanai, kā arī sporta inventāra iegādei.⁴¹⁸

⁴¹¹ Žurnālu veidošana bija izplatīts literārās pašdarbības veids tieši vidusskolās, kuru audzēkņi bija apguvuši pamatskolas kursu un to zināšanās ļāva veidot nelielus rakstus, sacerēt dzejoļus un grāmatu recenzijas, ko papildināja skolēnu radītie zīmējumi. Spilgtākais rokrakstā izdoto žurnālu piemērs ir Rēzeknes Valsts vidusskola, kuras skolēni izdeva trīs žurnālus „Dorbs ceļ weiru”, „Pyrmais sūlis” un „Auseklis”.; Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, nr. 2, 25. lpp.

⁴¹² Andrupines 6 klašu II pakāpes psk. skolotōji ved zemniekus un jaunatni pie gaismas. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 26. martā, 2. lpp.

⁴¹³ Porskots par Latgalīšu Školotōju sawīnības darbību. *Latgolas Škola*, 1921. gads, nr. 1, 15. – 18. lpp.; Treijs, R. (redaktors), *Latvijas Republikas prese (1918 – 1940)*, Rīga: Zvaigzne ABC, 408. – 412. lpp.; Kaļķe, B., *Latviešu skolotāji rakstnieki (1900 – 1940)*. Rīga: RaKa, 2001, 63. – 67., 184. – 186. lpp.

⁴¹⁴ Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, nr. 2, 27. lpp.; Školānu wokors Krōslowā. Latgalīts, 1923. gada 21. martā, 3. lpp.; Viļāni. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 30. janvārī, 4. lpp.

⁴¹⁵ LNA, LVVA 4933. f., 1. apr., 8. l., 40. lp.; 5074. f., 1. apr., 1. l., 36. lp.; Daugpiļs. *Latgolas Wōrds*, 1924. gads, 9. janvāris, 3. lpp.; Apmaklatojs. Janoveles pagasts. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 19. martā, 4. lpp.; Nīcgalē. Latgalīts, 1923. gada 16. jūnijā, 3. lpp.; Mežvidu psk. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 6. februārī, 2. lpp.

⁴¹⁶ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 36. lp., 22. lp.; Kokarewā wokars ar izrādī. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 13. februārī, 3. lpp.

⁴¹⁷ Pa Latgolū. *Latgalīts*, 1923. gada 23. decembrī, 2. – 3. lpp.

⁴¹⁸ LNA, LVVA 6637. f., 5. apr., 35. l., 19. lp.; Latgolas wydusškolas. *Latgolas Škola*, nr. 2, 27. lpp.;

Lai gan skolotāju darbība bija saistīta ar skolas audzēkņu talanta sekmēšanu, taču reizē tā bija vērsta arī uz vietējo sabiedrību, kuru interesēja un piesaistīja skolā notiekošie pasākumi (publiskās lekcijas, literārie vakarie, teātra uzvedumi, koncerti, u.c.), kas 20. gadsimta 20. gadu sākumā daudziem Latgales iedzīvotājiem bija vienīgais veids kā kaut nedaudz, tomēr paplašināt savu redzes loku un zināšanas. Šāda veida pasākumi atdzīvināja visai statisko pagastu kultūras dzīvi, turklāt tie deva finansiālu labumu skolām, bet skolēniem radīja iespēju pašapliecināt sevi. Līdz ar to var secināt, ka skolas, pakāpeniski kļuva par lokāliem kultūras centriem, bet skolotājs, pārnesdams savu iekšēji vērsto darbību (skola) uz ārieni (sabiedrība) kļuva par daudzfunkcionālu sabiedrisko un kultūras darbinieku.

3.3 SKOLOTĀJU TIESISKAIS UN MATERIĀLAIS NODROŠINĀJUMS

Obligāto izglītības iestāžu pedagogu atalgojums. 20. gadsimta 20. gadu sākumā kara darbības izpostītajos valsts apgabalos, kā arī vietās, kur pašvaldības bija trūcīgākas, tostarp Latgalē, valsts skolotājiem pilnībā izmaksāja algas (arī ģimenes un dārdzības piemaksas). Skolotāju atalgojums tika pielīdzināts valsts dienestā esošo ierēdņu atalgojumam, nosakot algu kategorijas no I līdz XX, attiecīgi par kategoriju, kurai mazāks skaitlis, saņemot lielāku atalgojumu.⁴¹⁹ 1921. gada 10. jūnijā Satversmes sapulce pieņēma likumu par obligāto skolu skolotāju algošanu, tādējādi nosakot atalgojuma izmaksas kārtību.⁴²⁰ Iedalījumu kategorijās noteica atkarībā no skolotāju novērtēšanas jeb cenzēšanas, ko veica Izglītības ministrijas Skolotāju cenzēšanas komisija, kas, balstoties uz skolotāja izglītības dokumentācijas un pedagoģiskā darba pieredzes pamata, novērtēja pedagogu un ierindoja to noteiktā kategorijā.⁴²¹ Tā kā galvenie kritēriji, kas noteica kategoriju, un līdz ar to arī skolotāja pamatalgas apmēru, bija kvalifikācija un pieredze, tad vienīgais veids kā ieņemt augstāku kategoriju bija iegūt augstāku izglītības pakāpi par dotajā brīdī esošo vai iemantot pedagoģiskā darba pieredzi, tomēr jāatzīmē, ka ar nemainīgi augstu kvalifikācijas pakāpi, piemēram, vidusskolas izglītību, un pieredzes uzkrāšanu, bija iespējams sasniegt tikai ierobežotu kāpumu kategoriju skalā, turklāt atstarpe starp kategorijām ar vienu kvalifikācijas līmeni bija pieci gadi, līdz ar to, lai sasniegtu nākamo kategoriju (un augstāku atalgojumu), bija nepieciešams samērā ilgs laika periods.

Obligātās izglītības iestāžu skolotāja darba slodze bija 30 stundas nedēļā, no tām 24 stundas pavadot klasē, bet sešas audzināšanas darbā, savukārt, ja skolotājs vienā skolā saņēma atalgojumu par pilnu darba slodzi, tad darbs citās vietās, neraugoties uz paveiktā apjomu, tika

⁴¹⁹ Noteikumi par valsts dienestā sastāvošu personu sadalīšanu amatu kategorijās. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 11. februāris, 1. lpp.

⁴²⁰ Likums par obligatorisko skolu skolotāju algošanu. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 16. jūnijs, 1. lpp.

⁴²¹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 193. lp.;

atalgots kā virsstundas.⁴²² Pamatskolas skolotāja saņemtās algas apmēru noteica ne tikai tā ieņemtā vieta kategoriju sarakstā, bet arī vairāki citi parametri, piemēram, ģimenes piemaksa - noteiktu procentu apmērā no algas par katru apgādājamo ģimenes locekli.⁴²³ Ekonomiski un saimnieciski nestabilajos pēckara apstākļos ierēdņiem, tostarp skolotājiem, izmaksāja arī dārdzības piemaksu, savukārt Latgalē strādājošajiem ierēdņiem, tostarp skolotājiem, līdz pat 1921. gada 1. novembrim izmaksāja arī t.s. Latgales piemaksu (piemaksa ierēdņiem Latgalē).⁴²⁴ Daļu atlīdzības skolotāji saņēma naturāliju jeb pārtikas produktu, sadzīves priekšmetu un apģērba veidā, attiecīgi naturāliju izsniegšanas reizēs, skolotāji nesaņēma daļu no atalgojuma.⁴²⁵

Aplūkojot pamatskolas skolotāju atalgojuma veidošanas un izmaksas modeli uz reālu piemēru bāzes, iespējams konstatēt, ka 1921. gada beigās skolotāja (Marija Ruštāne Vaideru pamatskola, Daugavpils apriņķis) ar XII kategorijas pamatalgu un piecu gadu pieredzi, kā arī kopā ar dārdzības un Latgales piemaksu saņēma 1276, 50 rbl., savukārt, kāda cita skolotāta (Eiženija Milovska, Krivānu pamatskola, Daugavpils apriņķis), saņēma ģimenes piemaksu 222 rbl. apmērā, kopsummā iegūstot 1498, 50 rbl., taču bija skolotāji, kuri nespēja savākt obligāto 30 stundu likmi nedēļā, piedevām to kvalifikācija un darba pieredze bija ļoti zema (XIV kategorijas līmenī) tādēļ arī atalgojums bija niecīgs, tikai 374 rbl., piemēram kā tas (Emmas Krišjanes, Rogaļu pamatskola, Daugavpils apriņķis).⁴²⁶ Pamatskolas skolotāji norādīja, ka neraugoties uz to, ka algas tika izmaksātas laicīgi, to apmērs bija nepietiekošs, tādēļ konstatējami arī gadījumi, kad skolotāji strādāja papildus citās skolās, kā arī ar amatu nesaistītus darbus vai pameta darbu skolās pavisam.⁴²⁷

Neobligāto izglītības iestāžu pedagogu atalgojums. Tieši tāpat kā obligāto izglītības iestāžu skolotāju atalgojums tika noteikts, balstoties uz ierēdņu atalgošanas kategoriju shēmas, arī neobligātās izglītības iestāžu pedagogu algas tika izmaksātas pēc noteiktām kategorijām. Tā kā neobligāto izglītības iestāžu pedagoģiskais sastāvs bija augstāk kvalificēts, arī atalgojums, ko saņēma šo skolu pedagogi, atbilstoši to ieņemtajai kategorijai, bija augstāks. Nedēļas slodze neobligāto izglītības iestāžu vispārizglītojošo priekšmetu skolotājiem bija 24 stundas nedēļā, bet speciālo priekšmetu (ķīmija, filozofija, tehniskā

⁴²² Noteikumi par obligatorisko skolu skolotāju darba laika aprēķināšanu. *Valdības Vēstnesis*. 1922. gada 23. septembrī, 1. lpp.

⁴²³ LNA, LVVA 7420. l., 1. apr., 162. l., 1. – 2. lp.

⁴²⁴ 1921. gada 1. novembrī piemaksas ierēdņiem Latgalē, kā arī naturāliju izsniegšanu atcēla.; *Valdības darbība*. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 9. novembrī, 2. lpp.; LNA, LVVA 6648. f., 1. apr., 91. l., 89. lp. Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 131. lpp.

⁴²⁵ LNA, LVVA 7420. l., 1. apr., 162. l., 1. – 2. lp.

⁴²⁶ Turpat.

⁴²⁷ 6637. f., 2. apr., 1268. l., 1. – 2. lp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 133. lpp.

zīmēšana (rasēšana), u.c.) skolotājiem 18 stundas nedēļā.⁴²⁸ Bez kategorijā norādītās pamatalgas apmēriem, atalgojuma summu sastādīja arī ģimenes piemaksa, kā arī papildus samaksa par virsstundām, aizvietotām stundām un ārpus amata esošiem pienākumiem, piemēram, par dežūru skolas internātā, par darbu skolas bibliotēkā, u.c., piedevām par rakstu darbu labošanu pienācās papildus piemaksas.⁴²⁹ Atšķirībā no pamatskolu skolotājiem, vidusskolu mācībspēki nesaņēma Latgales piemaksu. Likums reglamentēja, ka skolas direktoram ir jāpasniedz no sešām līdz desmit stundām nedēļā⁴³⁰ bez atsevišķas samaksas, tomēr bija gadījumi, kad direktors saņēma atalgojumu arī par minimālo bezmaksas virsstundu skaitu.⁴³¹

Aplūkojot dažus skolotāju atalgojuma piemērus, iespējams secināt, kādā apmērā un amplitūdā bija neobligātās izglītības iestāžu pedagogu algas. 1921. gada decembrī Valsts Daugavpils pedagoģiskās vidusskolas direktors Jānis Jirgens saņēma 14 975 rbl. J. Jirgenam bija augstākā izglītība un ļoti liela darba pieredze (26 gadi), tādēļ viņš algu saņēma pēc VI kategorijas pamatalgas, piedevām viņš bija četru bērnu tēvs, tādēļ saņēma 3080 rbl. lielu ģimenes piemaksu (10% apmērā no pamatalgas par katru bērnu), kā arī piemaksu par virsstundām un papildus darbiem (dežūra skolas internātā), turklāt J. Jirgenam pienācās arī t.s. *dzīvokļa naudu*, jo neizmantoja viņam atvēlēto dzīvesvietu, bet mitinājās sev piederošajā īpašumā un tādējādi saņēma papildus piemaksu pie algas.⁴³² Skolotāja Žaņa Līņa gala atalgojums bija 5241, 66 rbl. Skolotājam bija desmit gadu ilga pieredze un X kategorijas ierēdņa (vidējā izglītība) statuss, piedevām Ž. Līnis saņēma piemaksu par klases audzinātāja pienākumu veikšanu. Skolotājs Ludvigs Sams arī bija ieguvis vidusskolas izglītību, taču viņa niecīgā pieredze ļāva ieņemt XII kategorijas ierēdņa statusu. L. Sams bija divu bērnu tēvs, tādēļ saņēma arī ģimenes piemaksu, kā arī piemaksu par klases audzināšanu un mēnesī par darbu Valsts Daugavpils pedagoģiskajā vidusskolā saņēma 3289, 90 rbl.⁴³³

Skolotāji bieži vien mēdza uzņemties papildus darbus citās izglītības iestādēs, tādējādi vairojot savus ienākumus, savukārt salīdzinot Ludzas latviešu pamatskolas un Ludzas reālģimnāzijas pedagoģisko sastāvu, iespējams konstatēt, ka vidusskolas pedagogu sastāvs (skolotāju kvalifikācijas robežās) ir teju identisks ar pamatskolas sastāvu, līdz ar to pedagogi,

⁴²⁸ 6647.f., 1. apr., 1793. l., 3. lp.

⁴²⁹ LNA, LVVA 1632. f., 5. apr., 1228. l., 1. – 6. lp.; 1632. f., 5. apr., 1330. l., 9. lp.; 6647. f., 1. apr., 841. l., 29. – 30. lp.;

⁴³⁰ Skolās, kurās bija sešas un vairāk klases, skolas direktoram bija jāpasniedz sešas stundas nedēļā bez atsevišķas atlīdzības, bet skolās ar četrām vai piecām klasēm jāpasniedz astoņas stundas, savukārt izglītības iestādēs, kurās bija mazāk klašu, bez atsevišķas piemaksas bija jāpasniedz 10 stundas.; LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1793. l., 1. lp.

⁴³¹ LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1793. l., 7., 10. lp.

⁴³² LNA, LVVA 1632. f., 5. apr., 1228. l., 2. lp.

⁴³³ Turpat.

kas bija nodarbināti abās skolās saņēma algu par darbu divās atšķirīga līmeņa izglītības iestādēs.⁴³⁴ Piemēri ilustrē skolotāja algas apmēru un tās veidošanās mehānismu, kā arī norādā uz aptuveno atalgojumu amplitūdu. Priekšstatu par skolotāja algas reālo apjomu iespējams iegūt, salīdzinot to ar tobrīd aprītē esošajām pārtikas produktu tirdzniecības cenām (Rēzeknē un Daugavpilī). Lai gan nav izdevies atrast pārtikas produktu cenas 1921. gada nogalē, tabulā (3.2. tabula) norādītas 1922. gada marta cenas. Algu apmērs laika posmā no 1921. gada decembra līdz 1922. gada martam nebija mainījies, tādēļ šāds salīdzinājums ir adekvāts.

3.2. tabula

Produkts	Rēzekne	Daugavpils
Rudzi (puds) ⁴³⁵	210 – 220*	236 – 245
Mieži (puds)	115 – 130	150 – 163
Auzas (puds)	110 – 115	135 – 145
Zirņi (puds)	125 – 145	165 – 170
Govs gaļa (mārciņa) ⁴³⁶	12 -14	10 -12
Aitas gaļa (mārciņa)	10 – 13	10 – 13
Cūkgaļa (mārciņa)	20 – 25	22 – 23
Biezpiens (mārciņa)	10 – 12	15 – 18
Olas (gabalā)	8-10	8-10

*Produktu cenas norādītas rubļos

Pārtikas produktu cenas Rēzeknē un Daugavpilī 1922. gada martā

Avots: Portykas cenas. *Latgolas Wōrds*, 1922. gada 7. martā, 4. lpp.

Gan obligāto, gan neobligāto izglītības iestāžu skolotājiem pienācās apkurināts un apgaismots dzīvoklis vai atlīdzība naudā, ja dzīvokli nevarēja nodrošināt vai skolotājam bija savs mitekļis, kā arī apstrādājams zemes gabals. Skolotāju dzīvokļiem bija jābūt pēc iespējas tuvāk skolotāja darba vietai, bet, tā kā Latgalē (sevišķi laukos) trūka atbilstošu ēku, kur skolotājiem būtu iespēja dzīvot, konstatējami gadījumi, kad pedagogu nakts mītnes atradās turpat skolai atvēlētajās mācību telpās vai arī dzīvokļu attālums līdz skolai bija tik liels, ka

⁴³⁴ LNA, LVVA 6637.f., 2. apr., 4397. l., 1. lp.; 4932. f., 2. apr., 92. l., 10. lp.

⁴³⁵ Puds – svara mērvienība, kas ekvivalenta 16, 3 kg.; Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 381. lpp.

⁴³⁶ Mārciņa – svara mērvienība, kas ekvivalenta 0,4 kg. Pudā ietilpst 40 mārciņas.; Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību...*, 381. lpp.

skolotājs regulāri kavēja mācību sākumu.⁴³⁷ Jāatzīmē, ka skolotāju dzīvokļu remontdarbi un labiekārtošana tika veikta, izmantojot līdzekļus no 55 miljonu rbl. fonda. Apriņķu valdes saredzēja, ka izglītības nozares uzturēšana novadā saistīta ar kompleksu darbības virzienu kopumu, līdz ar to bija būtiski domāt ne tikai par izglītības iestāžu atjaunošanu, bet arī par skolotāju dzīves vietu sagatavošanu.⁴³⁸ Vidusskolu pārzīņi, kuriem nebija savas privātās dzīves vietas, piekopa izplatīto pieredzi, dzīvod atsevišķā, skolas telpās iekārtotā dzīvoklī.⁴³⁹

Pamatskolu inspektoru vērtējumā viena no sarežģītākajām problēmām, kuras esamība ietekmēja ne tikai skolotāju darba un dzīves apstākļus, bet arī izglītības iestāžu sekmīgu darbību bija neatrisinātais skolu un skolotāju zemes jautājums, kas aktualizējās neilgi pēc valsts proklamēšanas, kad tika izvirzīts princips, ka skolām un skolotājiem jābūt apgādātiem ar lauksaimniecībā izmantojamu zemi, katrai skolai atvēlot ap 10 ha lielu zemes gabalu (skolas ēkām un rotaļu laukumam – 1 ha, dārziem – 1ha, skolotājam 1-2 ha, kopējām skolas saimnieciskām vajadzībām, neparedzētiem gadījumiem).⁴⁴⁰ Lai gan agrārās reformas gaitā bija paredzēts, ka skolām un skolotājiem tiks atvēlēta noteikta zemes platība, tomēr vēl 1923. gadā zeme nebija divām trešdaļām Latgales skolu, bet tām izglītības iestādēm, kurām zeme tika piešķirta, tās platība vidēji bija 1,3 ha, kamēr pārējā Latvijā 4,9 ha.⁴⁴¹

Zemes trūkums liedza skolotājam iekārtot nelielu dārzu vai saimniecību skolas tuvumā, kas bija viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ skolotāji rīkojās pretēji pamatskolu inspektoru vēlmēm un, runājot O. Svennes vārdiem „pārvērtās par gājputnu”⁴⁴² un pameta izglītības iestādes uzreiz pēc mācību gada beigām (vai pat ātrāk)⁴⁴³, neuzkavējoties tajās vasarā, bet atgriežoties tikai vasaras izskaņā vai rudenī, kad bija jāsāk jaunais mācību semestris. Tā kā skolotāja funkcijas un nozīme sabiedrībā bija pieaugusi, nebija pieļaujams, ka pedagogs vasarā ilgstoši atrodas ārpus skolas un tā vietā, lai nodarbotos ar sabiedriski kulturālām aktivitātēm, strādā papildus darbu citā vietā. Skolotāja saimniecības izveide piesaistītu pedagogu pie skolas un nodrošinātu tā sabiedrisko darbību vasaras mēnešos.⁴⁴⁴

Skolotāju organizācijas. Skolotāju tiesiskās un materiālās intereses aizstāvēja Latgales Skolotāju savienība, kas darbojās autonomi gan no Latvijas skolotāju savienības, gan salīdzinoši mazākās - labēji vērstās Latvijas nacionālo skolotāju savienības, kuras rindās ar

⁴³⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 2. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 14. lp., 30. lp.,

⁴³⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 316. l., 15., 28., 30. lp.

⁴³⁹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 1990. l., 6. lp.; 6637. f., 2. apr., 3. l., 99. – 106. lp.

⁴⁴⁰ Kronlins, J., Mūsu obligatorisko skolu zeme. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924. gads, nr. 7, 27. lpp.

⁴⁴¹ Turpat, 28. lpp.

⁴⁴² Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 82. lpp.

⁴⁴³ Tā kā pamatskolu skolēni (sevišķi laukos) ignorēja Izglītības ministrijas noteikto mācību gada ilgumu un uzsāka skolas gaitas vēlāk (plašāk par to nākamajā nodaļā) un noslēdza tās ātrāk, konstatējami gadījumi, kad skolotāji atbrīvoja no mācībām dažus mācīties gribētājus un arī paši devās “paātrinātā atvaļinājumā”.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 15. lp.

⁴⁴⁴ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 5. lp., 48. lp.

laiku iestājās Ludzas apriņķa skolotāju biedrība (dibināta 1920. gadā).⁴⁴⁵ Latvijas skolotāju savienības sastāvā apvienojās lokālās – pilsētu un apriņķu robežās bāzētās skolotāju biedrības, kā arī skolotāju organizācijas, kas apvienoja skolotājus, izvirzot etnisko piederību kā kritēriju (ebreju, baltkrievu skolotāju) vai uz specifiski profesionālās ievirzes (defektīvo bērnu skolu, vidusskolas) pamata.⁴⁴⁶ Apskatītajā laika posmā Latvijas skolotāju savienības rindās darbojās 1920. gadā izveidotās „Rēzeknes pilsētas un apriņķa skolotāju arodnieciskā biedrība” un „Daugavpils apriņķa skolotāju biedrība”, savukārt 1925. gadā savienībai pievienojās „Daugavpils pilsētas latvju skolotāju arodbiedrība”.⁴⁴⁷ Latgales Skolotāju savienība koncentrējās uz Latgales latviešu skolu un skolotāju darbību, pārstāvot arī to skolotāju intereses, kuri nebija iesaistīti nevienā no lokālajām biedrībām vai kādā no savienībām.⁴⁴⁸

Viena no izplatītākajām veselības apdrošināšanas formām bija algotā darbaspēka iesaistīšana slimo kasē. Sākot ar 1923. gada 1. aprīli visiem, pašvaldības iestāžu skolotājiem bija jābūt iesaistītiem kādā no pastāvošajām slimo kasēm, tādēļ jau 1922. gada nogalē tika reģistrēta Latvijas skolotāju kopējā slimo kase, kas, apvienojot skolotājus uz aroda principa, kļuva par vienu no plašākajām slimokasēm Latvijā, tomēr tā nebija vienīgā, kurā skolotāji iesaistījās.⁴⁴⁹ Slimo kase tika organizēta ar mērķi, lai skolotāja vai tā tuvinieku saslimšanas gadījumā, pedagogiem būtu iespēja vieglāk iegūt ārsta palīdzību un medikamentus.⁴⁵⁰

Skolotājs kā centrālais darbinieks izglītības iestādē kļuva ne tikai par skolēnu audzinātāju, bet, pieaugot izglītības nozīmībai un prestižam, kā arī palielinoties skolotāja nozīmei sabiedrībā, pakāpeniski ieņēma stabilu vietu sabiedrisko un kultūras darbinieku rindās, savas darbības teritorijā, izglītojot vietējo sabiedrību un veicinot tās kultūras līmeņa celšanos, savukārt skola kļuva par vietēja mēroga izglītības un kultūras centru.

Pedagogi (kā Latgalē, tā citviet Latvijā) formēja jaunās paaudzes nacionāli valstisko apziņu, tomēr, ņemot vērā, ka Latgalē bija izteikti reģionālās identitātes akcenti, skolotājs bija darbinieks, kas audzināja skolēnos piederības sajūtu novadam.

Skolotāja profesijas nozīmību un nepieciešamību apstiprināja apstākļi, ka pedagogi tika atalgoti, pielīdzinot tos valsts ierēdņu statusam, turklāt Latgales gadījumā būtiski atzīmēt, ka

⁴⁴⁵ Par Ludzas apriņķa skolotāju biedrības darbību Latvijas nacionālo skolotāju savienības sastāvā skat.: Vugule, Ē., *Skolotāju profesionālo organizāciju darbība Latvijā (1918 – 1940)*. Promocijas darbs, Rīga : LU, 2011, 107., 120. lpp.

⁴⁴⁶ Dēķens, K. (sastādītājs), *Latvijas Skolotāju Savienība, (1917. - 1927.), 10 gadu darbības atcerei*. Rīga: E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuve, 1927, 30. – 31. lpp.

⁴⁴⁷ Turpat, 117., 119. – 120. lpp.

⁴⁴⁸ Zeile, P., *Latgales kultūras vēsture. No akmens laikmeta līdz mūsdienām...*, 439. – 440. lpp.

⁴⁴⁹ Vīksna, A., *Slimo kases Latvijā*. Rīga : A/S Slimo kase, 1994, 5., 12. lpp.;

⁴⁵⁰ Lykumi un reikojumi. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 63. lpp.

pedagogu algas Latgalē, pilnībā apmaksāja valsts, tā apliecinot rūpes par profesijas pārstāvju labklājību, dzīves un darba apstākļiem.

4. SKOLĒNS LATGALĒ

4.1 IZGLĪTĪBAS IESTĀŽU NEAPMEKLĒŠANAS CĒLOŅI

Skolēni kā izglītības iestāžu galvenā mērķauditorija bija būtisks elements izglītības sistēmas mehānismā, bez kura nebija iedomājama skolu darbība un kuru neesamība ietekmēja un pat apdraudēja ikvienas izglītības iestādes pastāvēšanu. Šī universālā atziņa pavadīja aktuālo audzēkņu skaita problēmu izglītības iestādēs, kas bija viens no nopietnākajiem un reizē arī sarežģītākajiem jautājumiem ne tikai reģionālā, bet arī valstiskā mērogā. To apliecināja arī lielais ārpus skolas palikušo bērnu (vecumā no 7 līdz 14 gadiem) skaits valstī kopumā, 1921./22. m.g. pārsniedzot 63 tūkstošus (63 085 bērni), kas bija aptuveni 33% no kopējā potenciālo skolēnu skaita.⁴⁵¹

Ārpus skolas esošo latviešu tautības bērnu skaita procentuālie rādītāji Latgalē 1920./21. m.g., atšķīrās no kopainas rādītājiem, jo tie bija augstāki nekā citos Latvijas novados. 1921. gada 26. aprīlī, uzstājoties ar runu Satversmes sapulcē, V. Seile norādīja, ka Daugavpils apriņķī vecumā no 7 līdz 14 gadiem skolu neapmeklēja 86, 58 % bērnu, Rēzeknes apriņķī ārpus skolas bija 84, 63 % potenciālo skolēnu, savukārt Ludzas apriņķī ārpus skolas esošo bērnu skaits pārsniedza 87 % (87, 69%) atzīmi, bet vidēji Latgalē ārpus skolas atradās 86 % latviešu tautības bērnu.⁴⁵² Lai gan šobrīd darba autora rīcībā nav detalizētu statistikas datu, kas ļautu pārbaudīt V. Seiles minētos procentuālos rādītājus, kā arī precīzi norādīt ārpus skolas esošo bērnu skaitu, taču iespējams secināt, ka Latgalē uzrādītie procentuālie rādītāji bija ievērojami augstāki nekā valstī kopumā.

Tomēr šiem augstajiem procentiem gadu no gada bija tendence kristies, savukārt šāds secinājums izriet no A. Stara atzīmētajiem rādītājiem darbā „Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā”, kurā autors norādījis datus par skolēnu skaita pieaugumu uz 1000 bērniem vecumā no 8 līdz 14 gadiem. 1920. gadā Latgalē uz 1000 visu tautību bērniem (no 8 līdz 14 gadus veciem) izglītības iestādes apmeklēja 182, savukārt 1925. gadā to skaits bija pieaudzis līdz 542.⁴⁵³ Pieaugot visu Latgalē dzīvojošo tautību pārstāvju skolēnu skaitam uz 1000 bērniem, pieauga arī latviešu tautības skolēnu skaits, kas savukārt izriet no veseluma un daļas attiecību izteiksmes, proti, pieaugot veseluma apmēriem, pieaug arī veseluma daļas apmēri (ar norunu, ka daļa ir iekļauta veselumā). Lai gan šis spriedums nav balstīts precīzos statistikas datos, tomēr tas pamatots ar loģikas principiem, un atspoguļo tendenci samazināties ārpus skolas esošo bērnu skaitam.

⁴⁵¹ *Valsts pieci gadi, 1918 – 1923*. Rīga: Latviešu Zemnieku Savienības spiestuve, 1923, 58. – 59. lpp.

⁴⁵² Karule, A., Valerijas Seiles devums tautas izglītībā un pedagoģijā.// Vaivode, E. (sastādītāja), Valerijai Seilei – 100. Daugavpils: Daugavpils Pedagoģiskais institūts, 1991, 77. lpp.

⁴⁵³ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 17. lpp.

Finansiālo līdzekļu trūkums kā skolu neapmeklēšanas cēlonis. Valsts pirmo pastāvēšanas gadu laikā regulāra izglītības iestāžu apmeklēšana no bērniem un viņu vecākiem prasīja lielus pūliņus, taču tā nebija tikai Latgalē sastopama problēma, bet bija novērojama arī citviet Latvijā.⁴⁵⁴ Likumā par Latvijas izglītības iestādēm bija iekļauts punkts, kas noteica, ka par bērnu apzinātu nesūtīšanu skolā draudēja sods, tomēr soda sankcijas pret vecākiem tika lietotas ļoti retos gadījumos, jo galvenais iemesls, kādēļ bērni neapmeklēja skolu, bija finansiāli grūtie dzīves apstākļi, jo par bērnu nesūtīšanu skolās parasti bija sodāmi tieši trūcīgie novada iedzīvotāji.⁴⁵⁵ Bērnu skološanai nepieciešamo līdzekļu trūkums ietekmēja gan ģimenes ar nelielu bērnu skaitu, bet īpaši - Latgalē bieži sastopamās - daudz bērnu ģimenes.⁴⁵⁶ Tieši šo ģimeņu vecākiem bija visgrūtāk nodrošināt, lai kaut viena ģimenes atvase apmeklētu skolu, nemaz nerunājot par vairāku bērnu vienlaicīgu skološanu, tādēļ daudz bērnu ģimeņu bērni nereti skolu apmeklēja pēc kārtas.⁴⁵⁷

Lai gan pamatskolu inspektori, minot formālo iemeslu, norādīja, ka pagastu un apriņķu valdes atsakās piedzīt sodus, jo „negribot naidoties ar iedzīvotājiem”⁴⁵⁸, tomēr iepriekš norādītais „Likums par Latvijas izglītības iestādēm” paredzēja, ka bērniem, kuri trūkuma dēļ nav spējīgi apmeklēt skolu, jāsaņem materiāla palīdzība (apavi, apģērbs, mācību piederumi)⁴⁵⁹ no pašvaldības iestādēm, taču, tā kā tās pašas bija finansiāli nepietiekami nodrošinātas, arī sodu vākšana no vecākiem būtu ne tikai neapdomīga, bet arī ļoti pretrunīga rīcība.⁴⁶⁰

Lai veicinātu skolu apmeklētību, mazuļiem skolēniem finansiāli palīdzēja ne tikai pašvaldības iestādes un pašas skolas, pabalstot savus audzēkņus ar ienākumiem no „skolēnu vakariem”, bet to darīja arī katoļu baznīca, kas trūcīgajām draudzes ģimenēm sniedza finansiālu palīdzību. Arī sabiedriskās un kultūras organizācijas, piemēram, kultūras biedrība „Kultūra” atvēlēja naudas pabalstus trūcīgākajiem izglītības iestāžu audzēkņiem skolas gaitām

⁴⁵⁴ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.; Purs, A., Unsatisfactory national identity?: school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 104. – 105.

⁴⁵⁵ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.; LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 15. l., 20. lp.

⁴⁵⁶ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 36. l., 1.- 2., 5. lp.; 6637.f., 2. apr., 5671. l., 92., 164., 176. lp.

⁴⁵⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 1., 8., 16. lp.; Rudko, N., Tretjuks, P., *Ieskats Latgales skolu vēsturē*. Viļāni : Latvijas Republikas Tautas izglītības ministrijas izdevums, 1990, 131. lpp.; Melnalksnis, K., Par skolu stāvokli Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1925. gads, nr. 6, 408. lpp.

⁴⁵⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 31. lp.

⁴⁵⁹ Pamatskolu inspektori skolu revīzijas braucieni laikā īpaši atzīmēja, ka skolēniem nav piemērotu apavu, jo ikdienā lietotās lūku (īpaši apstrādātu kārkla mizu) un striķu vīzes nav piemērotas, lai ar tām dotos uz skolu, jo nepateicīgu laika apstākļu un sliktu satiksmes ceļu dēļ tās samirkst un izšķīst.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 6. lp.

⁴⁶⁰ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.

nepieciešamo materiālu iegādei.⁴⁶¹ Transporta ziņā skolēnus atbalstīja arī Dzelzceļu virsvalde, kas, izsniedzot īpašas apliecības, piešķīra skolēniem tiesības braukt par pazeminātu biļetes cenu maršrutā starp skolēna patstāvīgo dzīves vietu un izglītības iestādi vai tai tuvāko centru.⁴⁶² Savukārt atsevišķas neobligātās izglītības iestādes atbrīvoja trūcīgos skolēnus no mācību maksas vai arī samazināja tās apjomu, lai arī trūcīgo ģimeņu bērniem nodrošinātu iespēju iegūt vidējo izglītību.⁴⁶³

Skolas, informējot Izglītības ministriju par savu darbību, norādīja arī citus iemeslus, kādēļ skolēni tās neapmeklēja. Otrs biežāk sastopamais neapmeklētības iemeslu skaidrojums tika definēts kā „bez dibināma iemesla”, tātad iemesls bija vairāk subjektīvs un saistīts ar dažādām, attiecībā pret izglītību, sekundārām lietām, turklāt ar saturiski ļoti plašu neapmeklētības cēloņu kopumu.⁴⁶⁴

Saimniecības darbi kā skolas apmeklēšanu ietekmējošs faktors. Latgalē vērienīgas un ļoti būtiskas pārmaiņas ienesa valsts agrārā reforma, kuras īstenošana vispirms atstāja paliekošas pēdas lauksaimniecībā un ekonomikā, taču tā ietekmēja arī citas dzīves sfēras. Veidojoties jaunsaimniecībām, ierasta parādība bija ikvienā ģimenē augošo bērnu iesaistīšana lauku darbos, tādēļ daudzi bērni bija nodarbināti gan ģimenei piederošajās, gan - peļņas nolūkos – citiem piederošajās saimniecībās.⁴⁶⁵ Tomēr paralēli agrārās reformas norisei, zemnieki (ģimeņu vīriešu kārtas pārstāvji) Latgalē pievērsās arī alternatīvu materiālā stāvokļa uzlabošanas iespēju meklēšanai, kā vienu no izplatītākajiem papildus peļņas gūšanas veidiem praktizējot, kopš 19. gadsimta 80. gadiem izplatīto, došanos peļņas ieguves darbos uz Krievijas teritorijā esošajām pilsētām, vai retāk uz citiem Latvijas novadiem, un tādējādi vēl 20. gadsimta 20. gados uzturot spēkā uzskatu, ka ar darbu ārpus savas saimniecības iespējams nopelnīt vairāk, tādējādi arī saimniecības uzturēšanu atstājot sievietēm, ģimeņu veco cilvēku un bērnu pārraudzībā.⁴⁶⁶ Nav šaubu, ka vecākie ģimeņu bērni, atrodoties mājās, pieskatīja savus jaunākos brāļus un māsas, tādēļ šai – saimniecības un mājas darbu kategorijai pieskaitāmi arī šāda veida bērnu pienākumi, kas liedza tiem apmeklēt izglītības iestādes.⁴⁶⁷

Attālums kā cēlonis skolu neapmeklēšanai. Skolu tīkla izveidē tika ņemti vērā tādi apstākļi kā Latgales satiksmes infrastruktūras sliktais stāvoklis, kā arī grūti īstenojamā skolu internātu un kopējās ēdināšanas nodrošināšana, tādēļ izglītības iestādes ierīkoja ar aprēķinu,

⁴⁶¹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 94. lp.; LNB, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 96, S. Seiļa fonds, N 40, 12. lp.

⁴⁶² LNA, LVVA 6637. f., 1. apr., 950. l., 2., 12. lp.

⁴⁶³ Balvos komercškola. *Latgolas Wōrds*, 1921. gada 14. septembrī, 4. lpp.; Daugavpiļš Valsts Widusškola. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 28. lpp.

⁴⁶⁴ LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 36. l., 2., 6. lp.; 6637.f., 2. apr., 5671. l., 92., 164., 176. lp.

⁴⁶⁵ Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.

⁴⁶⁶ Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados...*, 227. lp.; Svarāns, A., *Latgales sasniegumi Latvijas valsts laikā*. Rīga: Pagalma izdevums, 1935, 38. lpp.

⁴⁶⁷ Melnalksnis, K., Par skolu stāvokli Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1925. gads, nr. 6, 408. lpp.

lai tās būtu sasniedzamas bez papildus transporta līdzekļu izmantošanas. Viens no izglītības iestāžu skaita pieauguma un līdz ar to arī skolu tīkla paplašināšanās veicinošajiem faktoriem bija apstākļi, ka gadu no gada pieauga skolēnu skaits (atbilstoši samazinoties ārpus skolas esošo bērnu skaitam), kas vēlējās doties uz skolu, tādēļ arī esošās skolas nespēja nodrošināt visu mācīties gribētāju uzņemšanu, kā rezultātā aizvien bija jāatver jaunas skolas. Tomēr, neraugoties uz to, ka izglītības iestādes apkalpoja lielāku platību nekā Izglītības ministrijas noteikti 22 km², lielais skolas attālums (attiecībā pret bērna dzīves vietu) kā iemesls izglītības iestādes neapmeklēšanai tika minēts retāk nekā iepriekš raksturotie.⁴⁶⁸

4.2 MĀCĪBU GADA ILGUMA IETEKME UZ IZGLĪTĪBAS KVALITĀTI

Izglītības ministrijas noteiktais mācību gada garums. Katra mācību gada garumu, tā sākumu un noslēgumu, pārtraukumu (brīvlaiku) skaitu un gala pārbaudījumu laiku noteica Izglītības ministrija. Mācību dienu skaits mācību gada laikā dažādu līmeņu (obligātās un neobligātās) izglītības iestādēs atšķīrās, piedevām atšķirīgo mācību dienu skaitu noteica arī skolas atrašanās vieta – pilsēta vai lauku teritorija. Lauku I pakāpes pamatskolās tas nedrīkstēja būt garāks par 170, bet lauku II pakāpes un visās pilsētas pamatskolās tā garums bija 200 dienas. Mācību gada sākums lauku teritoriju skolu divās vecākajās klasēs un pilsētu skolās bija paredzēts septembra vidusdaļā un noslēgums maija beigās, bet lauku skolās mācību gada ilgums pirmajām četrām klasēm bija no oktobra līdz maija vidum.⁴⁶⁹

Vidējās izglītības iestāžu mācību gada garums bija paredzēts no 200 līdz 220 dienām, savukārt arodizglītības iestāžu, speciālo vidusskolu un komercskolu mācību dienu skaits atšķīrās no pamatskolu un vidusskolu mācību dienu skaita, jo šo skolu audzēkņiem vasaras mēnešu laikā bija jāpiedalās obligātajā, izglītības programmas saturā iekļautajā, praksē uz kuras rēķina pieauga mācību dienu skaits.⁴⁷⁰

Mācību gada laikā bija iepļānoti divi *garie* brīvlaiki – Ziemassvētkos un Lieldienās, kuru garums bija 14 dienas jeb divas nedēļas. Lai gan bija paredzēts arī viens *īsais* brīvlaiks (vienu nedēļu ilgs) rudenī, tomēr to skolas drīkstēja izmantot tikai gadījumā, ja mācību gads tika uzsākts noteiktajā laikā.⁴⁷¹ Izglītības ministrija norādīja, ka skolotājiem bērni izglītības iestādēs būtu jāsapulcina arī vasaras mēnešu laikā, lai kopīgi dotos ekskursijās, pārgājienos,

⁴⁶⁸ Lai gan skolas attālums kā iemesls tās neapmeklēšanai tika minēts retāk, taču konstatējami arī gadījumi, kad pamatskolu inspektori norāda uz bērniem, kuri ir spiesti kājām mērot vairāk nekā 10 kilometru vienā virzienā, lai apmeklētu skolu, taču ne šāds attālums, ne minētais piemērs vēl nenorāda uz plaši izplatītu tendenci.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 230. l., 46. lp.; 6637. f., 2. apr., 5671. l., 92., 164., 176. lp.

⁴⁶⁹ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 41. lp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 36. – 37. lpp.

⁴⁷⁰ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 4. lp.; 6648. f., 1. apr., 849. l., 20. lp.; 6648. f., 1. apr., 847. l., 1., 38. lp.

⁴⁷¹ LNA, LVVA 7451. f., 1. apr., 19. l., 19. – 20. lp.

spēlētu spēles un ietu rotaļās, nodarbotos ar dziedāšanu vai vāktu augu herbāriju nākamajam mācību gadam un tādējādi audzēkņu acīs vairotu gan skolas, gan izglītības kopumā, prestižu un parādītu, ka no skolas nav jāvairās un jābēg, bet tai ir jāuzticas un jāuztver kā attīstības iespēja.⁴⁷²

Reālais mācību gada garums. Liels pamatskolu skolēnu skaits, kas apmeklēja izglītības iestādes, darīja to balstoties uz „lauksaimniecības darbu kalendāru”⁴⁷³ nevis uz Izglītības ministrijas noteikto mācību gada grafiku, tādēļ pirmo valsts pastāvēšanas gadu laikā reālais mācību gada sākums un noslēgums un, līdz ar to arī tā garums, daudzās pamatskolās ievērojami atšķīrās no Izglītības ministrijas noteiktā. Pēc pamatskolu inspektoru ziņām izglītības iestādes savu darbību sāka vēlāk nekā paredzēts, jo galvenā izglītības iestāžu mērķauditorija – skolēni – ieradās novēloti, galvenokārt tad, kad lielākā daļa darbu lauku saimniecībās bija padarīti un potenciālā skolēna ikdiena kļuva mazāk aizņemta, ļaujot atvēlēt laiku arī izglītības iestāžu apmeklēšanai.⁴⁷⁴ Pedagogi vilcinājās uzsākt mācības un gaidīja, lai skolās ierastos lielākā skolas audzēkņu daļa, kas visbiežāk notika tuvāko trīs nedēļu (retāk mēneša) laikā, taču bija arī skolas, kurās skolēnu skaits turpināja pieaugt pat līdz Ziemassvētkiem.⁴⁷⁵ Kā jau iepriekš tika atzīmēts, skolas nesāka mācību gadu laikā arī aizkavējušos skolu remontu dēļ, līdz ar to skolu neapmeklētība kā iemesls bija izplatītākais, bet ne vienīgais cēlonis savlaicīgai mācību uzsākšanai.⁴⁷⁶

Nemitīgi pieaugošais skolēnu skaits izglītības iestādēs, skolotājiem lika vairakkārt atkārtot jau iepriekš izmācīto mācību vielu, lai jaunpienācējiem kompensētu zināšanu trūkumu, taču tas reizē aizkavēja arī mācību programmas satura pilnvērtīgu apguvi.⁴⁷⁷ Noslēdzoties ziemas sezonas mēnešiem un iestājoties labvēlīgākiem laika apstākļiem, arī lauku saimniecībās atsākās darbi, tādēļ skolēni, vēl pirms mācību gada beigām, visbiežāk aprīļa vidū vai otrajā pusē (pēc Jurgū dienas (23.04) vai Lieldienu brīvlaika) pakāpeniski sāka pamest izglītības iestādes.⁴⁷⁸ Lai gan 1921. gadā Daugavpils apriņķa pamatskolu inspektors L. Ozoliņš kādā no ziņojumiem, raksturodams skolēnu apzināto un pēc pašu interesēm veikto mācību gada saīsināšanu, norādīja, ka „Nekādi draudi un vara nespēj skolēnus, sākoties siltajam laikam,

⁴⁷² LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 41. – 42. lp.

⁴⁷³ Patvaļīga izglītības iestāžu apmeklēšana, ignorējot valsts pārvaldes struktūru noteikto kalendāru, bija izplatīta parādība ne tikai Latgalē, bet arī citos Latvijas novados.; Purs, A., 'Unsatisfactory national identity': school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 102.

⁴⁷⁴ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 94. – 95. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 54. lp.

⁴⁷⁵ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 16. lp.

⁴⁷⁶ LNA, LVVA 7420. f., 1. apr., 958. l., 7. lp.

⁴⁷⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 6. lp.

⁴⁷⁸ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 953. l., 10. lp.

noturēt skolā”.⁴⁷⁹ Tomēr latgaliešiem, pakāpeniski pieņemot Izglītības ministrijas noteikto mācību gada garumu, skolēnu skaits, kas noslēdza mācības paredzētajā laikā – palielinājās.⁴⁸⁰

Rudenī vēlāk uzsāktā un pavasarī ātrāk noslēgtā (bieži – ļoti pavisām apmeklētā) mācību gada dienu skaitu vēl vairāk samazināja „Likums par mācību un svētku dienām”, kas paredzēja, ka līdz ar valsts svētku dienām, brīvas bija arī oficiāli atzītās konfesionālo svētku dienas, kuru skaits katoļticības gadījumā bija liels un tādējādi atstāja jūtamu ietekmi uz mācību gada garumu.⁴⁸¹ 1921. gadā pedagogs un Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors O. Svenne bija veicis detalizētu mācību dienu aprēķinu 1921./22. m.g. I pakāpes lauku pamatskolās, pievēršot uzmanību lielajam dienu skaitam, kad mācības Latgales skolās nenotika.

4.1. tabula

Mēnesis	Dienu skaits	Dienas, kad izglītības iestādes slēgtas		Kopā	Atlikušās mācību dienas
		Svētdienas	Svētki un citas svinamās dienas		
Oktobris*	31	4		4	27
Novembris	30	3	(1. - 2.) Visu svēto dienas; (18.) Latvijas proklam. diena	7	23
Decembris	31	3	(8.) Marijas diena; (24. - 31.) Ziemassvētku brīvdienas	12	19
Janvāris	31	4	(1.- 6.) Ziemassvētku brīvdienas	10	21
Februāris	28	4	(2.) Marijas diena; Aizgavēņi (4 dienas)	9	19
Marts	31	4	(25.) Marijas diena	5	26
Aprīlis	30	3	Lieldienu brīvdienas (14 dienas)	17	13
Maijs	15	2		2	13
Kopā:	227			66	161

* 1921./22. m.g. garums (pēc Izglītības ministrijas norādījumiem) bija no 1.X līdz 15.V

Mācību un brīvo dienu skaits Latgalē 1921./ 22. m.g.

Avots: Svenne, O., Školas laika garums pamatskolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 3. lpp.

1921./22. m.g. oficiālais sākums pamatskolās bija noteikts 1. oktobrī (toga mācības sākās pirmdienā - 3. oktobrī), bet tā noslēgums 15. maijā. Aprēķinot mācību gada garumu (ar atskaitītu svētdienu un svētku dienu skaitu), pārējos Latvijas novados tas bija 177 dienas garš, turpretī Latgalē tā garums bija tikai 161 diena, tātad par 16 dienām mazāk, taču jau iepriekš tika norādīts, ka ierasta parādība Latgalē bija novēlotā izglītības iestāžu darbības uzsākšana un

⁴⁷⁹ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 51. lp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 10. lp.

⁴⁸⁰ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 10. lp.

⁴⁸¹ Likums par mācību un svētku dienām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 7. oktobrī, 3. lpp.; LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 4. lp.

paātrināta to noslēgšana, kas vēl vairāk samazināja mācību dienu skaitu.⁴⁸² Lai gan salīdzinoši lielā skolu skaita un individuāli atšķirīgā mācību gada sākšanas un noslēgšanas dēļ⁴⁸³ nav iespējams precīzi aprēķināt, cik mācību dienu reāli skolas funkcionēja, tomēr O. Svenne minēja, ka tādu dienu skaits svārstījies no 110 līdz 120, bet bijuši arī izņēmuma gadījumi, kad to skaits nokrities līdz 90 mācību dienām gadā.⁴⁸⁴

Nelielais, starp visiem Latvijas novadiem salīdzinoši mazākais, potenciāli pilnvērtīgo mācību dienu skaits, kas, ņemot vērā iepriekšējās darba nodaļās raksturotās nepilnvērtīgās mācību iespējas, satrauca un neapmierināja Izglītības ministrijā strādājošos darbiniekus, piemēram, O. Svenne piedāvāja arī atsevišķus risinājumus, kuru īstenošana nodrošinātu pakāpenisku mācību dienu skaita pieaugumu. O. Svennes priekšlikums bija saīsināt divas nedēļas garos brīvlaikus (Ziemassvētkos un Lieldienās) līdz sešu dienu garumam, kā arī samazināt konfesionālo svētku⁴⁸⁵ dienu skaitu, uz šī rēķina iegūt papildus mācību dienas. Lai gan O. Svennes ierosinājumi, kas bija samērā radikāli, līdz galam nepārdomāti un grūti īstenojami, tā arī palika tikai ieceru līmenī, taču reizē ar ārpuskolas esošo skolēnu skaita samazinājumu, labvēlīgas izmaiņas piedzīvoja arī bērnu skolu apmeklēšanas paradumi, aizvien vairāk sekojot līdzī Izglītības ministrijas noteiktajam mācību gada grafikam, līdz ar to palielinājās arī reālo mācību dienu skaits, taču jāatzīmē, ka nav iespējams runāt par strauju tendences maiņu, bet ļoti pakāpeniskiem uzlabojumiem.⁴⁸⁶

4.3 BĒRNU VECĀKU LOMA IZGLĪTĪBAS PROCESĀ

Būtiska nozīme komplicētajā un daudzpusīgajā bērnu izglītošanas un audzināšanas procesā bija to vecākiem jeb t. s. *dzimdinātājiem*⁴⁸⁷, kuriem vēl pirms pedagogiem izglītības iestādēs, vajadzēja veidot bērna vērtīborientāciju, ieaudzināt tajos uzvedības normu pamatus un būt par bērna piemēru ikvienā dzīves situācijā.⁴⁸⁸ Arī izglītības iestādes un to pedagoģiskais personāls

⁴⁸² Svenne, O., Školas laika garums pamatškolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 3. lpp.

⁴⁸³ Konkrētizēt reālo mācību dienu skaitu gada laikā apgrūtina arī apsvērumi, ka dažas skolas savas darbības laikā bija spiestas pārtraukt mācības, piemēram, lipīgo slimību dēļ. Būtiski atzīmēt, ka daļa skolotāju slēpa to, ka mācības viņu darba vietā uzsāktas vēlāk, savukārt tas izskaidrojams ar skolotāju vēlmi mazināt savu atbildību par skolēnu skaitu, kas skolā neieradās laicīgi, tādējādi pedagogi neizrādīja, ka viņi vasaras perioda laikā nav pienācīgi veikuši Izglītības ministrijas prasību, pārlicinot audzēkņus un viņu vecākus par laicīgu izglītības iestādes apmeklēšanu.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 10. l., 119. lp.; 6642. f., 1. apr., 234. l., 17. lp.

⁴⁸⁴ Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 88. – 89. lpp.; Svenne, O., Školas laika garums pamatškolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 3. lpp.

⁴⁸⁵ Oto Svenne uzskatīja, ka, piemēram, tā saucamais Aizgavēnis jeb Meteņi, ko svinēja februāra mēnesī, paredzēto četru dienu vietā jāatzīmē tikai vienu dienu.; Svenne, O., Školas laika garums pamatškolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 4. lpp.

⁴⁸⁶ Turpat.; LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 240. l., 10. lp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 17. lpp.

⁴⁸⁷ Par „dzimdinātājiem” Latgalē dēvēja bērnu vecākus.; Stafecka, A., Īpatnējo vārdu vārdnīca.// Stafecka, A. (redaktore), Jūrdžs, A., Myužeygays kalinders ar sayminiceybas iwirojumim par wyssu godu. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 794. lpp.

⁴⁸⁸ Dzymdinotōjim. *Latgolas Wōrds*. 1922. gada 6. decembrī, 1. lpp.

gaidīja, ka vecāku loma neaprobežosies tikai ar „dzimdināšanas” funkciju izpildi, bet to līdzdalība audzināšanas un bērnu attīstības (kā fiziskās, tā garīgās) veicināšanā būs regulāra.⁴⁸⁹

Nereti bērnu vecāki paši nebija apmeklējuši izglītības iestādes⁴⁹⁰ vai arī bija to darījuši neilgu laiku, tādēļ Latgalē aizvien bija spēkā Krievijas impērijas laikā sakņotais uzskats, ka bērniem izglītības iestādes nav jāapmeklē vairāk par trīs gadiem (trīs ziemām), vai arī to nav nepieciešams darīt vispār, tādēļ ļoti bieži potenciālos skolēnus no skolas apmeklēšanas atturēja to mazizglītotie vecāki, kuri skolā kā institūcijā nesaskatīja nekādu vērtību.⁴⁹¹ Bērnu vecāku izpratne par izglītības iestādēm (darbību, mācību saturu, nozīmi) galvenokārt balstījās uz priekšstatiem par izglītības iestāžu darbību un nozīmi Krievijas impērijas, I Pasaules un Latvijas Neatkarības kara gadu laikā. To papildināja arī subjektīvi aizspriedumi, kas balstīti neticībā skolai kā labklājību veicinošam faktoram, un izvīrīti uz asociāciju pamata, ka bērna vecāki nodzīvojuši savu dzīvi bez plašas un daudzpusīgas izglītības, tādēļ arī bērnam „labāk sēdēt sētā un neplēst svārciņus un vīzītes”.⁴⁹² Vecāku uztverē skolas apmeklēšana nebija nepieciešama, tādēļ šīs nostājas rezultātā arī bērni sekoja to piemēram un turpināja uzturēt noraidošo attieksmi pret izglītības iestāžu apmeklēšanu.⁴⁹³

Laiks, ko bērni pavadīja mājās ģimenes lokā bija ievērojami lielāks nekā tas, kurā tie uzturējās skolās pedagogu klātbūtnē, tādēļ bērni augot un attīstoties, tikumiskās kategorijas, uzskatus un paradumus galvenokārt ieguva no vecākiem, kuru iespaids atstāja nesalīdzināmi lielāku un paliekošāku ietekmi uz bērnu nekā skola un skolotājs.⁴⁹⁴ Pastāvīgu un grūti pārvaramu ietekmi uz bērniem atstāja arī vide, kādā bērns mājāja un ilgstoši atradās, kā arī tā vecāku netikumi, piemēram, problēmas ar alkoholismu, nevīžība, izlaidība, ko nereti papildināja arī bērna audzināšanai nepietiekami veltīts laiks jeb pārlieku lielas patvaļas piešķiršana tiem.⁴⁹⁵ Vecāku vidū izplatītā morālā degradācija un obskurantisms iedarbojās arī

⁴⁸⁹ Malenietis, A., Bērnu mājas audzināšana Latgalē. *Mūsu Nākotne*, 1926. gads, nr. 3, 96. lpp.

⁴⁹⁰ Jāatzīmē, ka neraugoties uz to, ka pirms Latvijas valstiskuma izveides liela daļa Latgales latviešu neapmeklēja skolas vai darīja to neilgu laiku un epizodiski, bērni, tomēr apguva elementārākos lasīt un rakstītprasījumu pamatus, kas galvenokārt norisinājās ar sakrālo tekstu palīdzību mājskolas jeb t. s. „mātes skolas pie ratiņa” apstākļos.; Bukšs, M., *Latgaļu atmūda. Idejas un ceļiņi*. Mīnhene: Latgaļu izdevniecība, 1976, 75., 79. lpp.

⁴⁹¹ Seile, V., Par obligatoriskū mōcību. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 4, 28. lpp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.

⁴⁹² Cakuls, J., Pamatškolas tryukumi. *Latgalīts*, 1923. gada 14. martā, 1. lpp.

⁴⁹³ Pamatškolu zeme. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 14. maijā, 3. lpp.; Kalwe, M., *Latgolas cīmi un jaunatne. Latgolas Wōrds*, 1922. gada 8. novembrī, 3. lpp.

⁴⁹⁴ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 42. lp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 56. lp.; Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 91. – 92. lpp.

⁴⁹⁵ Kalwe, M., *Latgolas cīmi un jaunatne. Latgolas Wōrds*, 1922. gada 8. novembrī, 3. lpp.; Malenietis, A., *Bērnu mājas audzināšana Latgalē. Mūsu Nākotne*, 1926. gads, nr. 3, 96. lpp.; Dirwan, A., *Wōrds dzymdynotojim. Latgalīts*, 1923. gada 9. maijā, 2. lpp.

uz to bērniem, kuri ātri pārņēma vecāku netikumus, piemēram, alkohola lietošana, ko skolēni slepus darīja skolu organizētajos sarīkojumos.⁴⁹⁶

Vecāku negatīvās ietekmes atstātās sekas uz bērniem bija saskatāmas arī tiem atrodoties skolā. Lai gan iemesli bērnu disciplīnas problēmām – trokšņošanai stundu laikā un tieksmei nemītīgi didīties - varētu būt saistāmi gan ar nevērību no to vecāku puses attiecībā pret savu bērnu audzināšanu, ļaujot tiem augt savā vaļā un pievēršot bērnu garīgajai attīstībai un izturēšanās normu apguvei minimālu vērību, gan ar apsvērumu, ka skola bija bērnam jauna vide, kurā tas vēl nebija iejuties un neprata atbilstoši izturēties, turklāt jāņem vērā arī bērnu vecuma īpatnības, kas noteica bērnu izteikto aktivitāti skolās.⁴⁹⁷

Tomēr skolu darbības praksē konstatējami arī gadījumi, kas apliecina, ka bērni, ierodoties skolā, reflektēja savu vecāku netikumus un piekoptās audzināšanas metodes, uz kuru izpausmes pazīmēm rakstā „Nūvārījumi skolā” norādīja skolotāja, izglītības metodiķe un vairāku pedagoģijas tematikai veltītu rakstu autore Agnese Garijona, kas atzīmēja, ka izglītības iestāžu rindās ir skolēni, kuru izturēšanās pret skolotāju un skolas biedriem ir rupja un nelaipna. Šie skolēni pedagogus un to darbu uzlūko ar aizdomām un neuzticību, viņi ir mazrunīgi, nelabprāt iesaistās mācību procesā, bet uzmanību sev piesaista ar vardarbīgām akcijām (brutāla fiziskā spēka izrādīšana), psiholoģisko teroru (apsaukājot, apvainojot un pazemojot) pret skolas biedriem un nicinošu attieksmi pret skolotājiem.⁴⁹⁸ Cēloņus šāda veida skolēnu uzvedībai saistīja ar to vecāku negatīvās ietekmes sekām. Šo „skolas mežoņu un zvēru” nekaunīgās rīcības motivāciju skaidroja kā iebaidīšanas, rupjības, nevajadzīgas fiziska spēka izrādīšanas, alkoholisma un citu negatīvu parādību atstātu iespaidu, kas balstījās uz vecāku rīcības piemēra pamata.⁴⁹⁹

Skolēnu disciplīnas problēmas. Skolēnu disciplīnas un uzvedības problēmas izpaudās arī ārpus skolas, piemēram, kā huligānisms un sabiedriskās kārtības normu pārkāpumi. Piemēra pēc jāatzīmē, ka viens no izplatītākajiem pārkāpumiem, dodoties uz izglītības iestādi vai atgriežoties no tās, bija skolēnu ļaunprātīgi sabojātie telegrāfa un telefonu izolatori. Pasta un telegrāfa valde ziņoja par šī „kaitīgā sporta piekopšanu” Izglītības ministrijas Skolu departamentam, aicinot to vērsties pie skolotājiem ar lūgumu, uzmanīt skolēnus un aktīvi iesaistīties šāda veida pārkāpumu novēršana un izskaušanā.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ LNA, LVVA 5074. f., 1. apr., 1. l., 47. lp.; Barkans, A., Barnu liktinis orpus skulas. *Latgolas Wārds*, 1924. gada 26. martā, 1. lpp.

⁴⁹⁷ LNA, LVVA 6642. f., 1. apr., 208. l., 10., 18. lp.; Joņš, L., Skulānu vacākīm. *Latgolas Wārds*, 1924. gada 9. aprīlī, 1. lpp.

⁴⁹⁸ Garijona, A., Nūvārījumi skolā. *Latgolas Škola*, 1925. gads, nr. 5, 6. lpp.

⁴⁹⁹ Turpat.; Skulānu vacākīm. *Latgolas Wārds*, 1924. gada 9. aprīlī, 1. lpp.

⁵⁰⁰ Skulānu vacākīm. *Latgolas Wārds*, 1924. gada 9. aprīlī, 1. lpp.; LNA, LVVA 7451. l., 1. apr., 19. l., 20. lp.

Lai gan pamatskolās ieviest viena veida skolas tērpu vai vienādus skolēnu apģērba aksesuārus bija finansiāli ļoti apgrūtināši, tādēļ pamatskolu skolēni apmeklēja izglītības iestādes apģērbā, ko bērna vecāki spēja savai atvasei nodrošināt, tomēr vidusskolās (ne tikai Latgalē, bet arī citos valsts novados) izplatīta pieredze ikdienā skolēniem (gan zēniem, gan meitenēm) bija valkāt skolas atpazīstamības zīmes – formas cepures⁵⁰¹ un piemiņas žetonus.⁵⁰² Šādu atpazīstamības zīmju lietošana bija viens no līdzekļiem, kā pieradināt skolēnus pie disciplīnas un kārtības, iemiesot tajos piederības sajūtu pārstāvētajai izglītības iestādei un audzināt atbildības sajūtu.⁵⁰³

Jau iepriekš tika atzīmēts, ka skolotāji cerēja sagaidīt aktīvu bērnu vecāku līdzdalību audzināšanas un izglītošanas procesā, uzskatot, ka skolas un skolotāja audzināšana bez vecāku iesaistīšanās ir kā „teorija bez prakses”, tātad maznozīmīga vai pat bezjēdzīga.⁵⁰⁴ Pedagogi uzskatīja, ka pie bērnu izlaidības un disciplīnas problēmām vainojami vecāki, kuri to audzināšanai veltījuši pārāk maz laika, ļaujot bērniem, neviena īpaši nepieskatītiem un neaudzinātiem, attīstīties pašplūsmā.⁵⁰⁵ Tomēr daļa vecāku domāja pilnīgi pretēji, uzskatīdami, ka tieši skolotājs izglītības iestādē neprot un nespēj kontrolēt bērnus, un izlaiž tos, par ko vecāku uztverē liecināja arī skolotāju aicinājumi ierasties skolā, lai apspriestu bērnu uzvedības normu pārkāpumus izglītības iestādē.⁵⁰⁶ Uz vecāku un skolotāju vidū pastāvošo sarežģīto un pretrunu pilno savstarpējo attiecību fona, vecāku priekšstatu par skolotāju ietekmēja arī apstākļi, ka daudzi skolotāji bija nepieredzējuši, savukārt skolu kā institūciju vecāku acīs diskreditēja arī neapmierinošie mācību apstākļi, kas arī jāatzīmē kā viens no apsvērumiem, kādēļ vecāki nelaida savus bērnus skolā.⁵⁰⁷

Liels ārpus izglītības iestādēm esošo bērnu skaits bija viena no ievērojamākajām nozares problēmām, kuras daudzpusīgo cēloņu kopums padarīju to grūti atrisināmu. Šie cēloņi atklāj ne tikai skolu apmeklēšanas paradumus, bet ļauj konstatēt arī citas Latgales sabiedrībā pastāvošas parādības, piemēram, vēl 20. gadsimta 20. gados izplatīto zemnieku došanos peļņā, atstājot saimniecības sievietes un bērnu pārraudzībā, tādējādi piesaistot bērnus darbam

⁵⁰¹ 1920./21. m.g. II semestrī Rēzeknes Valsts vidusskolā tika apsriests jautājums par skolas formu (pilnā apmērā) ieviešanu skolā, taču finansiālo apstākļu dēļ skolā tobrīd neieviesa speciālu skolas uniformu. Tikai apspriežu līmenī palika arī jautājums par skolēnu formas cepurēm, lai gan nepieciešamie cepuru kritēriji - „īpatnēji latviska, glīta, ērta, higiēniska, lēta un piemērota dažādiem gada laikiem” – jau bija izkristalizēti.; LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1733. l., 1. lp.

⁵⁰² LNA, LVVA 6647. f., 1. apr., 1734. l., 15. lp.

⁵⁰³ Turpat, 122. lp.; 6647. f., 1. apr., 1733. l., 1. lp.

⁵⁰⁴ Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības...*, 92. – 93. lpp.

⁵⁰⁵ Garijona, A., Nūvārījumi skolā. *Latgolas Škola*, 1925. gads, nr. 5, 6. lpp.

⁵⁰⁶ Skūlānu vacākīm. *Latgolas Wōrds*, 1924. gada 9. aprīlī, 1. lpp.

⁵⁰⁷ Cakuls, J., Pamatskolas tryukumi. *Latgalīts*, 1923. gada 14. martā, 1. lpp.

mājās un liedzot tiem apmeklēt izglītības iestādes, vai arī samazinot iespējamo mācību gada garumu.

Liela nozīme bērnu izglītības un attīstības procesā bija to vecākiem, no kuru iespaids ietekmēja ne tikai bērnu attieksmi pret izglītības iestāžu apmeklēšanu, bet arī to uzvedību izglītības iestādēs, kā arī rīcību ārpus tām, līdz ar to jānorāda, ka potenciālo skolēnu izglītības process (skolu apmeklēšana, attieksme pret izglītības iestādēm, bērnu uzvedība skolās, u.c.) bija ļoti cieši saistīts ar bērna vecākiem un to atstāto ietekmi.

SECINĀJUMI

1920. gadā, noslēdzoties Latgales atbrīvošanai no lielinieku spēkiem, tika izbeigta vairākus gadus ilgusī kara darbība, kas atstāja aiz sevis plašus un nepieredzētus zaudējumus, kuri skāra ikvienu sadzīves jomu, tostarp arī izglītības sfēru. Iestājoties miera periodam, bija būtiski pēc iespējas ātrāk panākt kara seku pārvarēšanu, novada iekšējā stāvokļa normalizāciju un infrastruktūras atjaunošanu, tādēļ jaundibinātās Latvijas valsts pirmie pēckara gadi aizritēja ievērojamu pārmaiņu un grandiozu organizatorisko pārgrozījumu gaisotnē, kas saistīts ar kara laika postījumu likvidēšanu un ikvienas dzīves sfēras rekonstrukciju vai izveidošanu no jauna.

Vienlaikus ar pakāpenisku Latgales saimnieciskās dzīves atjaunošanu, tika uzsākta arī nacionālās izglītības sistēmas iedzīvināšana novadā. Šīs ieceres īstenošanu pavadīja vairākas problēmas, kuras sakņojās gan Latgales atšķirīgajā kultūrvēsturiskajā attīstībā, gan apsvērumā, ka novadā bija ieilgušas militārās sadursmes. Šo problēmu risināšana tika uzsākta 20. gadsimta 20. gadu sākumā un turpināta arī nākamajos gados visa starpkaru perioda laikā, līdz ar to maģistra darba ietvaros apskatītajā laika posmā nav iespējams runāt par izglītības nozares problēmu pilnīgu atrisināšanu Latgalē, tādēļ arī pētījumā izvirzītais hronoloģiskais ietvars, kas radīts, ievērojot 55 miljonu rbl. fonda izmaksas plānu un termiņu (līdz 1924. gada beigām), izveidots mākslīgi, jo tas tikai nosacīti noslēdz kādu problēmas attīstības periodu. Tomēr šādas, salīdzinoši šauras, hronoloģiskās robežas ļauj pilnīgāk aplūkot izglītības nozares stāvokli valsts pirmo pastāvēšanas gadu laikā.

Lai gan maģistra darbā Latgale uzlūkota kā atsevišķs valsts reģions, taču izglītības nozare Latgalē balstījās uz likumiem, kas vienoti funkcionēja visā valstī, tādēļ Latgales piemērs atspoguļo ne tikai viena valsts reģiona ainu, bet ļauj konstatēt visas Latvijas izglītības nozares kopējās problēmas valsts pirmsākumos.

1921. gada 10. maijā valdības piešķirtie 55 miljoni rbl. izglītības nozares sakārtošanai Latgalē, kā arī līdz 1921. gada maijam šādam mērķim atvēlētie līdzekļi, kas savos apmēros pārsniedza citiem Latvijas novadiem piešķirtos, bija kā „trauksmes zvans”, kas nepārprotami norādīja uz ārkārtīgi sarežģīto un problemātisko izglītības nozares stāvokli Latgalē, kas prasīja pieņemt neatliekamus risinājumus. Valdības atvēlētie līdzekļi apliecināja jaunizveidotās Latvijas valsts rūpes gan par izglītības nozari kā ļoti būtisku pamatelementu nācijai un valsts turpmākajai pastāvēšanai, gan par Latgali kā valsts reģionu, kura attīstība vairākās jomās (arī izglītībā), bija zemāka.

55 miljonu rbl. asignējums nenoliedzami stimulēja izglītības nozares attīstību Latgalē, taču kā pierādījās līdzekļu iespējama sadalījuma plānošanas laikā un atkārtoti apstiprinājās reāli izdalot un ieguldot finansējumu (skolu atjaunošanas un remontdarbi, mācību un tehniskā

inventāra iegāde, skolotāja semināra organizēšana un uzturēšana), ar to bija nepietiekami, taču sniegt lielāku ieguldījumu izglītības nozares stiprināšanai un attīstībai Latgalē valstij bija ļoti grūti atļauties.

Lai gan pēc kara Latgale atradās ļoti sarežģītā sociāli ekonomiskā situācijā, kas ietekmēja un apgrūtināja izglītības iestāžu organizēšanu, taču kā pamatizglītības, tā vidējās un arodizglītības izglītības iestādes tika atvērtas, bet to skaita pakāpeniskais pieaugums, kas gadu no gada bija novērojams Latgalē - vērtējams atzinīgi. To apstiprina statistikas dati, kas norāda, ka 1920./ 21. m.g. I semestrī Latgalē bija 280 pamatskolas un viena vidusskola Rēzeknē, taču 1924./ 25. m. g. pamatskolu skaits bija pieaudzis līdz 372, savukārt vispārējās vidējās izglītības iestāžu skaits bija palielinājies līdz piecām vidusskolām (Daugavpils, Ludza, Rēzekne, Varakļāni, Krāslava), turklāt Aglonā atradās reālģimnāzijas tipa vidējās izglītības iestāde zēniem, bet Rēzeknē un Daugavpilī darbojās pedagoģiskās vidusskolas jeb skolotāju semināri (ar 1925. gadu – institūti). 1924./ 25. m.g. arodizglītības iestāžu skaits bija sasniedzis astoņas (Daugavpilī, Rēzeknē, Ludzā, Krāslavā, Krustpilī, Baltinavā, Preiļos, Eversmuižā), bet Balvos darbojās komercskola, savukārt Malnavas muižā tika ierīkota viena no modernākajām un labāk aprīkotajām speciālajām vidusskolām visā valstī.

Jāatzīmē, ka skolu skaita palielināšanās liecināja ne tikai par izglītības nozarei atvēlēta kopējā budžeta pieaugumu, bet norādīja arī uz zināmām izglītības sistēmas un skolu tīkla stabilitātes pazīmēm. Piedevām tas pierādīja, ka bija pieaudzis gan izglītības prestižs sabiedrībā, kā arī apstiprināja to, ka eksistē savstarpēja saistība starp to cilvēku skaitu, kas vēlējas iegūt izglītību un skolu skaita palielināšanos.

Izglītības iestāžu skaita izmaiņas (pozitīvā ziņā) bija tikai viens no izglītības nozares raksturojošajiem kritērijiem. Ļoti būtisks nozares rādītājs bija arī vide jeb apstākļi, kādos norisinājās mācību process. 20. gadsimta 20. gadu sākumā skolu darbību Latgalē pavadīja divas fundamentālas problēmas – mācību procesam piemērotu telpu trūkums un izglītības iestāžu nodrošinājums ar inventāru un mācību līdzekļiem, kas, vērtējot no organizatoriskā viedokļa, būtiski apgrūtināja skolu darbību un ietekmēja mācību procesa gaitu.

Pirmkārt, pirmajos gados, kopš Latvijas neatkarības pasludināšanas, skolām piemērotu telpu trūkums Latgalē lika pielāgot mācībām ēkas (zemnieku mājas, mācībām neatbilstošus pašvaldībai un valstij piederošus namus), kas, labākajā gadījumā, izglītības iestāžu funkciju pildīšanai varētu noderēt kā īslaicīgs pagaidu risinājums, taču citu iespēju neesamības dēļ, tās kļuva par pastāvīgām mācību telpām ļoti daudzām izglītības iestādēm, līdz ar to novērojamā situācija liecina, ka Latgalē skolas tika atvērtas un to skaits daļēji pieauga uz atbilstošu skolu mācību apstākļu rēķina, taču tajā pašā laikā tas arī norāda uz prioritāti – izveidot novadā iespējami lielu izglītības iestāžu skaitu, tādējādi nodrošinot teritoriāli nelielus apgabalus ar

piekļuvi izglītības iestādēm. Jāatzīmē, ka tas bija īpaši būtiski tādēļ, ka izveidot mazāku skaitu izglītības iestāžu, kas izmēru ziņā būtu lielākas un vienuviet sapulcinātu teritoriāli plašāka apgabala skolēnus, Latgales apstākļiem būtu nepiemērots risinājums, novada sliktā ceļu stāvokļa un satiksmes infrastruktūras, kas apgrūtinātu nokļūšanu šādās skolās, kā arī grūti nodrošināmo internātu un kopēdināšanas dēļ.

Otrkārt, jānorāda, ka izglītības iestāžu (abu pakāpju un specializācijas) nodrošinājuma līmenis gan ar materiālajiem resursiem un skolas inventāru, gan mācību līdzekļiem bija zems un ļoti bieži – nepietiekams. Tam pamatā bija apsvērumi, ka obligātās izglītības sistēmā esošās izglītības iestādes uzturēja vietējās administratīvās iestādes, kuru īpašumā pēckara gados vēl nebija pietiekami daudz līdzekļu, lai spētu nodrošināt pilnīgi visas skolas ar piemērotu skaitu un daudzumu normālai skolu funkcionēšanai nepieciešamo resursu un materiālu, savukārt vairums neobligātās izglītības sistēmā esošo skolu atradās Izglītības ministrijas tiešā pārraudzībā, taču arī ministrijas budžets un iespējas nebija neierobežotas, tādēļ arī vidējās un arodizglītības iestādēs bija novērojams mācību materiālu un inventāra trūkums. Kā atsevišķs un specifisks gadījums, kas norāda uz pretēju situāciju skolas nodrošinājuma jautājumos, ir Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola, kuru pārzināja un uzturēja Zemkopības ministrija, tādēļ šī izglītības iestāde bija finansiāli labāk nodrošināta, par ko liecināja arī apjomīgie skolas ēkas remontu un augstvērtīgais tehniskais aprīkojums.

Tomēr Latgales skolu darbībā nereti bija iespējams konstatēt pilnīgi pretēju situāciju, jo tajās tika izmantoti pašu skolēnu un skolotāju sagādātie mācību materiāli, personīgās vai arī skolas vajadzībām īpaši pagatavotās mēbeles, kā arī privātie kurināmā materiāla un būvniecības līdzekļu resursi, kas norādīja, ka daļa Latgales iedzīvotāju, visbiežāk tie, kuru bērni jau apmeklēja izglītības iestādes, izrādīja interesi un atbalstīja skolas, tādējādi palīdzot nodrošināt to funkcionēšanu, līdz ar to kā būtisks skolu darbības komponents jāatzīmē arī iniciatīva no iedzīvotāju puses, kas atkārtoti apliecina izglītības prestiža pieaugumu sabiedrībā.

Starpkaru periodā skolotājs, būdams ikvienas izglītības iestādes centrālais darbinieks, bija tā persona, kas ne tikai veica bērnu apmācību, bet veidoja jaunās paaudzes valstisko domāšanu un nacionālo identitāti, ieaudzinot bērnos piederības apziņu latviešu nācijai un Latvijas valstiskumam kā nācijas gribas augstākajam sasniegumam. Nenoliedzami, arī Latgales latviešu identitātes pamatā bija piederība latviešu nācijai un Latvijas valstij, taču vienlīdz izteikti ar nacionālās identitātes vaibstiem (iespējams – vēl izteiktāk) bija arī reģionālās identitātes akcenti – atšķirīgā latviešu valoda (saziņas līdzeklis) un no citiem valsts novadiem atšķirīgā reliģiskā piederība – katoļticība, līdz ar to arī skolotājam Latgalē vajadzēja likt uzsvāru uz šīm reģionālās identitātes vērtībām, veidojot Latgales latviešu jaunās paaudzes

piederību latviešu nācijai un Latvijai, bet tajā pašā laikā, neļaujot pazaudēt arī novadam raksturīgās identitātes daļu. Apliecinājums tam bija pretrunīgā polemika, kas novērojama laikā, kad Latgalē bija konstatējams atbilstoši sagatavotu un pedagoģiski pieredzējušu skolotāju trūkums, kas tika kompensēts ar citu novadu skolotāju darbību Latgalē, bet, kas daļas pedagoģu, kultūras un sabiedrisko darbinieku, kā arī politiķu acīs tika uztverta kā Latgales apstākļiem nepiemērota, uzlūkojot šos skolotāju ar neuzticību un saistot to darbību ar mēģinājumiem „pārlatviskot” Latgali. Tas ļauj izdarīt secinājumus, ka skolotājam Latgalē bija jābūt nākušam no Latgales, un tādējādi jāatbilst noteiktiem kritērijiem (valoda, ticība, mentalitāte), vēl jo vairāk tādēļ, ka no skolotāja Latgalē sagaidīja, lai tas būtu viens no darbiniekiem, kas ar savu pētniecisko darbību attīstītu latgaliešu rakstu valodu un tās nenormēto verbālo formu, kā arī nodrošinātu tās lietošanu novadā, kas, ņemot vērā valodu kā kultūras sastāvdaļu, kurā ietvertas noteiktas kultūras un domāšanas vērtības, savukārt bija būtisks līdzeklis, lai saglabātu spēcīgu piederības izjūtu Latgalei.

Skolotāju kā profesijas pārstāvju lielo nozīmi apliecināja arī apstākļi, ka Latgales gadījumā valsts pilnībā nodrošināja pedagoģu algu izmaksas, tādējādi iespēju robežās, rūpējoties par to iztikas un labklājības līmeni, jo pretējā gadījumā, ja algu izmaksas tiktu nodotas vietējo administratīvo iestāžu pārziņā, pedagoģu atalgojuma izmaksu regularitāte (līdzīgi kā tas bija novērojams citos valsts novados) kavētos vai arī skolotāju algas netiktu izmaksātas pilnā apmērā. Piedevām jānorāda, ka skolotāju pienākumu kopums neaprobežojās tikai ar tā tiešajiem darba uzdevumiem skolās, bet bija kļuvis plašāks un daudzpusīgāks, ierindojojot skolotājus sabiedrisko un kultūras darbinieku rindās, kas ņemot vērā 20. gadsimta 20. gadu sākumā Latgalē novērojamo kultūras darbinieku trūkumu, jāatzīmē kā būtiska pedagoģu funkcija, tādējādi arī skolas, ar kurām bija cieši saistīta pedagoģu sabiedriskā un kultūras darbība, pakāpeniski veidojās par lokālas nozīmes izglītības un kultūras centriem.

Viena no ievērojamākajām izglītības nozares problēmām Latgalē bija lielais ārpus skolas esošo bērnu skaits. Skaidrojot cēloņu kopumu, kas noteica šīs problēmas apmērus, iespējams konstatēt vairākas Latgales latviešu sabiedrībā pastāvošas, ar skolu apmeklēšanu saistītas, tradicionālas parādības (skolas apmeklēšana ne vairāk kā „trīs ziemas”, zemnieku došanās peļņā, atstājot saimniecības darbus sieviešu un bērnu rokās, u.c.), kuru izcelsme meklējama pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas - 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā -, savukārt tas ļauj izdarīt secinājumus, ka 20. gadsimta 20. gadu sākums uzlūkojams kā savdabīgs pārejas periods no laika, kad Latgale bija Krievijas impērijas Vitebskas guberņas sastāvdaļa uz laiku, kad tā kļuva par jaunas nacionālās valsts novadu, līdz ar to arī latgaliešu izpratnē un attieksmē pret izglītību, nu jau atrodoties jaunas sistēmas (valsts) ietvaros, aizvien bija konstatējami iepriekšējo gadu un gadsimtu izpaudumi.

Kopumā jānorāda, ka izglītības nozarē Latgalē pirmo valsts pastāvēšanas gadu laikā konstatējami vairāki nopietni izaicinājumi un problēmas, kas sarežģīja nozares pilnvērtīgu funkcionēšanu, taču tajā pašā laikā redzami arī mēģinājumi šos sarežģījumus novērst, kuru rezultāts jāuzlūko un jāvērtē ilgtermiņā.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

1. Avoti

1.1 Arhīva dokumenti

Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures (LNA, LVVA)

- 1307. f. (Valsts kanceleja (Rīga)), 1. apr., 85. l. Izglītības ministrijas pieņemtie rīkojumi un likumprojekti, 1920., 1921.
- 1307. f., 1. apr., 819. l. Prezidenta ceļojums pa Latgali, 1920.
- 1368. f. (Iekšlietu ministrijas sekretariāts (Rīga)), 1. apr., 226. l. Latgales apgabala priekšnieka akts nr.1. Administratīvās nodaļas priekšraksti; Valdības rīkojumi, 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1470. l., Dažādi raksti, 1919 – 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1372. l. Latgales apgabala priekšnieka sarakstīšanās ar Mākslas departamentu, 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1397. l. Iekšlietu ministrijas Preses nodaļas statistikas dati, 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1400. l. Latgales pašvaldības ziņojumi.
- 1368.f., 1.apr., 1464. l., Latgales darīšanu nodaļas galvenā grāmata, 1919 – 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1492. l. Projekti par Latgales pašvaldību, 1920.
- 1368. f., 1. apr., 1627. l. Latvijas Iekšlietu ministrijas kancelejas akti, 1920. 06. I – 12. XI
- 1368. f., 3. apr., 30. l. Ministru kabineta sēžu protokoli, 1918. 09. XII – 1919. 31. XII
- 1632.f. (Izglītības ministrija (Rīga)), 2. apr., 452. l. Sarakste ar Satversmes sapulces prezidentu par skolu atvēršanu Latgalē, par Latvijas Universitātes darbības uzdevumiem, 1921. 5. I – 9. XII
- 1632. f., 2. apr., 1330. l., O. Svennes ziņojumi Ludzas apriņķa skolotāju konferencē 1929. gada 28. septembrī.
- 1632. f., 4. apr. 210. l., Valsts pamatskolu budžeti ar paskaidrojumiem, 1920 – 1923.
- 1632. f., 5. apr., 1328. l., Valsts Daugavpils skolotāju pedagoģiskās vidusskolas skolotāju un darbinieku algu saraksti, 1921 – 1923.

- 1632. f., 5. apr., 1330. l., Valsts Daugavpils skolotāju pedagoģiskās vidusskolas skolotāju un darbinieku algu saraksti, 1924.
- 4578. f. (Tautas labklājības ministrijas Veselības departaments (Rīga)), 4. apr., 241. l., Diagrammu pārskati par lipīgām slimībām Latvijā, 1924.
- 4932. f. (Ludzas apriņķa pilsētu un pagastu skolas (Ludza)), 2.apr., 92. l., Ludzas latviešu pamatskolas pedagoģiskā personāla saraksts 1920./21. m.g.
- 4932. f., 2.apr., 110. l. Ludzas latviešu pamatskolas pedagoģiskā personāla saraksts 1923./23. m.g.
- 4933.f. (Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola (Ludzas apriņķis)), 1. apr., 8. l., Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas pedagoģiskās padomes protokolu grāmata, 1921 – 1925.
- 5074. f. (Balvu pilsētas latviešu sešklašu pamatskola (Abrenes apriņķis)) 1.apr., 1. l., Balvu valsts vidusskolas darbvedība, ienākušie raksti, 1922 – 1923.
- 5074. f., 1. apr., 15. l., Balvu II latviešu sešklašu pamatskolas darbība, 1920.
- 5486. f. (Latvijas Satversmes sapulce (Rīga)), 1. apr., 421. l., Latvijas Satversmes sapulces Izglītības komisija, 1921.
- 6637. f. (Izglītības ministrijas Skolu departaments (Rīga)), 1. apr. 23. l. Skolu departamenta statistika, 1920.
- 6637.f., 1. apr., 190. l., Latvijas pamatskolu skaits, 1920. – 1921. mācību gads.
- 6637.f., 1.apr., 254. l., Izglītības ministrijas pārziņā esošās skolas 1921. gada 15. novembrī, mācības līdzekļu apgāda un saimniecības līdzekļu veikala statūtu projekts, inspektoru ziņojumi par revīzijām skolās u.c., 1921 – 1922.
- 6637. f., 1. apr., 950. l., Noteikumi un sarakste ar dzelzceļa virsvaldi par skolnieku braukšanas tarifiem, 1920. 7.IV – 20. XII.
- 6637. f., 2. apr., 3. l., Vidusskolu saraksti, 1922./23. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 4. l., Latviešu un mazākumtautību vispārīzglītojošo skolu un bērnu dārzu skaits, 1923./24. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 36. l., Pārskats par skolu neapmeklēšanu Daugavpils apriņķī, 1921 – 1924.

- 6637. f., 2. apr., 66. l., Apriņņu pamatskolu skaits 1920./21. mācību gadā.
- 6637. f., 2. apr., 67. l., Apriņņu pamatskolu, pirmskolu un bērnu dārzu skaits 1924./25. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 192. l., Latvijas augstākās, vidējās mācību iestādes un arodu skolas, 1924./25. mācību gads.
- 6637.f., 2. apr., 1251. l., Daugavpils pilsētas pamatskolas, 1921./22. mācību gads.
- 6637. f., 2 apr., 1268. l., Jasmuižas pamatskolas skolotāji.
- 6637. f., 2. apr., 4397. l., Ludzas apriņņa reālģimnāzija, 1921./22. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 4428. l., Valsts Rēzeknes vidusskolas skolotāju sastāvs, 1920./ 21. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 4429. l., Pārskati par vidusskolu darbību, 1921./22. mācību gads.
- 6637. f., 2. apr., 5671. l., 7 - 14 gadus veci skolēni, kas neapmeklē skolu, 1921. gada decembris.
- 6637.f., 5. apr., 29. l., Daugavpils apriņņa pamatskolu fiziskās audzināšanas skolotāju anketas, 1924.
- 6637.f., 5. apr., 35. l., Ludzas apriņņa pamatskolu fiziskās audzināšanas skolotāju anketas, 1924.
- 6637.f., 5. apr., 36. l., Rēzeknes pilsētas un apriņņa pamatskolu fiziskās audzināšanas skolotāju anketas, 1924.
- 6642. f. (Izglītības ministrijas Tautskolu direkcija (Rīga)), 1. apr., 10. l., Izglītības ministrijas Pamatskolu nodaļas apriņņu skolotāju konferences protokoli, 1921 – 1922.
- 6642. f., 1. apr., 18. l., Latvijas pamatskolu inspektoru apspriedes, 1919-1931.
- 6642. f., 1. apr., 39. l., Ludzas apriņņa pamatskolu inspektora pārskati par skolu darbību apriņķī, 1921 – 1926.
- 6642. f., 1. apr., 177. l., Pamatskolu inspektoru ziņojumi par skolu stāvokli, skolotāju trūkumu, skolu atvēršanu un slēgšanu, 1921.
- 6642. f., 1. apr., 208. l., Pamatskolu inspektoru pārskati par skolu darbību Daugavpils apriņķī, 1920 – 1925.
- 6642. f., 1. apr., 230. l., Pārskati par pamatskolu darbību, 1919 – 1922.

- 6642.f., 1. apr., 240 l., Ludzas apriņķa II iecirkņa inspektoruziņojumi par mācību un audzināšanas darbu iecirkņa pamatskolās, 1922./23. – 1926./27. mācību gads.
- 6642. f., 1. apr., 258. l., Sarakste ar skolu valdēm par pamatskolu ēku stāvokli un inventāru, 1920.
- 6642.f., 1. apr., 264. l., Sarakste ar pilsētu un apriņķu skolu valdēm par skolu stāvokli, budžetiem, skolotāju pieņemšanu u.c., 1919 – 1921.
- 6642. f., 1. apr., 316. l., Pilsētu un apriņķu skolu valžu ziņojumi par veiktajiem skolu remontiem un paplašināšanas darbiem 1921./22. – 1922./23. mācību gadi.
- 6642. f., 1. apr., 397. l., Ludzas pilsētas un apriņķa skolotāju ārzemnieku saraksts, 1920.
- 6642. f., 1. apr., 534. l., Sarakste ar Darba ministriju par skolotāju atalgojumu, darba laiku, slimības pabalstu, un pensijām, 1922 – 1926.
- 6642. f., 1. apr., 953. l., Inspektoruziņojumi par mācību pārtraukšanu lauku skolās pirms noteiktā laika skolēnu neierašanās dēļ. 1919./20. m.g.
- 6642. f., 1. apr., 1072. l., Sarakste ar Iekšlietu ministrijas Latgales lietu departamentu, Valsts informācijas biroju, Latgales pamatskolu inspektoriem, u.c. par skolu stāvokli Latgalē, to atjaunošanu, jaunu skolu atvēršanu u.c., 1919 -1920.
- 6642. f., 1. apr., 1985. l., Sarakste ar skolu valdēm par skolu telpu remontiem, inventāra iegādi, skolas ārstiem, u.c., 1921 – 1922.
- 6642. f., 1. apr., 1990. l., Izdevumu tāmes skolas remontiem Ludzas apriņķī, 1921.
- 6647. f. (Izglītības ministrijas Vidusskolu direkcija (Rīga)), 1. apr., 32. l., Izglītības ministrijas vidusskolu nodaļas rīkojumi un apkārtraksti skolām, 1919 – 1920 .
- 6647. f., 1. apr., 841. l., Vidusskolu skolotāju algu aprēķini par rakstu darbu labošanu un aizvietotām stundām, 1921.01. IV – 1922. 31. III
- 6647. f., 1. apr., 1570. l., Vidusskolu ziņojumi par skolēnu veselības stāvokli, statistikas ziņas par slimojošajiem skolēniem, pārskati par skolu ārstu darbību. 1921./22. m. g. I pusē.
- 6647.f., 1. apr., 1733. l., Sarakste ar vidusskolām par vienvēda skolēnu formas tērpu ieviešanu, 1921. 14. II – 27.VII.

- 6647. l., 1. apr., 1734. l., Sarakste ar vidusskolām par skolēnu galvas segu un piemiņas žetoniem, 1922 – 1926.
- 6647.f., 1. apr., 1793. l., Sarakste ar Skolu departamentu, Ministru kabinetu, u.c., par darbinieku skaitu un atalgojumu, budžeta jautājumiem u.c., 1921 – 1923.
- 6647.f., 1. apr., 1776. l., Ziņas par vidusskolu darbību, 1919 – 1921
- 6648.f. (Arodskolu direkcija (Rīga)), 1. apr., 10. l., Pārskats par vispārizglītojošo vidus un arodskolu stāvokli, 1921./22. mācību gads.
- 6648. f., 1. apr., 91. l., Arodskolu nodaļas rīkojumi, apkārtraksti un atbildes uz tiem 1921./22. mācību gads.
- 6648. f., 1. apr., 678. l., Sarakste ar Balvu Tirdzniecības skolu par mācību darbu, pabalstu piešķiršanu u.c., 1919 - 1920 m. g.
- 6648.f., 1. apr., 730. l., Sarakste ar Ludzas valsts arodu skolu par darbinieku pieņemšanu un atbrīvošanu, mācību un audzināšanas darbu, u.c., 1922 – 1926.
- 6648. f., 1. apr., 847. l., Sarakste ar arodu skolām par audzēkņu vasaras praksi, 1920 – 1921.
- 6648. f., 1. apr., 849. l., Sarakste ar arodu skolām par audzēkņu vasaras praksi, 1921 – 1924.
- 7420. f. (Daugavpils apriņķa skolu valde (Daugavpils)), 1. apr., 162. l., Daugavpils apriņķa pamatskolu skolotāju algu saraksts, 1921.
- 7420. f., 1.apr., 958. l., Pārskats par Daugavpils pilsētas un apriņķa pamatskolu darbību, 1921./22. mācību gads.
- 7451. f. (Rēzeknes pilsētas un pagastu skolas (Rēzekne)), 1. apr., 19. l., Atskaites par apriņķa skolu darbību, 1921.
- 7451. f., 1.apr., 21. l., Ienākošie dokumenti, 1924.
- 7451.f., 1, apr., 22. l., Ienākošie dokumenti, 1925.

1.2 Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas krājums

- RX0, A 61, (Alfrēda Skrodera rokrakstu personālfonds (dokumenti, izgriezumi, izraksti, piezīmes, autormanuskripti, stundu konspekti, mācību plāni, metodika,

biogrāfiski materiāli, atmiņas, vēstules, fotogrāfijas)), N 20, 1918. un 1919. gads Rēzeknē. Atmiņas. 1918 – 1919.

- RX0, A 61, N 24, Skolotāju darbības materiāli. Latviešu valodas mācīšana pamatskolās. Atmiņas. 1920 – 1923.
- RX0, A 96, (Stepona Seiļa rokrakstu personālfonds (Dokumenti, iespiestas grāmatas, novilkumi, programmas, afišas, izgriezumi, rokraksta grāmatas, rokraksta žurnāli, folkloras pieraksti, albumi, apcerējumi, runas, periodikas raksti, materiāli apcerējumiem, piezīmes, bibliogrāfija, autormanuskripti, literāri noraksti, stundu konspekti, biogrāfiski materiāli, anketas, dienasgrāmatas, vēstules, fotogrāfijas, zīmējumi, kartes, plāni)), N 40, „Kultura” latgaliešu biedrība. Izejošo rakstu grāmata, 1920 – 1924.
- RX0, A 350, (H. Logina rokrakstu personālfonds (Izgriezumi, iespieddarbu kopijas, apcerējumi, izraksti, biogrāfiskie materiāli, dienasgrāmatas, atmiņas, vēstules, fotogrāfijas)), N 2, Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskolas vēsture (1921 – 1924), 1998.

1.3 Likumu un dokumentu krājumi

1. *Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli.* Rīga : Latvijas Valsts Izdevniecība, 1958, 634 lpp.
2. Melnalksnis, K. (sastādītājs), *Likumi, rīkojumi, apkārtraksti, paskaidrojumi un ierosinājumi obligatoriskos skolu jautājumos par laiku no Izglītības ministrijas darbības sākuma 1919. gada jūlijā līdz 1923. gada decembrim.* Rīga : A. Gulbja apgādībā un iespaidumā, 1923, 152 lpp.
3. Ozoliņš, K. (sastādītājs.), *Latvijas skola. Likumu krājums par obligatorisko un neobligatorisko mācību. Neoficiāls izdevums.* Rīga : A. Gulbja izdevniecība, 1931 – 1934, 2 sējumi.
4. Unda, V. (redaktore), *Francis Trasuns. Dzīve un darbi III.* Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1998, 640 lpp.

1.4 Statistikas krājumi

1. *Latvijas statistiskā gada grāmata [1920 – 1925].* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921 – 1925.

2. Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918 – 1937)*. Rīga : Valters un Rapa, 1938, 194 lpp.
3. Skujenieks, M., *Latvija : zeme un iedzīvotāji : ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību*. Rīga : [Valsts statistikā pārvalde], 1920, 392 lpp.
4. Skujenieks, M. (redaktors), *Otrā tautas skaitīšana Latvijā : 1925. gada 10. februārī*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde, 1925 – 1928, 1. – 5. sējums.

1.5 Periodiskie izdevumi

1. Daugavas Vēstnesis. – 1940.
2. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920., 1923., 1924., 1925.
3. Mūsu Nākotne. – 1922., 1926.
4. Latgalīts. – 1920., 1921., 1922., 1923., 1924.
5. Latgolas Škola. – 1921., 1922., 1923., 1925.
6. Latgolas Wārds. – 1920., 1921., 1922., 1923., 1924.
7. Valdības Vēstnesis. – 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924.
8. Zīdūnis. – 1921.

1.6 Atmiņas

1. Auziņš, A., *Ģenerālis Jānis Balodis*. Rīga : Jumava, 2006, 82. – 84. lpp. [darbā publicēti J. Baloža atmiņu fragmenti]
2. Zalāns, A. (sakārtojies un izdevis), *Prelāts Jānis Velkme (1876 – 1962)*. North Aurora: Zalāns, 1995, 395 lpp. [J. Velkmes atmiņu krājums]

2. Literatūra

2.1 Viena un vairāku autoru zinātniskie darbi

1. Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture, 1914 – 1945*. Stokholma : Daugava, 1968, 983 lpp.
2. Bērziņš, V., (atbildīgais redaktors), *20. gadsimta Latvijas vēsture II, Neatkarīgā valsts, 1918 – 1940*. Rīga : Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2003, 1022 lpp.
3. Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A., *Latvijas vēsture : 20. gadsimts*. Rīga : Jumava, 2005, 426 lpp.

4. Boruks, A., *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā : no senākiem laikiem līdz mūsdienām*. (Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums). Jelgava : Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, 2003, 442 lpp.
5. Bukšs, M., *Latgaļu atmūda. Idejas un ceļas*. Minhene: Latgaļu izdevniecība, 1976, 760 lpp.
6. Bukšs, M., *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*. Minhene : Vladislava Lōča izdevniecība, 1954, 286 lpp.
7. Dēķens, K. (sastādītājs), *Latvijas Skolotāju Savienība, (1917. - 1927.), 10 gadu darbības atcerei*. Rīga: E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuve, 1927, 152 lpp.
8. Dribins, L. (sastādītājs), *Mazākumtautību vēsture Latvijā*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 271 lpp.
9. Gīle, I., *Kara medicīnas nozare Latvijas Armijā, 1919 – 1920 : kara medicīnas iestādes*. Maģistra darbs, Rīga : LU, 2014, 133 lpp.
10. Ivanovs, A., Šteimans, J., *Latgales vēstures historiogrāfija, (1946 – 1999)*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 189 lpp.
11. Jēkabsons, Ē., *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga LU Akadēmiskais apgāds, 244 lpp.
12. Kaļķe, B., *Latviešu skolotāji rakstnieki (1900 – 1940)*. Rīga: RaKa, 2001, 219 lpp.
13. Karule, A., *Valerijas Seiles devums tautas izglītībā un pedagoģijā*.// Vaivode, E. (sastādītāja), *Valerijai Seilei – 100*. Daugavpils: Daugavpils Pedagoģiskais institūts, 1991, 207 lpp.
14. Kronlins, J., *Latvijas skolas II. Baltās un nebaltās dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem*. [Aijovas Veiverlija] : Latvju Grāmata, 1973, 241 lpp.
15. Kuplais, M., *Latviešu sēta*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2002, 80 lpp.
16. Ķestere, I., *Pedagoģijas vēsture : skola, skolotājs, skolēns*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2005, 181 lpp.
17. Lipša, I., *Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918. – 1940*. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2009, 292 lp.
18. Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados*. Promocijas darbs. Rīga : LU, 2008, 256 lp.
19. Peniķis, M. (virsredaktors), *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 2. sējums*. Rīga : Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2005, 473 lpp.
19. Počs, K., Poča, I., *Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1993, 40 lpp.

20. Rudko, N., Tretjuks, P., *Ieskats Latgales skolu vēsturē*. Viļāni : Latvijas Republikas Tautas izglītības ministrijas izdevums, 1990, 193 lpp.
21. Rutkis, J., *Latvijas ģeogrāfija : ar fiziskās, augu un dzīvnieku, politiskās, iedzīvotāju, saimniecības, satiksmes un reģionālās ģeogrāfijas nodaļām*. Stokholma : Zemgale, 1960, 794 lpp.
22. Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918 – 1940)*. Daugavpils : Saule, 2002, lpp.
22. Stafecka, A. (redaktore), Jūrdžs, A., *Myužeygays kalinders ar sayminiceybas iwirojumim par wyssu godu*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 815 lpp.
23. Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga : Zinātne, 2000, 306 lpp.
24. Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L., *Skolas un izglītība Latvijā, (1900 – 1920)*. Rīga : Raka, 2000, 155 lpp.
25. Strazdiņš, A., *Latgales nacionālā atmoda (19. gs. beigas – 1917): kopīgais un atšķirīgas F. Trasuna un F.Kempa uzskatos*. Bakalaura darbs. Rīga: LU, 2013, 74 lp.
26. Svarāns, A., *Latgales sasniegumi Latvijas valsts laikā*. Rīga: Pagalma izdevums, 1935, 63 lpp.
27. Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga : A. Ozoliņa izdevniecība, 1923, 111 lpp.
28. Šaicāne, I., *Balvi un balvenieši. 20. gadsimta „Staņislava” stāstos*. Rīga: Jumava, 311 lpp.
29. Šmite, A. (sastādītāja), *Skolotāju izglītība Latvijā. Vēsturiskās pieredzes rakstu krājums*. Rīga : Raka, 2001, 173 lpp.
30. Treijs, R., *Pirmie asni : sociālistiskās kultūras celtniecības Padomju Latvijā 1919. gadā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959, 76 lpp.
31. *Valsts pieci gadi, 1918 – 1923*. [rakstu krājums] Rīga: Latviešu Zemnieku Savienības spiestuve, 1923, 71 lpp.
32. Vīksna, A., *Latgales ārsti un ārstniecība, 1772 – 1918*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 212 lpp.
33. Vīksna, A., *Slimo kases Latvijā*. Rīga : A/S Slimo kase, 1994, 136 lpp.
34. Vugule, Ē., *Skolotāju profesionālo organizāciju darbība Latvijā (1918 – 1940)*. Promocijas darbs, Rīga : LU, 2011, 206 lp.
35. Репина, Л.П., *"Новая ишторическая наука" и социальная история*. Москва : УРСС, 2009, 315 с.

2.2 Raksti zinātniskos izdevumos un rakstu krājumos

1. Babris, J., Latgale 1918. un 1919. gadā.// Bīrons, A. (redaktors), *1919. gads Latvijā*. Rīga : Zinātne, 1969, 130. – 142. lpp.
2. Goba, I., Latgales pašpārvaldes priekšlikums Latvijas Republikas Satversmes sapulcē (1920 – 1922). *Vēsture : avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XVI starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils : Saule, 2007, 81. – 89. lpp.
3. Ivanovs, A., Soms, H., Origins of regional identity of eastern Latvia (Latgale) and approaches to its investigation./ Jermolajeva, E., (redaktore), *Reģionālais Ziņojums: Pētījumu materiāli*. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils : Saule 2008, p. 39. – 53.
4. Jēkabsons, Ē., Baltkrievi Latvijā 1918. – 1940. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2001. gads, nr. 4, 104. – 125. lpp.
5. Jēkabsons, Ē., Dienvidlatgales administratīvās pārvaldes veidošanās 20. gs. 20. gados. *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 101. – 113. lpp.
6. Jēkabsons, Ē., Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1996. gads, nr. 1, 42. – 58. lpp.
7. Jēkabsons, Ē., Latvijas un Polijas konflikts Daugavpils apriņķa poļu skolu jautājumā 1921. gadā : norise un starptautiskās sekas. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2013. gads, nr. 3, 45. – 71. lpp.
8. Krūze, A., Zigmunde, A., Izglītības un pedagoģiskās domas attīstība Latvijā.// Stradiņš, J. (galvenais redaktors), *Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti*. IV sējums, Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 101. – 123. lpp.
9. Malahovskis, V., Agrārais jautājums Latgalē 20. gs. 20. gados. *Vēsture: avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIV zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII*. Daugavpils : Saule, 2004, 82. – 87. lpp.
10. Mieriņa, A., Latvijas administratīvais iedalījums (1918 – 1940).// Caune, A. (sastādītājs), *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga : Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 210. – 231. lpp.
11. Millere, I., Odiņa, O., Latvijas Sarkanais Krusts (1918 -1940). Māsu profesijas reorganizācija. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. (A daļa)*, 2011. gads, nr. 5./6., 56. – 58. lpp.
12. Plakans, A., *Regional Identity in Latvia: The Case of Latgale*.// Housden, M., Smith, J., D. (editors), *Forgotten pages un Baltic history. Diversity and inclusion*. Amsterdam : Rodopi, 2011, p. 49. – 71.

13. Purs, A., Unsatisfactory national identity?: school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 97. – 125.
14. Stafecka, A., *Par latgaliešu uzvārdu un personvārdu pareizrakstību. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1993. gads, nr. 2, 36. – 37. lpp.
15. Staris, A., Izglītības attīstībai Latgalē ziedots mūžs (par Otto Svenni). *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevniecība, 1997, 222. – 235. lpp.
16. Trušele, A., Bērnu sociālās problēmas un sociālās palīdzības veidošanās Latgalē 20. gs. 20. gados. *Latvijas Arhīvi*, 2002. gads, nr. 4, 47. – 84. lpp.
17. Ūsiņš, V., Jaunā mācību un audzināšanas satura izveides sākums Padomju Latvijas skolās 1919. gadā.// Ruberts, J., Rudzītis, J. (redaktori), *Latvijas skolu un pedagogijas vēsture (rakstu krājums)*. Rīga : Zinātne, 1976, 107. – 109. lpp.
20. Vaivode, T., E., Latgolas skūlūtōju pyrmōs ekskursijas. *Tāvu zemes kalendārs*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2007, 94. – 97. lpp.
21. Zelče, V., Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanu kampaņa, 1920. gada marts – aprīlis. *Latvijas Arhīvi*, 2008. gads, nr. 1, 86. – 139. lpp.

2.3 Uzziņu un palīgliteratūra

1. Ābele, A., Endzelīns, J. (redaktors), Grauds, A., Hauzenberga, A., Jākobsons, F., Paule, L., Plāķis, J., Spūlis, B., Turkupulis, J., *Latvijas vietu vārdi. II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga : J. Pētersona spiestuve, 1925, 190 lpp.
2. Brempele, Ā., Flīgere, Ē., Ivbule, D., Lāce, L., Lazdiņa, M., *Latviešu periodika. 1920 – 1940*, 3. sējums, 1. daļa, Rīga : Zinātne, 1988, 652 lpp.
3. Būmanis, A., Dišlers, K., Švābe, A. (galvenie redaktori). Iekšlietu ministrija.//*Latviešu konversācijas vārdnīca*. – Rīga : A. Gulbja apgāds, 1931. – 1932., 7. sējums, 13336 – 13337. sleja.
4. Hausmanis, V. (atbildīgais redaktors), *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1992, 289 lpp.
5. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā*. Rīga: Jumava, 2006, 304 lpp.
6. Kursīte, J., Stafecka, A., *Latgale : valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003, 381 lpp.
7. Latkovskis, D., *Nacionālā atmoda Latgalē. Modinātāji, darba veicēji I; II*. Rēzekne : Latgales kultūras centra izdevniecība, 1999, 272; 184 lpp.

8. Pētersone, I. (atb. red.) *Latvijas Brīvības cīņas 1918 – 1920*. Rīga : Preses nams, 1999, 446 lpp.
9. Treijs, R. (redaktors), *Latvijas Republikas prese (1918 – 1940)*. Rīga: Zvaigzne ABC, 523 lpp.
10. Unāms, Ž. (redaktors), *Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga : Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939, 562 lpp.
11. Veisbergs. A. (redaktors), *Latviešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 475 lpp.
12. Zeile, P., *Latgales periodika, 1862 – 2013*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2013, 287 lpp.

PIELIKUMS

LIKUMS PAR LATVIJAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒM

1. Visas Latvijas izglītības un audzināšanas iestādes un lietas pārzin Izglītības ministrija, izņemot tās skolas, kas dibinājās uz sevišķu likumu pamata.
2. Izglītības un audzināšanas iestādes dibina un uztur valsts un pašvaldības iestādes un ar ministrijas atļauju juridiskas un fiziskas personas.

Skola

I Vispārīgi noteikumi

3. Visu vienāda tipa skolu skolēni un skolotāji, neatkarīgi no tā, kas viņas uztur, ja tikai tās izpilda vispārējos noteikumus par Latvijas skolām, bauda vienādas tiesības.
4. Skolas var būt kopējas, kā arī atsevišķas zēniem un meitenēm.
5. Mācības gada sākumu, beigas un starplaiku nosaka izglītības ministrija, ņemot vērā vietējo skolu valžu vēlēšanos.
6. Obligatorio mācību priekšmetus, to apmēru un minimālo un maksimālo nedēļas stundu skaitu nosaka izglītības ministrija.
7. Visās Latvijas skolās obligatorio priekšmetu skaitā uzņemami: latviešu valoda (valodas mācība, literatūras vēsture un rakstniecības teorija), Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija.
8. Skolās un klasēs, kur mācības nesniedz valstī valodā, pēdējā valoda ievadama sākot no otrā pamatskolas mācības gada.
9. Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju māca katrā skolā jau trešā pamatskolas mācības gadā, bērnus vispārīgi ievadot šajos priekšmetos. Vēlāk šie priekšmeti mācāmi sistemātiski valstī valodā.
10. Ticības mācība skolās pasniedzama. No viņas atsvabināmi tie bērni, kuru vecāki iesniedz par to skolas pārzinim rakstisku paziņojumu.

Piezīme 1.: Ticības mācības pasniegšanu var uzlikt tikai tiem skolotājiem, kuri pie iestāšanās vietā uz to devuši savu piekrišanu.

Piezīme 2.: Katra konfesija var prasīt ticības mācības pasniegšanu, ja skolā atrodas šīs konfesijas desmit skolēnu.

Piezīme 3.: Katoļu, pareizticīgo un vecticībnieku ticības mācības pasniegšana, kā arī vispārī reliģioza šo konfesiju bērnu audzināšana un šo ticības mācības skolotāju iecelšana un atcelšana ir padota viņu baznīcas (resp.draudzes) pārziņā.

11. Ikkatras klases kurss normālā gaitā pabeidzams vienā mācību gadā.
12. Bez svarīgiem iemesliem skolēns nav atstājams vienā klasē vairāk par diviem gadiem. Skolēns, kas bez ārkārtīgiem iemesliem, neskatoties uz kārtīgo skolas apmeklēšanu,

pēc diviem gadiem nav spējīgs pāriet nākamā augstākā klasē, pārceļams uz skolu jeb iestādi priekš iepakaļpalikušiem bērniem.

13. Maksimālais skolēnu skaits klasē ir četrdesmit.

Piezīme: Šis noteikums attiecas uz skolām, kurās uz vienu skolotāju nāk tikai viena klase vai nodaļa. Ja skolotājam jānāca vienā klasē vairākas nodaļas, tad augstākais skolēnu skaits ir trīsdesmit.

14. Par skolotājiem var ievēlēt personas, kurām ir attiecīga vispārējā un pedagoģiskā izglītība; šīs izglītības augstumu nosaka izglītības ministrija.

15. Skolotāju vietas atstāšanai un jauna skolotāja pieņemšanai jānotiek mācības gada beigās.

16. Mācības gada laikā skolotājs var atteikties no amata tikai aiz ievērojamiem iemesliem ar vietejās skolu valde piekrišanu. Jaunu skolotāju vēlēšanas jāizdara, tiklīdz atļauja vecā aiziešanai ir izdota, bet ne vēlāk kā līdz jaunā mācības gada sākumam.

17. Valsts uzturamās skolās skolotāju un skolu pārziņu kandidātus ieteic skolas padome un ievēl amatā vietejā skolu valde. Citās skolās kandidātus uz skolotāju un skolu pārziņu amatiem ieteic skolu padomes, ievēl skolas uzturētājas – iestādes vai personas, un apstiprina vietejā skolu valde.

Piezīme: Vēlēšanu protokoli nedēļas laikā pēc notikušām vēlēšanām jāiesūta vietejai skolu valdei. Ja pēdējā divu nedēļu laikā no protokola saņemšanas dienas neceļ ierunas, tad skolotājs skaitās par apstiprinātu.

18. Skolotājs atzīstams par pieņemtu no tās dienas, kad viņš ir apstiprināts amatā. Jautājumu par skolotāju atlaišanu var ierosināt skolu padome ar divām trešdaļām balsu vairākuma. Lietu izmeklē un izšķir skolu valde.

19. Skolotāju algas lielumu un izmaksāšanas kārtību, kā arī pensijas un pabalstus nosaka attiecīgi likumi.

20. Algotā blakus darba pienemšana skolotājiem pielaižama tik ar skolu valdes piekrišanu.

21. Skolas pārziņa uzdevumi un pienākumi:

1) skolas vadība likuma, skolu pārvaldes iestāžu, skolas padomes un pedagoģiskās padomes noteiktās robežās; 2) sakaru uzturēšana skolas darīšanās ar valdības un citām iestādēm, kā arī ar atsevišķām personām; 3) pedagoģiskās padomes sasaukšana un vadīšana; 4) skolas padomes noorganizēšana; 5) skolas dzīves izvirzīto jautājumu priekšā likšana skolas un pedagoģiskām padomēm un šo orgānu lēmumu izvešana, cik tālu tā nav uzticēta citām personām.

22. Katrā skolā ir pedagoģiskā padome, kura sastāv no visiem skolā nodarbinātiem pedagoģiskiem spēkiem un skolas ārsta, kur tāds ir. Skolotāju piedalīšanās padomē obligatoriska. Pedagoģiskā padome var, ja viņa to atrod par vajadzīgu, pie attiecīgu jautājumu izšķiršanas pieaicināt skolnieku priekšstāvjus, kā arī lietpratējus.

23. Kārtējās pedagoģiskās padomes sēdes jānotur vismaz reizi mēnesī. Sēdes sasauc skolas pārzinis vai tā vietnieks. Ārkārtējas sēdes sasaucamas uz vienas trešdaļas padomes locekļu pieprasījumu.

24. Pedagoģiskā padome izvēl sev no sava vidus sekretāru.

25. Pedagoģiskā padome ir pilntiesīga pieņemt lēmumus, ja tajā piedalās vismaz trīs ceturtdaļas no viņas locekļiem.

26. Pedagoģiskā padome jautājumus izšķir ar vienkāršu balsu vairākumu.

27. Pedagoģiskās padomes uzdevums ir skolēnu audzināšanas un mācību pareiza nokārtošana un visu ar to sakarā stāvošo jautājumu apspriešana, it īpaši:
- 1) audzināšanas un mācību veida un metodu apspriešana; 2) skolas programmu un darba kārtības noteikšana atļautās robežās; 3) audzināšanas un mācības darba sadalīšana starp skolotājiem; 4) skolotāju izstrādāto mācības plānu apspriešana; 5) skolas mācības līdzekļu un bibliotēkas pārzināšana un spriešana par šo krājumu papildināšanu; 6) pārskatu sastādīšana par mācību gaitu; 7) skolnieku uzņemšana un iedalīšana klasēs; 8) skolēnu sekmju novērtēšana un lēmumi par skolēnu pārcelšanu uz augstākām klasēm; 9) absolventu atlaišana un liecību izdošana; 10) instrukciju izstrādāšana skolotājiem un skolniekiem; 11) skolas aktu un priekšnesumu rīkošana.
28. Pie katras skolas ir skolas padome, kura sastādās no skolas pārziņa, skolotājiem un bērnu vecākiem (pa vienam uz katru atsevišķu klasi), skolas ārsta, kur tāds ir, un skolas uzturētāja priekšstāvja. Padome var uzaicināt uz savām sēdēm, ja sakarā ar apspriežamiem jautājumiem atrod to par vajadzīgu, arī tās personas un organizāciju priekšstāvjus, kuri ar līdzekļiem pabalsta skolu, kā arī lietpratējus ar padomdevēja balsi.
29. Vecāku priekšstāvjus un to kandidātus skolas padomē ievēl mācības gada sākumā bērnu vecāku pilnā sapulce uz vienu gadu. Sapulci sasauc skolas pārzinis un tā uzskatāma par pilntiesīgu, ja ieradušies viena piektdaļa no bērnu vecākiem resp. aizbildņiem. Nesanāksšanas gadījumā sasaukama pēc divām nedēļām otra sapulce, kura pilntiesīga pie katra ieradušos skaita. Vecāku pilnas sapulces noturamas pēc iespējas vietējā skolā un izziņojamas vismaz nedēļu pirms sapulces dienas. Skolotāju priekšstāvjus izvēl pedagoģiskā padome.
30. Skolas padome izvēl no sava vidus priekšsēdētāju, sekretāru un kasieri.
31. Skolas padomes sēdes sasauc priekšsēdētājs; kārtējās sēdes noturamas vismaz reizi skolas gada ceturksnī. Ārkārtējās sēdes sasaukamas pēc vajadzības, vai ja to pieprasa viena ceturtdaļa padomes locekļu, vai skolas pārzinis. Padomes sēdes ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās vismaz puse no viņas locekļiem. Visus jautājumus skolas padome izšķir ar vienkāršu balsu vairākumu.
32. Skolas padomes mērķi un uzdevumi:
- 1) ieteikt skolotājus un skolu pārziņu kandidātus vēlēšanu iestādēm; 2) sekmēt skolas mācību gaitu un audzināšanas darbu pareizu iekārtošanu un izvešanu; 3) apspriest jautājumus par skolas programmas paplašināšanu ar jauniem priekšmetiem; 4) iepazīstināt vecākus ar izglītības un audzināšanas pamata principiem un tuvināt skolu un bērnu vecākus; 5) raudzīties uz to, lai skolā ievērotu un izpildītu nepieciešamās higiēnas prasības; 6) apspriest skolas budžetu projektus, kā arī lietot skolas padomei uzticētos līdzekļus, pēc padomes sastādītām un no skolu valde apstiprinātām instrukcijām; 7) pārzināt skolas saimniecisko pusi un kustāmo un nekustāmo īpašumu sastāvu; 8) noskaidrot skolas mācību kavēšanas iemeslus un rūpēties par to novēršanu; 9) palīdzēt ierīkot un valdīt kopēdināšanu; 10) rūpēties par skolēnu apgādašanu ar grāmatām un mācību piederumiem; 11) rūpēties par trūcīgo skolēnu apgādāšanu ar drēbēm un apaviem; 12) krāt attiecīgās statistikas ziņas, sastādīt pārskatus u.t.t.; 13) apspriest visus jautājumus, iesniegtus no skolas

pārziņa, pedagoģiskās padomes un skolu valdes; 14) skolas telpu sadalīšana skolotājiem, skolēniem un skolas apkalpotājiem.

II Obligatoriiskā mācība.

33. Katram Latvijas pilsonim obligatoriski jāmacās no pilna sestā līdz sešpadsmitam mūža gadam.
34. Obligatoriiskais mācību posms aptver:
- mājmācību vai pirmskolu (7. līdz 8. bērna mūža g.);
 - pamatskolu (9. līdz 14.g.);
 - papildu skolu (15. līdz 16.g.).

Piezīme: Obligatoriiska mācība attiecināma arī uz akliem, kurlmēmiem un garīgi nenormāliem bērniem, kuriem ierīkojamas atsevišķas skolas vai mācību iestādes.

35. Obligatoriiskai mācībai piesienas neobligatoriiska mācība vidusskolās, augstskolās, kā arī citās izglītības iestādēs.
36. Obligatoriiskās skolās jāuzņem visi skolas iecirknī dzīvojošie bērni, bez ticības, kārtas, šķiru un dzimumu izšķirības.
37. Obligatoriiskās valsts un pašvaldības iestāžu skolās visiem bērniem mācība par brīvu.
38. Ja bērns aiz trūcības nevar skolu apmeklēt, tad attiecīga pašvaldības iestāde gādā, lai tas viņam būtu iespējams.
39. Visās obligatoriiskās skolās mācība jāsniedz skolēnu ģimenes valodā.
40. Par skolēnu ģimenes valodu atzīstama tā valoda, kuru uzdod bērnu vecāki, bērnu skolā pieteicot un kurā viņš var brīvi savas domas izteikt.
41. Valsts un komunālās iestādes uztur ikkatrai tautībai tik daudz obligatoriisku skolu, cik vajadzīgs viņu bērnu izglītošanai, skatoties pēc šā likuma noteikumiem.

Piezīme: Mazākuma tautībām, Latvijas pilsoņiem, ir tiesība prasīt sevišķas klases atvēršanu, ja tanī caurmērā salasās vismaz trīsdesmit skolēnu, kuri macās viena skolotāja vadībā. Bērni, kuriem aiz viņu mazā skaita nav ierīkojama ne skola, ne klase viņu ģimenes valodā, var mācīties vai nu privātā kārtā vai izņēmuma kārtā skolās ar citu mācību valodu.

42. Pirmskolas mācības izņemamas mājās pēc izglītības ministrijas apstiprinātiem plāniem. Uz izglītības ministrijas rīkojumu pilsētās, miestos un biežāk apdzīvotās vietās ir no vietējās pārvaldes dibināmas un uzturamas sevišķas pirmskolas.
43. Pirmskolai, kā tiešs turpinājums, piesienas pamatskola. Pārejas laikā, pēc vietējiem apstākļiem, atsevišķos apgabalos skolas obligatoriisko pamatskolas kursu var ar izglītības ministrijas piekrišanu saīsināt no sešgadīga uz piecgadīgu vai četrgadīgu.
44. Pamatskolas apmeklēšana izņēmuma gadījumos pielaižama līdz sešpadsmitajam mūža gadam. Skolēni, kuri palikuši sešpadsmit gadus veci skolas gada vidū, var palikt skolā līdz kursa beigām.
45. Pēc vietējiem apstākļiem pamatskolu var iedalīt divās pakāpēs; četri gadi ir pirmā pakāpe, divi pēdējie – otrā pakāpe. Aiz svarīgiem iemesliem var arī citādi sadalīt pamatskolu pakāpēs.

46. Pamatskolu pirmā klasē uzņem bērnus ikkatra mācības gada sākumā ar priekšzināšanām, kuras dod pirmskola; citās klasēs tai pašā laikā skolēnus, kuri pabeiguši attiecīgās klases vai izturējuši attiecīgus pārbaudījumus.
47. Skolēnu pāriešana no vienas pamatskolas uz otru pielaižama arī mācības gada laikā, ja ir ievērojami iemesli.
48. Pamatskolas kursu pabeigušais skolēns dabū attiecīgu apliecību, kas viņam dod tiesības iestāties bez eksāmena valsts un pašvaldības vidus skolās, kā arī privātās mācības iestādēs, ja tur nav īpaši uzņemšanas noteikumi.
49. Skolēniem, kuri pirms skolas pabeigšanas izstājas no skolas, pedagoģiskā padome izdod attiecīgas apliecības.
50. Papildu skolas jāierīko valdībai un pašvaldības iestādēm vakara kursu, svētdienas skolu vai atskolu veidā ar to noteikumu, ka mācību stundu kopskaits gadā iznāktu ne mazāks par simts astoņdesmit. Vecākiem un darba devējiem noliktajā laikā jāatsvabina no darba jaunieši, lai tie varētu apmeklēt papildu skolas. Uz šī panta neizpildītajiem attiecināmi sodi, paredzētie šī likuma 55. pantā.
51. Papildu skolu apmeklēšana obligatoriska visiem, kas neapmeklē kādas citas skolas un nav sasnieguši sešpadsmito mūža gadu.
52. Gādībā par obligatoriskās mācības realizēšanu uz vietām uzlikta par pienākumu vietējām pašvaldības iestādēm, kuras pie šo jautājumu apspriešanas pieaicina arī skolotāju priekšstāvjus.

Piezīme: Latgalē obligatoriskās skolas uztur un pārzin aprīņķa pašvaldības iestādes.

53. Vietējām pašvaldības iestādēm piekrīt: skolotāju pieņemšana, skolu uzturēšana un gādība par ārpuskolas izglītību.
54. Vecāki un viņu vietas izpildītāji pieteic pašvaldības iestādes, no pēdejās noteiktā laikā, katru bērnu, kas sasniedz obligatoriskās skolas vecumu.
55. Par bērnu nepieteikšanu pašvaldības iestādei noteiktā laikā un par skolā nesūtīšanu bez aizbildināma iemesla vainīgajiem darba devējiem, bērnu vecākiem vai aizgādņiem uzliekams naudas sods no viena līdz piecdesmit rubļiem. Par neaizbildināti nokavētām skolas dienām vecākiem, darba devējiem vai aizbildņiem uzliekams piecdesmit kapeikas par katru nokavētu dienu. Sodu pieņem administratīvā kārtā vietējās pašvaldības izpildu orgāni.
56. Bērnus, kas dabū mājās, cita tipa skolās vai citā ceļā skolas mācību, ne mazāku par obligatorisko, atsvabina no obligatoriskās skolas apmeklēšanas iestāde, kas uzrauga kārtēju skolas apmeklēšanu (skat. §54.).
57. Aprīņķos un tanīs pilsētās, kuras iz izdalītas no aprīņķa, dibināms īpašas skolu valde.
58. Skolu valde sastāvs:
 - 1) viens aprīņķa resp. pilsētas valdes loceklis, kā priekšsēdētājs; 2) divi priekšstāvji, kurus ievēl padome resp. pilsētas dome uz diviem gadiem; 3) attiecīgu aprīņķu skolu inspektori, kā izglītības ministrijas priekšstāvji; 4) viens aprīņķa resp. pilsētas skolu ārsts; 5) divi priekšstāvji no skolotājiem, kurus ievēl aprīņķu vai pilsētu laviešu skolotāju sapulcē uz vienu gadu; 6) viens priekšstāvis no mazākuma tautību skolotājiem.

Piezīme: Aprīņķos un pilsētās, kur ir vairākām mazākuma tautībām skolas, katra no tām sūta vienu skolotāju priekšstāvi, kuriem tomēr visiem kopā ir tikai viena lemjoša

balsis, pie kam katrs no šiem priekšstāvjiem nodod balsi tanīs lietās, kas attiecas uz viņa tautības skolām.

59. Skolu valde uzdevumi un kompetences:

- 1) visu obligatorisko skolu uzraudzība un kontrole, kā arī vispārīga gādība par izglītību savā apriņķī; 2) visu sūdzību izspriešana savā darbības rajonā skolu lietās; 3) skolotāju apstiprināšana un skolotāju atlaišana; 4) skolotāju atvaļināšana un komandēšana; 5) skolotāju kursu organizēšana; 6) valsts pabalstu pieprasīšana un izsniegšana obligatoriskām skolām; kontrole par pabalstu izdalīšanu un izlietošanu; 7) skolu tīkla sastādīšana visam darbības rajonam, kā latviešu, tā arī mazākuma tautībām, kā normāliem, tā arī akliem, kurlmēmiem un atpakaļpalikušiem bērniem; 8) gādāšana par morāliski pakļūdušiem bērniem, organizējot viņiem patversmes; 9) skolu budžetu saskaņošana un apstiprināšana; 10) skolu būvplānu apstiprināšana; 11) skolu mācības plānu saskaņošana un apstiprināšana.
60. Tekošo lietu vešanai skolu valdei ir prezidijs, sastāvošs no
- 1) skolu valde priekšsēdētāja (sk. §58.);
 - 2) viena no apriņķa skolu inspektoriem un
 - 3) viena skolu valde locekļa pēc viņas izvēles.
61. Skolu valde ir apriņķa resp. pilsētas valdes nodaļa, pēdējā sedz arī skolu valde izdevumus.
62. Sūdzības par skolu valde lēmumiem saimnieciskos jautājumos iesniedzamas mēneša laikā apriņķa resp. pilsētas valdei, bet pedagoģiskos jautājumus – izglītības ministrijai.
63. Pamatskolu inspektora sevišķs uzdevums ir rūpēties par izglītības veicināšanu savā iecirknī saskaņā ar likumiem un valdības rīkojumiem, tāpēc inspektors ierosina dažādus jautājumus, sasauc un vada sava iecirkņa skolotāju apspriedes, dod parauga stundas u.t.t.
64. Bez skolu valde izvedamās kontroles, inspektoram tiesība katrā laikā pārūkot savu iecirkņa skolu darbību.
65. Ārkārtīgos gadījumos inspektors atstādina skolotājus no amata izpildīšanas līdz lietas galīgai izšķiršanai.
66. Apriņķī un pilsētās vismaz ik uz divdesmit skolotājiem ievēl vienu rezerves skolotāju, kas izpilda aizkavētā skolotāja vietu. Rezerves skolotājus pieņem vietējā skolu valde, uz viņiem attiecas tie paši rīkojumi un likumi, kas citiem skolotājiem.
67. Bez skolotāju algas, apriņķa rezerves skolotājiem izmaksā ceļa izdevumus un dienas naudu pēc vispārējiem noteikumiem.

III. Neobligatoriskā mācība

1. Vidusskola

68. Kā pamatskolas turpinājums ir vidusskolas ar četrgadēju kursu.
69. Vidusskolā uzņem bērnus, kas pabeiguši pamatskolas kursu, vai arī iztur pārbaudījumu pamatskolas kursa apmērā.
70. Pie vidusskolām var pievienot pēc apstākļiem arī pamatskolu klases.

71. Par mācību vidusskolā var ņemt skolas naudu, kuras normas izglītības ministrijai katreiz apstiprināmas.
72. Sekmīgi beigušiem vidusskolu kursu skolas pedagoģiskā padome izdod apliecības pēc izglītības ministrijas noteiktās formas.
73. Vidusskolas kursu beigušos uzņem augstākās mācības iestādēs, saskaņā ar pēdējo uzņemšanas noteikumiem.
74. Valsts uzturamās vidusskolās kandidātus uz skolotāju un skolas pārziņa (direktora), kā arī tā palīga amatiem ieteic skolas padome, ievēl skolu uzturētāja iestāde vai uzturētājs un apstiprina Izglītības ministrija.
75. Pārējās vidusskolās kandidātus uz skolotāju un skolas pārziņa (direktora), kā arī tā palīga amatiem ieteic skolas padome, ievēl skolas uzturētāja iestāde vai uzturētājs un apstiprina Izglītības ministrija.

Piezīme: Vēlēšanu protokoli jāiesūta Izglītības ministrijai; ja pēdējā divu nedēļu laikā pēc protokolu saņemšanas dienas neceļ ierunu, skolotājs skaitās par apstiprinātu.

76. Pārraudzības ziņā vidusskolas padotas tieši Izglītības ministrijai.

2. Arodu skolas

77. Arodu skolas var būt zemākās un vidējās.
78. Zemāko arodu jeb amatniecības skolu kurss ir četrgadējs; pirmā klasē uzņem audzēkņus ar pamatskolas pirmo četru klašu priekšizglītību.
79. Kas sekmīgi beiguši zemāko arodu skolu, tie iegūst mācīta amatnieka nosaukumu savā arodā un vispārējās izglītības ziņā pielīdzināmi pilnas (6 – klašu) pamatskolas kursa absolventiem.
80. Vidējo arodu skolu kurss ir četrgadējs; pirmā klasē uzņem audzēkņus ar pilnas pamatskolas vai līdzīgu izglītību, kā arī ar zemākās arodu skolas pirmo divu klašu zināšanām; zemākās arodu skolas absolventi var iestāties arodu vidusskolas trešā klasē, izturot papildu pārbaudījumu.
81. Arodu vidusskolu kursu beigušos uzņem augstākās mācības iestādēs, saskaņā ar pēdējo uzņemšanas noteikumiem.
82. Pie arodu skolas var pēc apstākļiem darboties arī vēl sevišķas sagatavošanas klases.

Piezīme: Pie arodu skolām kā organiska sastāvdaļa darbojas dažādi vakaru kursi.

83. Arodu skolu skolotāju un pārziņu ievēlēšanas un apstiprināšanas kārtība tāda pat, kā vidusskolās (74. un 75. pants)

84. Pārraudzības ziņā arodu skolas padotas tieši Izglītības ministrijai.

Avots: Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembrī; 1920. gada 26. aprīlī.

Līdzekļu saņēmējs	Jaunu ēku celšanai				Remontam				Inventāram			
	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.
1. Latviešu skolotāju semināram Daugavpilī					3.000.000.	80.716.	2.169.284.	750.00.	600.000.	319.432.50 ₂	180.547.50.	100.020
2. Daugavpils apriņķa valdei	7.000.000.		3.000.000.	4.000.000.	6.000.000.	3.833.000.	1.200.000.	967.000.	2.000.000.	600.000.	800.000.	600.000
3. Daugavpils pilsētas valdei					450.00	350.000.	50.000.	50.000.	500.000.	145.000.	150.000.	205.000
4. Rēzeknes apriņķa valdei	6.000.000.		3.000.000.	3.000.000.	5.000.000.	3.050.000.	1.000.000.	950.000.	2.200.000.	638.000.	700.000.	862.000
5. Rēzeknes pilsētas valdei					300.000.	1.000.000.	100.000.	100.000.	300.000.	100.000.	100.000.	100.000
6. Ludzas apriņķa un pilsētas valdei	7.000.000.		3.000.000.	4.000.000.	5.500.000.	3.833.000.	754.000. 75.000.	762.000. 76.000.	1.800.000.	533.000.	540.000. 60.000.	1.686.700
	20.000.000.		9.000.000.	11.000.000.	20.250.00.	11.246.716.	5.348.284.	3.655.000.	7.400.000.	2.335.452.50 ₂	2.530.547.50 ₂	2.534.000

Līdzekļu saņēmējs	Mācību līdzekļiem				Bibliotēkai				Kopā			
	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.	3 gados	1921./22.	1922./23.	1923./24.
1. Latviešu skolotāju semināram Daugavpilī	350.000.	85.654.	176.346.	88.000	50.000	15.887	22.113	12.00	4.000.000	501.709. 50	2.548.290 .50	950.000
2. Daugavpils apriņķa valdei	1.500.000.	454.000.	500.000	546.000	500.000	159.000	180.000	161.000	17.000.00 0	5.046.000	5.680.000	6.274.000
3. Daugavpils pilsētas valdei	500.000.	166.000.	150.000	184.000	50.000	17.000	15.000	18.000	1.500.000	678.000	365.000	457.000
4. Rēzeknes apriņķa valdei	1.400.000.	421.000.	360.000	619.000	400.000	128.000	130.000	142.000	15.000.00 0	4.237.000	5.190.000	5.573.000
5. Rēzeknes pilsētas valdei	360.000.	120.000.	120.000	120.000	40.000	14.000	13.000	13.000	1000.000	334.000	333.000	333.000
6. Ludzas apriņķa un pilsētas valdei	1.700.000.	513.000.	540.000 55.000	542.000 55.000	500.000	159.000	150.000 15.000	100.000 76.000	16.500.00 0	5.038.000	4.984.000 200.000	6.004.000 274.000
	5.810.000.	1.759.654.	1.896.346	2.154.000	1.540.000	492.887	525.113	522.000	55.000.00 0	15.834.70 9.50	19.300.29 0.50	19.865.00 0

Latgales pabalsta - 55 miljonu rubļu fonda sadalījums, Avots: *Latgalīts*, 1922. gada 16. augustā, 2. – 3. lpp.

Apriņķis	Telpu skaits	Telpu skaits ar ... skolēniem											Skolas ar divām maiņām	Skolēnu skaits otrajā maiņā
		līdz 10	11 - 20	21 - 30	31 - 40	41 - 50	51 - 60	61 - 70	71 - 80	81- 90	91 - 100	virs 100		
Daugavpils	259	10	44	66	40	46	23	16	11	2	2	1	2	50
Rēzeknes	223	9	33	64	52	32	17	8	3	3		2	1	176
Ludzas	226	10	36	40	38	33	31	18	8	6	1	5	1	63

Telpu un skolēnu skaits telpās latviešu pamatskolās Latgalē 1924./25. m.g. I semestrī.

Avots: LNA, LVVA 6637. f., 2. apr., 67. l., 13. lp.